

Husmorrollen i Norge – Arbeiderpartiets politikk 1945-1951

Terje Lillebo Aavatsmark

Masteroppgave i historie
Institutt for arkeologi, konservering og historie
Universitetet i Oslo
Høsten 2019

© 2019 Terje Lillebo Aavatsmark

Husmorrollen i Norge, – Arbeiderpartiets politikk 1945-1951

<http://www.duo.uio.no/>

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo

Innholdsfortegnelse

FORORD	7
SAMMENDRAG	8
1. INNLEDNING	10
TEMA.....	10
PROBLEMSTILLING	11
AKTUALISERING.....	12
STORE SPØRSMÅL	14
AVGRENSNING	15
HISTORIOGRAFI OG FORSKNINGSLITTERATUR.....	15
TEORI OG METODE.....	23
KILDER	24
2. ARBEIDERPARTIET – DE FØRSTE ETTERKRIGSÅRENE	26
FRED OG NYE OPPGAVER.....	27
FRA YRKESKVINNE TIL HUSMOR.....	29
TOMATER OG LOJALITET	34
BOLIGNØDEN	37
BOLIGPOLITIKKEN BLIR KVINNEKAMP	39
HJEMMENE OG FAMILIEN FØRST	42
LIKELØNN OG DOBBELTROLLE.....	45
VERNEPLIKT FOR KVINNER.....	49
DELTIDSARBEID.....	50
3. ARBEIDERPARTIET – FREM TIL 1951	54
SKATTEPOLITIKK.....	54
HUSMORFERIE.....	56
HUSMORVIKAR	59
KVINNESAK OG ARBEIDERSAK	61
FEMINISME OG KVINNEKAMP.....	62
KVINNEORGANISASJONENE.....	64
LANDSORGANISASJONEN	67
DE CASTBERGSKE BARNELOVER	69
SAMSKATT.....	71
ET SAMLET PARTI?.....	73
ABORT.....	75
KJØKKENET.....	78
4. KONKLUSJON	81
ARBEIDSLIV	82
SKATT	83
HUSMORSTATUS.....	83
AVSLUTNING	84
LITTERATURLISTE	87
KILDER	87
A. Trykte.....	87
B. Aviser og magasiner (kronologisk).....	87
C. Nettsider.....	89
LITTERATUR.....	89

ANDRE NETTSIDER.....	92
FOTO.....	93
GRAFER	94

Arbeiderpartiets valgkamplakat (foto:snl.no)

*Den normale tilstanden for ei kvinne var husmorrolla. Var ho fornøgd med kjøkenbenken?
Ingen spurde henne.*

Berge Furre i *Syn og segn* nr. 2 1993

Forord

En reise er snart slutt. Når jeg nå leverer masteroppgaven og fullfører lektorgraden, er et energisk kapittel på tre og halvt år tilbakelagt. Først vil jeg takke min veileder Odd Arvid Storsveen. Takk for at du delte av din innsikt og dine fantastiske historiekunnskaper. Jeg har satt stor pris på din fleksibilitet og forståelse i en litt uvanlig og komprimert veiledingsperioden sommeren og høsten 2019.

Jeg vil takke min usedvanlige arbeidsgiver, rektor, ledelse og alle mine gode kollegaer på Majorstuen skole, for den tillit dere har vist meg gjennom hele studiet.

Tusen takk Maria, min elskede kone! Jeg vet det ikke alltid er lett å leve sammen med en som har to ”jobber”. Din støtte har vært uvurderlig.

Takk til mine to sønner, Oscar og Helmer. Dere er hele livet, uten dere hadde jeg ikke funnet styrke til å fullføre denne reisen. Fra nå av skal det bare være oss!

Terje Lillebo Aavatsmark

5. november 2019

Sammendrag

I denne oppgaven ser jeg på Arbeiderpartiets husmorpolitikk i perioden 1945-1951. Jeg skal undersøke hvorfor "husmorrollen" fikk den tyngden den fikk i det norske samfunnet i etterkrigsårene. Gjennom empirisk analyse av arbeiderbevegelsens verdier og politiske vedtak håper jeg å lokalisere noen av årsakene til husmorens gullalder på 1950- og 60-tallet. Jeg gjennomgår sosialpolitiske tema som samskatt, husmorferie og husmorvikarordningen. Hva var det Einar Gerhardsens og hans arbeiderpartiregjering ønsket å oppnå? Hvilket samfunn var det de så for seg? Arbeiderpartias oppslutning i folket var så massiv at de kunne omtrent legge premissene for samfunnsutviklingen på egen hånd. Så fikk vi husmorepoken med kvinners svært begrensede rolle i arbeidslivet. Hovedspørsmålet er om det var ideologi eller økonomisk vekst som lå bak denne politikken.

1. Innledning

Tema

I perioden 1930 til 1960 faller andelen yrkesaktive kvinner i Norge fra 41 til 30 prosent.¹ Dette anså jeg som et paradoks da jeg noen år tilbake leste om norske kvinners politiske kamp på slutten av det nittende, og begynnelsen av det tjuende århundret. Etter å ha vunnet regjeringsmakten i 1935, hadde Det norske arbeiderparti (DNA) sin storhetstid etter den andre verdenskrig. Etter frigjøringen våren 1945, fikk Arbeiderpartiet høsten samme år, et rent flertallet av mandatene på stortinget. Nå skulle landet gjenreises, og det lå store utfordringer i tiden som kom, med både arbeidsledighet og boligmangel. Parallelt skulle de også legge en plan for en langsiktig økonomisk og sosial utvikling. Partiet hadde et økende medlemstall både blant menn og kvinner, industriutbyggingen deres ble en suksess og de førte en sosial utjevningsspolitikk som var populær blant velgerne. På få år opplevde landet en kolossal velstandsøkning. Omtrent sammenfallende med dette var nordmenn vitne til husmorens gullalder på 1950- og 1960 tallet, og aldri har husarbeidet var sterkere tematisert i offentligheten.² Var det Arbeiderpartiets familiepolitikk og arbeiderbevegelsens syn på kjønnsrollene som var hovedårsaken til denne utviklingen? Var Arbeiderpartiet husmorpolitikkens parti?

I arbeidsprogrammet i 1945 fremhevet DNA hvor viktig de anså det at kvinner og menn skulle behandles likt og ha like rettigheter. Ved inngangen til fredstiden var diskriminering mot kvinner på ingen måte den dominerende holdningen i partiets ledelse. Tvert imot hadde de som mål å behandle kvinner, både gifte og ugifte, som likstille borgere med de samme rettighetene til å arbeide, til individuell skatt og rett til likelønn.³ Men det skulle ikke gå lang tid før man så konturene av husmoridealets opphøyelse. Hva skjedde? Drømmen om et mer likestilt samfunn ble for mange knust i de kommende årene, og drømmen skulle kun forbli en fjern drøm. Harriet Holter uttrykker det presist og slagkraftig i et intervju flere tiår senere: ”During and immediatley after the war we were all fooled into dreaming of building a new

¹ Bojer, Hilde. ”Kvinner arbeid og inntekt”. Kilden (2007) 10.10.2019. http://kjonnsforskning.no/sites/default/files/_hilde_kvinner_arbeid_og_inntekt.pdf S. 3.

² Blom, Ida og Sølvi Sogner. *Med kjønnsperspektiv på norsk historie: fra vikingtid til 2000-årsskiftet*. Oslo: Cappelen akademiske forlag, 2004. S. 149.

³ Hagemann, Gro. ”Housewife or citizen? Gender politics in the post-war era”. I *Twentieth-century housewives – Meanings and implications of unpaid work*, redigert av Gro Hagemann og Hege Roll-Hansen, 21-48. Oslo: Unipub Oslo academic press, 2005. S. 31.

and different society. Or perhaps we just fooled ourselves, because we did not grasp the possibility when it was actually there during the period 1945-1950.”⁴

Jeg skal undersøke hvorfor ”husmorrollen” fikk den tyngden den fikk i det norske samfunnet i etterkrigsårene. Jeg vil forsøke å se om dette var en nødvendig utvikling med forklaringer i samfunnets behov, og teknologisk innovasjon. Eller var det delvis et ideologisk tankesett bak den politikken som ble ført, og som blant annet la til rette for et kjønnsdelt lønnet arbeidsmarked. Et sosialt delt arbeidsmarked mellom lønnsarbeid i industri og handel, og husmødrenes ulønnede arbeid i hjemmet? Jeg ønsker å se på politiske vedtak som virket inn på, og la til rette for den utviklingen som ga oss husmorens ”gullalder”. Jeg vil ta for meg utviklingen av norske kvinners rettigheter knyttet til arbeidslivet, og forsøke å finne årsakene til at antall kvinner som var i lønnet arbeid sank i etterkrigsårene. Til slutt vil jeg også se på hvilke holdninger arbeiderbevegelsens organer, både organisasjoner og pressen, hadde til kvinnerollen. Jeg vil på hvordan samfunnsdebatten foregikk i avisene, og var det en utvikling i disse holdningene fra 1945 til 1951.

Flere historikere har forsket på, og skrevet om, husmoren som et samfunnsfenomen. Politikken, både lovbestemmelser og økonomiske reformer, som er lå til grunn for husmorens utvikling er omtalt i artikler og historiske avhandlinger. Det har vært mindre fokus på konflikten innad i arbeiderbevegelsen, mellom klassekamp og kvinnefrigjøring. I denne oppgaven skal jeg gå gjennom noe av husmorpolitikken som ble ført i etterkrigstiden, for å undersøke dette. Jeg har valgt å se på arbeiderbevegelsen, Arbeiderpartiet og Einar Gerhardsens andre regjering, da de nærmest var enerådende i denne perioden. Hvilken politikk ble ført? Hvordan var samarbeidet med arbeiderbevegelsen og med arbeiderpartiets kvinnebevegelse? Hva ønsket de å oppnå med ”husmorpolitikken”?

Problemstilling

Denne oppgaven er ikke en studie om husmorrollen, men hvordan og hvorfor kvinner, spesielt gifte kvinner, fikk begrenset sine muligheter til å delta i arbeidslivet. En studie av husmorpolitikken som ble ført i Einar Gerhardsens andre regjering, i årene 1945 til 1951. Med husmorpolitikk mener jeg blant annet politikk som gjorde det mindre økonomisk attraktivt for gifte kvinner å jobbe ute, enn å ta vare på hjem, mann og barn. Politiske

⁴ Ibid, 21.

beslutninger som opphøyde hosmorrollen går også inn i et slikt bilde. Andre har tidligere skrevet om kvinners stilling i samfunnet i nevnte periode, men lite er skrevet om verdiene og tankene bak denne utviklingen. Var det industrialisering og behovet for å bygge landet som nærmest tvang frem nye politiske verdier og en bestemt politisk retning? Eller lå det en mer dyptgående ideologisk tanke bak? Problemstillingen min for oppgaven er: *Begrenset arbeiderbevegelsens klassekamp, likestillingskampen i Norge? Og Var det ideologiske visjoner eller økonomiske mål som var årsaken til husmorens gullalder?*

Aktualisering

I siste halvdel av attenhundretallet, en tid da Norge allerede hadde kommet langt i nasjonsbyggingen. I takt med parlamentarismens begynnelse, ser vi en arbeiderklasse som smått begynner å styre i én og samme retning. Marcus Thrane hadde helt tilbake til 1840-årene argumentert for at arbeiderne burde få stemmerett, og slik kunne få inn sine egne folk på Stortinget for å endre lovene. Thranebevegelsen satte spor etter seg i Norsk politikk, og den hadde stor betydning for kampen mot embetsmannsstaten, og dens fall i 1884. Det skulle enda gå noen tiår før organiseringen av arbeiderne brer om seg, og det var først i 1880-årene at fagforeningsstiftingene kom på løpende bånd.⁵ Da industriarbeiderne kom med i fagforeningene fikk vi etter hvert også organisert de første kvinnelige arbeiderne. I kjølvannet av organiserte arbeiderkvinner får vi også grupper av kvinner som går ut i streik.

Den historiske streiken mellom de kvinnelige fyrstikkarbeiderne i Oslo i 1889 medførte ikke en bedring i arbeidsvilkår, og kvinnene måtte vende tilbake til arbeidet uten særlig større resultat enn et løfte om en liten fremtidig lønnsøkning. Men den skulle få stor betydning for den gryende arbeiderbevegelsen. Samtidig hadde den gitt kvinnene en tro på seg selv som likeverdige mennesker i samfunnet, og de fikk satt søkelys på forholdene de jobbet under. Skulle dette vise seg å være begynnelsen på en likestillingskamp mellom kjønnene, eller var det nok et skritt på veien mot en polariserende og langvarig klassekamp?

Kampen for kvinnelig stemmerett ble kronet med seier den 11. juni 1913, da Stortinget vedtok å utvide stemmeretten til å gjelde alle norske borgere, både menn og kvinner over 25 år. Riktignok fikk ikke personer som mottok sosialhjelp, eller fattigstøtte som det het den gang, stemmerett før ni år senere. Men kjønnsbalansen i stemmerettighetsdebatten var likevel

⁵ Myhre, Norsk historie 1814-1905, 273.

oppnådd. I tillegg til stemmerett ved både kommune- og stortingsvalg, vant kvinner også frem på andre samfunnsområder. De hadde fått den formelle retten til å ta utdanning, kvinner kunne fra 1912 ta embetsstillinger, og ti år senere ble dette også utvidet til å gjelde regjeringsposter. Kvinner kunne eie formue, drive næring og hadde arverett på lik linje med menn. Som kjent så skulle ikke samfunnet de kommende tiårene utvikle seg i tråd med de nevnte likestillingsseirene. Tross de formelle politiske seirene, går likestillingen i landet svært sakte fremover, og i arbeidslivet reverseres den. ”Aldri, verken før eller senere, har en så stor andel av befolkningen blitt regnet som husmødre...”⁶ I stedet får vi fremveksten av Husmor- og forsørgersamfunnet.

Da Norge fikk sin egen grunnlov og ble selvstendige i 1814, fantes det ingen likestilling i lovverket mellom menn og kvinner. Kvinner var umyndige gjennom hele livsløpet og måtte ha en mannlig verge, blant annet for å inngå rettslig bindende avtaler. Dette var en praksis og et ideologisk tankesett om hvordan samfunnet skulle organiseres som virker veldig fjernt fra det Norge vi kjenner i dag. Liknende kjønnsbasert diskriminering eksisterer i verden også i vår tid. Ser man på stater som Saudi-Arabia og Iran, finner vi en ideologi som begrenser kvinners frihet, og gjør de til annenrangs borgere underlagt menns premisser. Men også i vårt del av verden, også i vårt eget land, er det kvinner som får sin frihet og likestilling begrenset med en årsaksforklaring i religion.

Kanskje kan vi trekke paralleller, og se likhetstrekk, mellom hvordan religion begrenser likestillingskampen for mange kvinner i dag, og hvordan den norske klassekampen i tiårene både før og etter den andre verdenskrig, var med på å bremse utviklingen av likestilling mellom menn og kvinner. De som i dag står på barrikadene og kjemper for likestilling, blir ofte stilt til veggs i møte med nye religioner. Det er situasjoner og verdispørsmål hvor de må velge om religionsutøvelsen skal begrenses av hensyn til likestilling, eller om likestilling må vike i møte med religionsfriheten. Elisabeth O’Casey som representerer IHEU (International Humanist and Ethical Union) utalte seg i 2017 til FNs høykommissær for menneskerettigheter, nettopp om denne problemstillingen.⁷ Her slår hun fast at flere land i dag, bevist misbruker religionsfriheten til å undergrave kvinners rettigheter. Også FNs egen

⁶ Danielsen, Hilde, Eirinn, Larsen og Ingeborg W. Ovesen. *Norsk likestillingshistorie*. Oslo: Fagbokforlaget, 2015. S. 122.

⁷ Human-Etisk Forbund, ”Religionsfrihet kan ikke unnskyldte diskriminering”.

spesialrapportør for religions- og livssynsfrihet bekrefter dette i den samme artikkelen, og legger vekt på at trosfrihet ikke kan brukes til å forsvare diskriminering av kvinner.

”Jo sterkere innflytelse kirken har i samfunnet, desto vanskeligere er det å innføre en politikk basert på kvinners rettigheter.”⁸ Utsagnet kommer fra førsteamanuensis ved Høgskolen i Sørøst-Norge og understreker dilemmaet som ofte dukker opp når et samfunn skal balansere religion og likestilling. Jeg mener det er tydelige likhetstrekk i måten arbeiderbevegelsens klassekamp til tider overskygget likestillingskampen i etterkrigstidens Norge, og hvordan dagens debatt om grensene for religionsfrihet hindrer, eller i det minste begrenser likestillingen mellom kvinner og menn i Norge. Det er mye som tyder på at arbeiderbevegelsen og Arbeiderpartiet, i mellomkrigstiden løftet frem klassemotsetningene og kampen mot likhetssamfunnet som et større og viktigere mål en likestilling mellom kjønnene. De kvinnelige medlemmene i Arbeiderpartiet viste stor lojalitet mot partiledelsen, og classesolidariteten la i høy grad en demper på kjønnsmotsetningene i bevegelsen.⁹

Store spørsmål

”Kvinner hadde nå fått den formelle retten til å ta utdanning, til å eie og drive næring, til å stemme og bli valgt som politiske representanter på lik linje med menn, men hvordan brukte de sine nyvunne rettigheter? Hva handlet likestillingen om nå?”¹⁰ Den kollektivt bevisste idéen om likestilling var forskjellig fra i dag, svært forskjellig fra det mange av oss tar for gitt. Men hva tenkte, både menn og kvinner, om hvordan samfunnet skulle organiseres, og hvordan kjønnene eventuelt skulle forskjellsbehandles? Jeg har satt opp disse forskningsspørsmålene for best å kunne besvare problemstillingen:

1. Med etterkrigstidens behov for arbeidskraft, hva var arbeiderbevegelsens syn på kvinner i arbeidslivet?
2. Var husmopolitikken som ble ført i 1945-1951 drevet frem av ideologiske eller økonomisk hensyn?
3. Hvordan jobbet arbeiderbevegelsen for å styrke husmorens status?

⁸ Heimdal, ”Religion hindrer kvinner.”

⁹ Blom, Ida. ”Et dobbelt ansvar – kvinner og menn i norsk arbeiderbevegelse 1918-1940”. I *Arbeiderhistorie*, årgang 22, (1998) 5-33. S. 13.

¹⁰ Danielsen, Larsen, Owesen, *Norsk likestillingshistorie*, 122.

Avgrensning

Det er både ønskelig og nødvendig, for å gi en fyldig ramme rundt temaet, at jeg kort orienterer om kvinnekampens utvikling i tiårene før 1945. Jeg vil trekke linjer tilbake til siste halvdel av 1800-tallet for å få et bedre og tydeligere bilde av hvordan kvinners situasjon i samfunnet var, og hvordan den utviklet seg frem mot 1950- og 60-tallet. Siden arbeiderpartiet satt med stortingsflertallet og regjeringsmakten fra 1945 og utover, og årene som fulgte ble ”husmorens gullalder”, vil jeg avgrense oppgaven til å handle om Arbeiderpartiet og arbeiderbevegelsens sine roller i utviklingen av husmorrollen i 1945-1951. I oppgaven vil jeg noen ganger bruke DNA som forkortelse for Det norske arbeiderparti. Periodiseringen fra 1945-1951 er knyttet til Gerhardsens andre regjering. Etter at politikerne hadde kommet sammen og dannet samlingsregjeringen var vi et nasjon med håp for fremtiden, og et folk som stod forent i arbeidet som lå foran oss.

Jeg vil i oppgaven undersøke om utviklingen av kvinnens rolle og posisjon i samfunnet hang sammen med en økonomisk visjon. Eller var det et politisk verdigrunnlag som primært la premissene? Et annet perspektiv jeg ønsker å trekke inn i oppgaven er de ulike kvinneorganisasjonenes syn på husmorrollen, hvorfor Husmorforbundet og Kvinnesekretariatet endte opp på hver sin side i kampen for kvinners rettigheter.

Det vil være både nødvendig og interessant å trekke inn utviklingen og situasjonen i våre naboland, for å se om Norge skilte seg ut. Kanskje hadde det vært virkningsfullt å se på områder utenfor den vestlige verden, hvor blant annet industrialiseringen ikke hadde nådd det samme omfanget, og sammenlignet situasjonen med hvordan det var i Norge. Dette er det ikke rom for i denne besvarelsen. Jeg har valgt en eurosentrisk tilnærming for å svare på problemstillingen, på bakgrunn av oppgavens begrensede omfang. Om ”husmorrollen” var tilnærmet lik utenfor den vestlige verden, og dermed kunne gitt en fruktbar sammenligning må forbli ubesvart i denne omgang.

Historiografi og forskningslitteratur

I denne delen vil jeg si litt om hvordan kvinne- og arbeiderhistorie har blitt fremstilt til ulike tider, og hvordan historikere har tolket historien forskjellig. Oppgaven beskriver en epoke og tema som dekker både kvinnehistorie, politisk historie og husmorpolitikk. Med husmorpolitikk mener jeg politikk som gjorde det mindre økonomisk attraktivt for gifte

kvinner å gå ut i lønnet arbeid. Samtidig vil jeg bemerke at husmorpolitikk i forskningslitteraturen også blir brukt om tiltak som skulle gjøre det mulig å ta lønnsarbeid utenfor hjemmet.¹¹

Litteraturen som handler om husmorpolitikk, og som gir et historisk bilde av mellomkrigs- og etterkrigstid, har ulike fokusområder. Noen historikere behandler perioden med et blikk for arbeiderhistorie og klassekamp. Og andre historikere, spesielt nyere historieforskning, ser på perioden med litt andre briller og skriver mer om kvinnesak og husmødrenes situasjon. Det er verdt å huske på at holdninger til likestilling bygger på et utall faktorer. Holdningen til kvinners deltakelse i arbeidslivet og forutinntatt oppfattelser av hva som er kvinne- og mannsoppgaver har endret seg kolossalt de siste hundre årene. Dette har naturlig nok også preget mye av forskningslitteraturen. I Johan Vogts utredning etter oppdrag fra Sosialdepartementet i 1948 står det skrevet om menn og kvinners forutsetninger for likelønn og arbeidsoppgaver:

Selv om det oppdrag som jeg har fått består i å utrede spørsmålet om lik lønn for kvinner og menn for samme eller tilsvarende kvalifisert arbeid. Dette spørsmålet kan imidlertid vanskelig behandles som en isolert sak. Det står i nøye sammenheng med kvinnens stilling i ervervslivet i sin helhet... Den alminnelige atskillelse mellom mannsarbeid og kvinnearbeid er til dels biologisk bestemt.¹²

Videre beskriver Vogt vitterlig at det som betraktes som kvinnearbeid og mannsarbeid til en viss grad også er høyst forskjellig i forskjellige land, og det først og fremst er bestemt av sosiale og kulturelle forhold. Følgelig er det ikke vanskelig å se hvor forskjellig man har sett på likestilling mellom kjønnene, både i ulike tider, og mellom ulike kulturer.

Jeg vil beskrive forskningslitteratur om kvinnehistorie og arbeiderhistorie fra ulike tidsepoker. Arbeiderhistorie har blitt grundig dokumentert i minst hundre år. Den har vært sterkt preget av å være mannsdominert, og mens den snakket om solidaritet for hele arbeiderklassen, kom kvinnes interesser ofte i annen rekke. Edvard Bull, som var en pionér innen sosialhistorie gir i sin bok fra 1968¹³ en grundig og oversiktlig innføring i fagbevegelsens historie, helt fra den industrielle revolusjon og frem til 1965. Ottar Dahl argumenterer for at hovedspørsmålet i forskning på arbeiderbevegelsen har vært ”den nye retningen” i 1918 og radikaleringen som

¹¹ Hagemann, Gro. ”Husarbeid og medborgerskap, sosialdemokratisk husmorpolitikk i etterkrigstidens Skandinavia”. I *Arbeiderhistorie*, årgang 33, (2009) 169-187. S. 177.

¹² Vogt, Johan. *Kvinnearbeid og kvinnelønninger*. Oslo: Skrivemaskinstua, 1948. S. 3.

¹³ Bull, Edvard. *Norsk fagbevegelse*. 2. utgave. Gjøvik: Tiden norsk forlag, 1968.

kom med Moskvatesene og Komintern.¹⁴ Etter bruddet med Moskva ble distansen mellom kommunistenes og arbeiderklassens kvinnesyn stadig større. I både mellomkrigstiden og etterkrigstiden var kvinner langt mer likestilt på arbeidslivet i Sovjetsamveldet enn i det sosialdemokratiske Norge. Kanskje kan jeg her finne noe av årsaken til det opphøyde og nesten småborgerlige synet på husmoren som oppstod innad i Arbeiderpartiet utover 1940- og 50-tallet. Edvar Bull d.e. oppfattet også den norske arbeiderbevegelsen langt mer radikal enn i de andre nordiske land, og mente dette var et resultat av den særlig raske industrialiseringen. De raske omveltningene i det norske samfunnet førte til et sterkere brudd med tradisjonelle samfunnsformer.¹⁵

Forskning på kvinnehistorie ble i Norge for alvor et fagfelt på begynnelsen av 1970-tallet, og det er innenfor dette forskningsområdet vi finner blant annet studiet av husmoren. Sølvi Sogner har gjort en særlig innsats på dette feltet. I neste de neste avsnittene vil jeg kommentere den mest sentrale forskningslitteraturen jeg har benyttet i oppgaven.

Gro Hagemann er av de største bidragsyterne på forskning, og en pionér innen kvinnehistorie og kvinners arbeidsliv. Hun har skrevet en rekke bøker og artikler som skildrer og drøfter kvinnens plass i en ellers mannstradisjonell arbeiderhistorie. *Feminisme og historieskriving*¹⁶ samler hennes beste artikler gjennom en årrekke og har vært en viktig kilde i arbeidet med oppgaven. Gro Hagemann har gjort kvinnehistorie til sitt eget forskningsfelt. Hun klarer å skildre de lange linjene i kvinnehistorien, samtidig som hun behandler historien med innsikt og forståelse for samtiden. Boken er en god kilde til å forstå kvinners rolle i industrialiseringen og gir en god oversikt over økonomiske og sosiale særreguleringer for kvinner. *Feminisme og historieskriving* klarer å problematisere selve disiplinen kvinnehistorie, og boken inneholder viktige spørsmål for mange av diskusjonene innen forskningsfeltet. Den gjennomgående påstanden til forfatteren er at feminisme er viktig for kritisk tenkning i samfunnet.

En annen artikkel som har vært sentral i arbeidet mitt er ”Historien om den mannlige arbeiderklassen”,¹⁷ også skrevet av Gro Hagemann. Med kritisk blikk på arbeiderbevegelsens

¹⁴ Dahl, *Norsk historieforskning i det 19. og 20. århundre*, 306.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Hagemann, Gro. *Feminisme og historieskriving*. Oslo: Universitetsforlaget, 2003.

¹⁷ Hagemann, Gro. ”Historien om den mannlige arbeiderklassen”. I *Arbeiderhistorie*, årgang 12, nr.1. (1988) 124-151.

historikere stiller hun spørsmål ved hvordan de har unngått å se at arbeiderklassen hadde to kjønn. Hagemann skriver at menn og kvinners interesser stod i motsetning til hverandre i etterkrigstidens Norge. Hun legger til at i arbeiderbevegelsens øyne, kunne kvinners deltagelse i arbeidslivet, true mannens privilegier og lønnsnivå. Hun understreker at det har nærmest et tabu innen arbeiderbevegelsen å problematisere kjønnsforskjellene i klassekampen så pågikk i samtiden.

Arbeidsfordelingen mellom kjønn finnes i alle samfunn vi kjenner til, dette gjelder både for menn og kvinner. Gro Hagemann argumenterer for at kjønnsforståelsen er sosial, og at vi skaper vår egen selvforståelse og utvikler personligheten vår gjennom kulturell sosialisering. Jeg mener å ha funnet bevis for at det ikke kan være slik. Om kjønn utelukkende er en sosial konstruert opplevelse basert på tillærte vaner og forventinger, hvorfor er da kvinners valg av yrker i de skandinaviske landene fremdeles så kjønnsdelt? Kjønnsfordelingen i deler av arbeidslivet er mer ulik i Skandinavia enn i resten av Europa. Ikke bare har Norge høy grad av likestilling sammenlignet med andre land, kvinner har også langt høyere utdanningsnivå enn menn. Kvinnedominansen i høyere utdanning resulterer ikke i et mindre kjønnsdelt arbeidsmarked ifølge SSB.¹⁸

På dette feltet, i likhet med mye annen forskning er det ulike syn, ikke minst på tvers av fagmiljøene. I en debatt om kjønnets betydning i valg av yrke i 2018, fikk vi demonstrert både uenighet og ulik tilnærming forskningen. Professor og kjønnsforsker Øystein Gullvåg Holter ved Senter for tverrfaglig kjønnsforskning, er langt på vei enig med Gro Hagemann og hevder at arbeidslivet ikke er mer kjønnsdelt enn i mange andre land.¹⁹ Professor og instituttleder Pål Kraft ved Psykologisk institutt påstår på sin side at kjønnsforskere ikke liker en viss type empiriske funn. Samtidig som han sier det er større kjønnsulikhet i realfagsyrkene, i land hvor likestillingen har kommet lenger, som for eksempel Norge.²⁰ Til tross for at vi er verdensledende på likestilling mellom kjønnene var det i 2017, 87 prosent av studentene på sykepleierstudiet kvinner, og 80 prosent av ingeniørstudentene var menn.²¹ Synet på menn og kvinners rolle i samfunnet har i stor grad endret seg siden 1940- og 50-tallet, heldigvis vil de

¹⁸ SSB, s.v. "Kjønnsdelt arbeidsmarked tross kvinnenens utdanningsforsprang" av Karin Hamre, 7.3.2016. <https://www.ssb.no/befolkning/artikler-og-publikasjoner/kjonnssdelt-arbeidsmarked-tross-kvinnenens-utdanningsforsprang>

¹⁹ Holter, "Jordan Petersons tynne fortelling om Norge."

²⁰ Kraft, "Kjønnsforskere misliker en viss type funn om likestilling. Det gjør ikke empirien mindre gyldig."

²¹ Reisel, Skorge og Uvaag, "Kjønnsdelte utdannings- og yrkesvalg", 19.

fleste av oss legge til. Men i hvor stor grad er disse ulikhetene i yrkesvalg sosialt konstruerte beslutninger, og hvor mye kan forklares med biologiske forskjeller?

Hvordan er så dette relevant i besvarelsen av problemstillingen? Ser man på forskning fra ulike tider i det tjuende århundret, forklares menn og kvinners ulike valg ofte med sosialt innøvde vaner, samt forventninger fra samfunnet. Dette var også tilfellet i 1948, til tross for at Vogt mener at, ” Den alminnelige atskillelse mellom mannsarbeid og kvinnearbeid er til dels biologisk bestemt.” Kanskje var det klassekampen som overskygget mulighetene kvinnene hadde til å velge utradisjonelt? Selv om ev. bare en liten andel kvinner ville ha tatt utradisjonelle valg, var mulighetene svært begrenset slik arbeiderbevegelsen hadde innrettet samfunnet.

Kvinnehistorie er en egen form for historieskrivningstradisjonen. Når tema er utviklingen av kvinners rolle i arbeidslivet, så vel lønnet som ulønnet arbeid, er det naturlig å se på den relativt nye historien i historiefaget, kvinnehistorien. Kvinnehistorie kjenner vi tilbake allerede på 1800-tallet, men da i langt mer begrenset omfang og som regel var det i form av heltebeskrivelser og biografier som baserte seg på kjente kvinners liv.²² Den moderne kvinnehistorien vi kjenner fra 1960- og 70-tallet skulle ta fokus vekk fra store menn som konger og hærførere og synliggjøre kvinnene. Kvinnehistorien ble raskt politisert i takt med den voksende internasjonale kvinnebevegelsen,²³ mye av forklaringen ligger i at de delte mange av de samme kjernesakene.

I boken *Kvinnen og maskinen*²⁴, skrevet av Mimi Sverdrup Lunden i 1946, brukes ikke begrepet kvinnehistorie overhodet, ei heller omtales kvinnen som et konstant begrep. Boken diskuterer utfordringer kvinnene møter i arbeidslivet, både i hjemmet og på arbeidsplassene. Men historien vitner mer om en klassekamp enn kvinnekamp. Boken beskriver store forskjeller i mellom by og land når det kommer til kvinnenenes behov og krav for en bedre arbeidsdag. Ville vi i dag omtale det som sosialhistorie når Lunden skriver at husmødrenes stilling etter krigen var dårligere enn den var i agrarsamfunnet? At de ble sett på som konsumenter av andres arbeid, og som dårlige husholdersker?²⁵ Er det en rådene

²² Melve, Leidulf. *Historie – Historieskriving frå antikken til i dag*. Oslo: Dreyers forlag, 2010. S. 234.

²³ Ibid, 234.

²⁴ Lunden, Mimi Sverdrup. *Kvinnen og maskinen*. Oslo: NKLS forlag, 1946.

²⁵ Ibid, 12.

patriarkatsteori som ligger til grunn for Lundens tekst, om enn ubevist? Boken har gitt meg et viktig innblikk i kvinnekampen på 1940-tallet, fra én kvinnes ståsted.

Norsk økonomisk politikk etter 1905, av Einar Lie. ”Ideen om at hovedtrekkene i den økonomiske politikken kunne og burde styres, vokste frem i det tjuende århundret”²⁶. Slik begynner baksideteksten på Lies bok. Boken beskriver statens syn på den økonomiske politikken, og gir et detaljert bilde av tankene og intensjonene som lå bak beslutningene som ble tatt. Bokens hovedfortelling er beslutningene som ligger til grunn for den økonomiske politikken som ble ført i det tjuende århundre. Kan boken belyse om de økonomiske beslutningene som ble tatt på 1920 og 1930-tallet førte til at gifte kvinner deltok mindre i arbeidslivet. Og i så fall var det ønskelig sett fra politikernes ståsted? Boken vil bidra til å analysere både regional og nasjonal økonomisk politikk som ble ført i samtiden.

Historikere er i dag uenige om kvinnehistorien bør stå som en selvstendig aktør ved siden av historiefaget, eller om den skal være en naturlig integrert del. Uansett hva man mener som tjener kvinnehistorien best, er det svært interessant å se om historikerne i ulike tekster bruker kjønn som språklig maktmiddel eller kvinnekamp som et identitetsprosjekt. *Norsk likestillingshistorie*²⁷, skrevet av Danielsen, Larsen og Owesen, gir en god sammenhengende fremstilling av likestillingens historie og utvikling. Boken beskriver hvordan kvinner på tross av nye rettigheter som stemmerett, det å kunne delta aktivt i arbeidsliv og i politikk, ikke hadde reelle muligheter til å ta dem i bruk. *Norsk likestillingshistorie*, av Danielsen, Larsen og Owesen, illustrerer godt hvordan de ulike historiske forholdene spiller sammen, både sosiale, kulturelle og økonomiske forhold. Boken beskriver blant annet forsørgersystemets vekst og fall, kvinners kamp for retten til utdanning og fremveksten av husmoridealet. Minoritetshistorien og arbeidslivshistorien har betydelige likheter med kvinnehistorien²⁸, og til felles, har de alle blitt utelatt av den nasjonale fortellingen i historiefaget.

I *Norsk likestillingshistorie* drøftes også de norske likestillingsdebattene på 1800-tallet, og det går en rød tråd helt frem til våre dager hvor likestillingen omfatter mer enn bare kjønnslikestilling. Den tar for seg kvinner næringsinteresser tidlig på 1900-tallet og sammenligner den med kvinners stilling i Storbritannia og USA. Slik får den frem det

²⁶ Lie, Einar. *Norsk økonomisk politikk etter 1905*. Oslo: Universitetsforlaget, 2012, baksidetekst.

²⁷ Danielsen, Larsen, Owesen, *Norsk likestillingshistorie*.

²⁸ Larsen, Eirinn. ”Kvinne- og kjønnshistoriens fortellinger”. I *Fortalt fortid norsk historieskriving etter 1970*, redigert av Jan Heriet, Teemu Ryymin og Svein A. Skålevag, 148-175. Falun: Pax Forlag, 2013. S. 148.

særegne ved den norske utviklingen. Boken har et annet perspektiv på husmorrollen enn hva tilfellet er med Sejersteds bok, *Sosialdemokratiets tidsalder. Norsk likestillingshistorie* fokuserer langt mer på gifte kvinners rettigheter til å være økonomisk uavhengig mannen og kvinners rett til å rå over egen kropp. Boken finner seg innenfor et nytt paradigme, det en vil kalle globalhistorie, og tar utgangspunkt i dagens utvidede likestillingsbegrep. I følge forfatterne handler likestilling i dag like mye om integrering og mangfold. Denne boken kunne ikke ha vært skrevet for 30 år siden, og Danielsen, Larsen og Owesen har med sin bok åpnet nye dører for meg i møte med kvinne- og likestillingshistorien.

Sosialdemokratiets tidsalder, skrevet av Francis Sejersted. Boken er et omfattende verk som sammenligner det norske og det svenske sosialdemokratiet. Den forteller historien om hvordan et politiske prosjekt blir formulert og gjennomført. Den beskriver familiepolitikken som ble ført i Norge og Sverige, og hvordan denne var en brikke i et større politisk prosjekt. Som en maktpolitisk faktor, tilnærmet eneveldig etter krigen, er Arbeiderpartiets og sosialdemokratiets tanker og økonomiske politikk interessant for å illustrere det aktuelle temaet.

Francis Sejersted var kanskje den fremste representanten for konservativ tradisjon i historieskrivning i landet vårt. I boken *Sosialdemokratiets tidsalder* gir han et systematisk komparativt perspektiv på utviklingen i Norge og Sverige. Måten han sammenligner utviklingen av blant annet skolepolitikk, familiepolitikk, nærings- og velferdspolitikkk gir et detaljert kronologisk bilde av samfunnsutviklingen i de to nabolandene. Han har blitt kritisert for å nedtone interessekamp mellom arbeiderklassen og borgerskapet som årsaksforklaring på ulike hendelser, og det er mulig han underkommuniserer høyresidens negative trekk. Et eksempel på dette er når han viser til at en holden man som Gunnar Knudsen, kan finne sin plass i ”den sosialradikale fløy”.²⁹ Personlig økonomi og partitilhørighet er ikke nødvendigvis et bevis på fravær av klassekamp mellom kapitalen og arbeiderklassen. Samtidig gir han et godt bilde av den stabile utviklingen i det sosialdemokratiske Norge fram til idealsamfunnet brister. I så måte kan vi si at han tilhører Ernst Sars side av den norske historiske skole, hvor fortellingen peker fremover og at historiens mål ikke var nådd.

²⁹ Sejersted, Francis. *Sosialdemokratiets tidsalder*. Oslo: Pax forlag, 2005. S. 84.

Dette er en historiefortelling som står motsetning til Yngvar Nielsen. Men begge leirene av den norske historiske skole delte samme grunnfortelling. I Sejersteds bok er dette historien om det norske fellesskapet. Sejersted omtaler husmorpolitikken på en analytisk måte, uten at han stiller spørsmål ved begrepets validitet. Han forklarer at menn og kvinner var likestilt innenfor familien³⁰, men at husmorkontrakten regulerte kjønnes ulike oppgaver i hverdagen. Historikere som skriver om kvinne- og likestillingshistorie ville sannsynlig i langt større grad, problematisert om menn og kvinner virkelig var likestilt.

Oppgaven har ikke til hensikt å vektlegge hvorvidt husmorrollen ble sett på som positivt eller negativt i samtidens ulike samfunnslag. Men det er viktig å få frem de ulike meningene, også blant kvinnene. Sejersted skriver at husmorkontrakten, altså en institusjonalisert idé om at menn og kvinner hadde ulike roller i hjemmet og i arbeidslivet, skulle bli dominerende gjennom den sosialdemokratiske fasen etter andre verdenskrig.³¹ Grunnfortellingen i boken til Sejersted leser jeg som fortellingen om en nasjon hvor staten står sterkt og er avgjørende for den økonomiske utviklingen. Den har et lineært historiesyn som er lett forståelig. Men kanskje kunne man som leser fått en enda større forståelse av å henvise til alternative internasjonalt kausale forklaringer?

Berge Furre var i hele sitt voksne liv, en av landets fremste og mest siterte historikere. Med boken *Vårt hundreår*, beskriver han med imponerende overblikk den politiske reisen i det tjuende århundret. I beskrivelsen av husmortiden omtaler Furre perioden på en imponerende upartisk måte, tross for at han selv var en politisk aktør. *Vårt hundreår* forklarer gjenreisningen, klassekampen og husmorpolitikken ut i fra et politisk ståsted.

Elisabeth Lønnå gir et godt innblikk i Arbeiderpartiets husmorpolitikk i ”En feministisk opposisjon til Arbeiderpartiet”.³² Lønna skildrer hvordan Arbeiderpartiet tilskrev kvinnene en viktig plass i samfunnet som bærere av familieverdiene, samtidig som de ble holdt utenfor styre og stell i politikk og arbeidsliv. Vi får også en detaljert innsikt i den grunnleggende feministisk baserte opposisjonen, Kvinnesekretariatet stod til Arbeiderpartiet. Samtidig so

³⁰ Sejersted, *Sosialdemokratiets tidsalder*, 116.

³¹ Sejersted, *Sosialdemokratiets tidsalder*, 103.

³² Lønnå, Elisabeth. ”En feministisk opposisjon til Arbeiderpartiet”. I *Arbeiderhistorie*, årgang 24, nr.1. (2000) 117-134.

Lynn Hunt skriver om nye paradigmer og hvordan historien alltid er under konstruksjon i *Writing history in the global era*: ”The dominant paradigms of the twentieth century have fallen in to disrepair. The cultural theories that undermined them revealed their structural weaknesses without drawing up a blueprint for an alternative.”³³ Fokus på hva som er essensielt i kvinnehistorien er radikalt forskjellig i de ulike kildene, og det understreker hvordan historien alltid er under konstruksjon.

I arbeidet med oppgaven har jeg hatt stor glede av Kari Melbys artikkel, ”Husmorens epoke”³⁴ i boken *Med kjønnsperspektiv på norsk historie*.³⁵ Den er grundig i sin omtale av kvinnehistorien, og kvinners liv i det norske samfunnet. Artikkelen gir et detaljert bilde av hvordan makt og økonomi la begrensninger på likestillingen. Samtidig vil jeg legge til, det er litt skuffende hvor begrenset det mannlige fokuset er, når man ser boken i helhet, i en bok som gir seg ut for å ha et kjønnsperspektiv på historien. Da burde kanskje begge kjønnene vært bedre representert.

En siste bok jeg vil ta med er Bodil Erichsen bok, *Norske kvinners liv og kamp*,³⁶ som kom i to bind i henholdsvis 2018 og 2019. Boken er interessant i seg selv fordi det er en av de nyeste utgivelsen innen fagfeltet. Bind 1 gir en kronologisk oversikt over de ulike periodene i kvinnekampen. Forholdet mellom de borgerlige feministene og arbeiderkvinnene er en gjennomgående og interessant rød tråd i begge bindene. Bodil Erichsens oversiktsverk oppleves noen ganger litt tendensiøst, noe jeg mener svekker en mest mulig nøytral fremstilling av historien.

Teori og metode

Validiteten i denne oppgaven er avhengig av min tolkning av kildene. Dag Ingvar Jacobsen mener det er viktig å stille seg følgende spørsmål når man skal velge metode for et forskningsprosjekt: ”Er det undersøkelsesopplegget vi velger, egnet til å belyse den problemstillingen vi ønsker å undersøke?”³⁷ Jeg vil se på, og tolke meningsinnholdet i hva som ble skrevet i samtiden om kvinnerollen, kvinners forhold til arbeidslivet og spørsmålet

³³ Hunt, *Writing history in the global era*, 119.

³⁴ Melby, Kari. ”Husmorens epoke. 1900-1950”. I *Med kjønnsperspektiv på norsk historie: fra vikingtid til 2000-årsskiftet*, redigert av Ida Blom og Sølvi Sogner, 227-298. Oslo: Cappelen akademiske forlag, 2004.

³⁵ Blom, Ida og Sølvi Sogner, *Med kjønnsperspektiv på norsk historie*.

³⁶ Erichsen, *Norske kvinners liv og kamp 1850-2000* – bind 1 og 2. Oslo: Res Republica, 2017/2018.

³⁷ Jacobsen, *Hvordan gjennomføre undersøkelser*, 87.

om likestilling mellom kjønnene. Som kildegrunnlag bruker jeg i all hovedsak *Arbeiderbladet* fra perioden 1945 til 1951, samt magasinet *Arbeiderkvinnen*, og litteratur fra samtiden. Hvordan ble husmorrollen og husmorpolitikken fremstilt av politikere og organisasjoner? I mange historiske studier brukes begrepet *diskurs*, spesielt i forbindelse med tekster som har en fragmentert karakter.³⁸ Dette kan være tekster hvor forfatteren ofte er ukjent, som stortingsdebatter og avisartikler. Jeg vil forsøke å gjøre en analyse av debatter og artikler i *Arbeiderbladet*, for å tegne et bilde av hva Arbeiderpartiet stod for og hvilke verdier de hadde i oppgavens avgrensede tidsperiode. Her vil jeg ikke bare være opptatt av hva som faktisk skjedde, ble sagt eller vedtatt, men også av hvordan arbeiderpartiet snakket om husmorpolitikken og husmoren.

I oppgaven vil jeg bruke en empirisk undersøkelse for å besvare problemstillingen min, og ved hjelp av forskningsspørsmål. Jeg har jobbet med nærlesing av *Arbeiderbladet* som analytisk verktøy. Jeg har benyttet retorisk analyse for å finne ut av hva *Arbeiderbladet* egentlig mente. Hva var budskapet, og hvordan forsøkte de å overbevise velgerne leserne i etterkrigstiden? Dette vil forhåpentligvis belyse hvorvidt husmorpolitikken som ble ført i den periodiske avgrensningen, var en villet utvikling, mer enn en nødvendighet for økonomisk vekst og gjenreising av landet. Jeg vil bygge opp oppgaven med en kronologisk gjennomgang av kildegrunnlaget, dette for å fange opp ev. ideologiske endringer. Selv om jeg fokuserer på de nasjonale forholdene, vil jeg strebe etter å ikke bli for metodologisk nasjonalistisk. Der det er hensiktsmessig, vil jeg bruke en komparativ metode for å se de norske forholdene, og den norske utviklingen opp mot andre land som Norge kunne sammenligne seg med i perioden.

Kilder

I arbeidet med oppgaven vil jeg se på forskningslitteratur innen tema arbeids- og kvinnehistorie. Her det viktig å legge til at mange historikere, spesielt de som har jobbet innen feltet arbeiderhistorie, har lagt lite vekt på kjønn i sin forskning.³⁹ Fremstillingen om Arbeiderpartiets husmorpolitikk baserer seg i all hovedsak på som avisartikler fra *Arbeiderbladet* og Arbeiderpartiets partiprogram. *Arbeiderbladet* var partiets eget propagandaorgan, og representerte noe helt annet med tanke på nøytralitet enn hva man forventer av en avis i dag. I så måte representerte avisen partiets linje. Jeg vil studere bøker

³⁸ Andresen, Astri, Sissel Rosland, Teemu Ryymin, Svein Atle Skålevåg. *Å gripe fortida, innføring i historisk forståing og metode*. Oslo, Det norske samlaget, 2012. S. 15.

³⁹ Hagemann, "Historien om den mannlige arbeiderklassen", 125.

om fagbevegelsen og kvinnebevegelsen. Jeg vil lese litteratur som tar for seg både økonomisk utvikling, og den sosiale utviklingen i samfunnet. Jeg utgangspunkt i Arbeiderbladet som hovedkilde for å belyse arbeiderbevegelsens politiske verdier og visjoner for husmødrene.

Litteratur om husmorrollen, og hvordan den har utviklet seg, vil være en viktig del av kildene. Arbeiderbladet kan forhåpentligvis gi et svar på dette, men også faglitteratur fra samtiden kan gi et tydeligere bilde av hvilken rolle husmoren hadde i den politiske og økonomiske utviklingen etter 1945. De fleste artiklene jeg har benyttet i oppgaven er fra de siste tre tiårene. De representerer dermed ikke bare kvinnebevegelsens og feminismens historie, men også likestillingshistorie.

Kildene jeg har brukt har jeg funnet i Nasjonalbibliotekets nettdatabase, jeg har gjort søk hos Riksarkivet, og lest gjennom seks årganger av Arbeiderkvinnen i lokalene til Arbeiderbevegelsens arkiv. Jeg har også funnet forskningslitteratur på UiOs bibliotek. Det har vært en omfattende jobb å velge ut aktuelle kilder fra en så enorm mengde med tilgjengelige tekster og litteratur. Jeg håper de kildene jeg har valgt vil kunne svare på problemstillingen min.

2. Arbeiderpartiet – de første etterkrigsårene

Jeg skal gjennomgå et utvalg tekster i Arbeiderbladet i perioden 1945-1948 og i kronologisk rekkefølge, se på hvordan arbeiderbevegelsen bygget opp ”husmoren” som et sosialdemokratisk prosjekt. For å underbygge arbeiderbevegelsens dagsorden, vi jeg i tillegg trekke inn artikler fra Arbeiderkvinnen og litteratur fra samtiden. ”Husmoren” som prosjektet var vellykket i den forstand at det jevnet ut forskjellene mellom arbeiderklassen og middelklassen. Den hardtarbeidende husmorens sentrale rolle var å skape boligen om til et hjem. Et hjem som skulle være en trygg ramme for barna og et sted mannen ville ønske å komme hjem til etter en lang dag på fabrikken.

Begrepet husmor ble raskt en del av nordmenns idé om hvordan samfunnet og landet skulle bygges opp og drives fremover. Det var nesten som om husmoren alltid hadde eksistert. Regjeringen la til rette for at husmoren skulle kunne skape nettopp dette hjemmet, med sosial boligbygging, husmorskoler som utdannet unge jenter, og gjennom lovvedtak som blant annet husmorvikarordningen, husmorferieordningen og samskatten. Dette var en periode hvor landet skulle bygges opp etter fem år med okkupasjon, og Arbeiderpartiet satt med majoriteten av mandatene på stortinget. Jeg har valgt å begrense meg tidsmessig til Einar Gerhardsens første regjering, og til han trekker seg fra statsministerposten i 1951, da han blir erstattet av partifellen Oscar Torp.

Torp var den første statsministeren som vendte Norge i et militært samarbeid. Han var også mannen som trakk DNA og resten av arbeiderbevegelsen inn fra den ytterste venstrefløyen til realitetenes verden.⁴⁰ Her kunne det passet å kommentere videre på Torps påvirkning på partiets kvinnesyn, men det ligger utenfor oppgavens område. Jeg har delt perioden inn i to kapitler.

I dette kapitlet ser jeg på perioden 1945-1948. At jeg har delt perioden mellom 1948 og 1949 er fordi det på mange måter representerer en brytningsperiode for Arbeiderpartiet. Etter kommunistenes kupp i Tsjekkoslovakia i 1948 ble Norges kommunistiske parti marginalisert, og falt ut av stortinget ved stortingsvalget i 1949. 48 er også året hvor Norge tar imot tilbudet om Marshallhjelp og dreier politikken mot Vest-Europa og USA. Fellesprogrammet blir fulgt

⁴⁰ Lahlum, Hans Olav. *Oscar Torp*. Oslo: Cappelen, 2007. S. 387.

opp av en stortingsmelding hvor Arbeiderpartiet skisserer det som kanskje er velferdssamfunnets grunnstein, folketrygden.

Fred og nye oppgaver

Einar Gerhardsen styrte det frie Norge med en samlingsregjering hvis fellesprogram hadde tittelen ”Arbeid for alle”. I programmet stod det blant annet at ” I lyset av framtidens oppgaver vil vi kalle på den samme offervilje, det samme kameratskap og den samme evne til å holde ut og holde sammen.”⁴¹ Det er naturlig å tenke seg at kvinnene også ville kalle på det samme kameratskap og vise den samme offervilje. Men staten, nå med Arbeiderpartiet ved roret, så det i stadig økende grad som sin oppgave å forberede kvinne best mulig for oppgavene i hjemmet. Det var ikke Arbeiderpartiet alene som stod for dette tankegodset, på mange måter var husmopolitikken en tverrpolitisk målsetting.⁴² Etter min mening spilte arbeiderbevegelsen en betydelig, og avgjørende rolle.

Når man går samtidens kvinnesyn nærmere i sømmene, er det triste som slår meg hvor homogent kvinnene ble betraktet. Hilde Danielsen karakteriserer etterkrigstidens husmødre slik: ”Å vere husmor var først om fremst ein identitet som kvinnene bar med seg til alle døgnets tider.”⁴³ Husmoridealet var så sterkt at andre deler av kvinnenens liv ofte ble ignorert, og kvinnen som en mangfoldig borger ble verken verdsatt eller tatt hensyn til. Selvsagt var også husmødrene forskjellige. Bondekvinnene delte arbeidet på gården med mannen, selv om det var kjønnsdelte oppgaver. Og i byene var det store forskjeller mellom fattige familier og de mer velstående hjemmene. ”Noen kvinner hadde som mål å bli forsørget, andre ønsket et aktivt yrkesliv. Kvinnesakskvinner krevde at de skulle slippe å velge mellom å arbeide eller elske, de ville både arbeide og elske.”⁴⁴

Hva ville egentlig Arbeiderpartiet? Og hadde partiet en diskusjon om hvilke konsekvenser politikken de kom til å føre ville ha å si for hundre tusener av norske kvinner. Det skulle komme til å prege hele samfunnsutviklingen i tiår fremover, både for menn, kvinner og barn. Eittpartistaten som Jens Arup Seip kalte den arbeiderpartidominerende epoken skulle legge

⁴¹ Universitetet i Bergen, ” Arbeid for alle” (Fellesprogrammet, 1945).

⁴² Erichsen, *Norske kvinners liv og kamp 1850-2000 – bind 1*, 135.

⁴³ *Ibid*, 148.

⁴⁴ Danielsen, Larsen, Owesen, *Norsk likestillingshistorie*, 143.

klare føringer i hvilken utdanning kvinner skulle kunne ta, og hvilke oppgaver samfunnet forventet av dem. Arbeiderbladet 7. august 1945 skrev:

Like rett til utdanning, er en av de ting vi sier at kvinnene har oppnådd i de demokratiske samfunn, hvis vi med utdanning mener kunnskaper sånn i sin alminnelighet, så kan det nok være sant at vi kvinner har rett til å skaffe oss dem på de forskjelligste områder etter som våre evner og økonomiske ressurser ligger an. Men hvis vi med utdanning mener teoretiske og praktiske kunnskaper i et yrke man skal leve av og leve for, så er det svært langt fra at vi i praksis har like rett som menn med utdanning. Hva er det de unge jentene lærer? Hvilken utdanning er det samfunnet legger til rette for oss kvinner?⁴⁵

Gjennom en rekke velferdsordninger for borgerne, la Arbeiderpartiet etter den andre verdenskrig til rette for at kvinner skulle arbeide hjemme.⁴⁶ Tallet på husmødre økte stadig, men husmorskolen hadde ikke plasser nok til å møte etterspørselen fra søkerne. I 1950 fikk færre en halvparten av søkerne skoleplass.⁴⁷ Samtidig skapte den nye husmorrollen et fellesskap mellom arbeiderkvinnene, som nærmet seg husmorrollen ved å gå bort fra lønnet arbeid, og middelklassens kvinner som ble husmødre gjennom at de selv utførte husarbeidet. Den sosiale utjevningen medførte av kvinnen ble likere på tvers av sosiale skiller.⁴⁸ Kvinner skulle opplæres til å bli gode husmødre.

”Hva er det de unge jentene lærer? Hvilken utdanning er det samfunnet legger til rette for oss kvinner?”⁴⁹ I følge Arbeiderbladets kvinnelige journalist ble det til sammen uteksaminert drøye 8.000 kvinner fra ulike utdanningsinstitusjoner i 1939, for menn var tallet om lag 11.000. Dette var således et argument for at kvinner var på vei til likestilling når det gjaldt utdanning. Men problemet i følge Arbeiderbladet var at kun 3.000 av disse uteksaminerte kvinnene hadde fått utdannelsen sin på en husmorskole. Og det var 727.000 som var husmødre i landet. Det var en iboende motstand mot at kvinner utdannet seg til yrker de mest sannsynlig ikke kom til å benytte seg av, de fleste ble jo uansett husmødre.

Har samfunnet råd til så megen utdanning til så kortvarig bruk? Det er nok så at alle kunnskaper har sin verdi i seg selv, men det har iallfall den baksiden at kvinnene i sine unge år, mens de er mottakelige for lærdom, ikke lærer det som blir deres hovedyrke, og det er i det lange løp blitt nokså dyrt for samfunnet og for kvinnene selv.⁵⁰

⁴⁵ Arbeiderbladet, ”Kvinnenes utdanning”, 7.8.1945.

⁴⁶ Danielsen, Larsen, Owesen, *Norsk likestillingshistorie*, 132.

⁴⁷ *Ibid*, 140.

⁴⁸ Blom og Sogner, *Med Kjønnsperspektiv på norsk historie*, 284.

⁴⁹ Arbeiderbladet, ”Kvinnenes utdanning”, 7.8.1945.

⁵⁰ *Ibid*.

Eventyrsamleren og folkeopplyseren P. C. Asbjørnsen hevdet at landets første husmorskole ble opprettet fordi norske menn mente at kvinnene ikke kunne stellet hjemmet på en tilfredsstillende måte. Den første husmorskolen åpnet i 1865 og et halvt århundre senere fantes det 65 slike skoler spredt utover det ganske land.⁵¹ Husmørpolitikken var preget av bred enighet mellom politiske partier, men kanskje enda viktigere siden DNA hadde politisk flertall, mellom organisasjoner som Husmorforbundet og Kvinnesaksforeningen. Tall fra SSB forteller at det var 674.000 husmødre i 1950 og omtrent 50.000 av dem hadde husmorutdanning.⁵² I tillegg til den ordinære utdanningen var det utbredt kursvirksomhet, så at husmorskolene hadde stor betydning i samfunnet er ikke vanskelig å tenke seg. Det levner liten tvil hva om arbeiderbevegelsen så på som kvinnens plass i arbeidslivet, men det påla staten et ansvar for å gi kvinnene en relevant utdanning. En profesjonell utdanning som gjorde dem skikket til å bli gode husmødre:

Naturligvis må den unge jente som synes hun har spesiell evner og anlegg og lyst til et bestemt yrke, fremdeles få utdanne seg til det... For storparten av kvinnene må imidlertid samfunnet skape nye utdanningsformer og gjennomgangsstillinger som gjør dem skikket til gode mødre og husmødre, med viten innsikt og respekt for sitt yrke... Først da har kvinnene fått lik rett til utdanning, først da kan kvinnenes innsats bli likeverdig med mennenes, først da kan vi vente og kreve at kvinnene – på like fot med mennene – skal ta del i arbeid og ansvar i vårt offentlige liv.⁵³

Fra yrkeskvinne til husmor

Formann i Arbeiderpartiets kvinnesekretariat Aase Lionæs holdt foredrag i Folkets hus, hvor hun påpekte den viktige innsatsen kvinnene gjorde under krigen. Både som gode husmødre som holdt hjemmene samlet i en krevende tid, men ikke minst den jobben de gjorde i arbeidslivet utenfor hjemmet. Den 14 august 1945 skriver Arbeiderbladet:

Krigen har medført en omstilling av våre begreper på mange områder. Denne omstillingen gjelder det syn mange hadde på kvinnenes stilling i samfunnet. Da krigen kom, het det seg ikke lenger at kvinnene ”trengte seg inn” på arbeidsplassene. Men tvert imot. Da gjaldt det at hun gikk 100 prosent inn overalt i jordbruket, i industrien, i luftvernet, i hæren, i marinen og i motstandsbevegelsens tjeneste. Uten å skryte av kvinnene må man si at de på alle disse områder og under de vanskeligste forhold gjorde en stor og betydningsfull innsats.⁵⁴

⁵¹ Erichsen, *Norske kvinners liv og kamp 1850-2000 – bind 1*, 143.

⁵² *Ibid*, 145.

⁵³ Arbeiderbladet, ”Kvinnenes utdanning”, 7.8.1945.

⁵⁴ Arbeiderbladet, ”Demokratiet banker på fabrikkportene”, 14.8.1945.

Under fem år med okkupasjon, hadde nordmenn nå blitt vant med å se kvinner i mange tidligere typiske mannsyrker. Paradokset som dukker opp i årene etter krigen er, på tross av kvinnenenes inntreden på nye områder i arbeidslivet, at utviklingen reverseres. En av forklaringene var at mange kvinner mistet jobben til hjemvendte soldater eller krigsfanger. Men at menn skulle ha forrang til en stilling fordi han var en familieforsørger, var en tanke som stod sterk i arbeiderklassen, også blant arbeiderkvinnene. Harriet Holter bruker begrepet kjønnsdifferensiering⁵⁵ for å forklare hvordan et samfunn systematisk fordeler arbeid og økonomiske goder etter kjønn. Kjønnsdifferensieringen kan sies å ha vært en av grunnverdiene i tiden som leder fram mot det historikeren Berge Furre kalte den sosialdemokratisk orden.⁵⁶

Selv om Arbeiderpartiets kvinnebevegelse kjempet for innlagt vann, elektrisitet og innredning av moderne kjøkken, tok de ifølge Store norske leksikon ikke opp saker som støttet kvinner i arbeidslivet.⁵⁷ Dette er jeg uenig i, noe som blant annet illustreres i Arbeiderpartiets beretning fra 1946. Her går de igjennom saker som Kvinnesekretariatet har jobbet med gjennom året. De holdt 11 møter og behandlet 97 saker, blant annet denne som omhandlet kvinners rett til en selvstendig likning i arbeidslivet:

Til regjeringen er sendt følgende henstilling: Kvinnesekretariatet har i sitt møte den 17. september 1946 behandlet spørsmålet om beskatning av den gifte kvinnes inntekt og vedtok i den anledning å sende følgende henvendelse til Regjeringen: Ifølge det nåværende beskatningssystemet beskattes den gifte kvinnes inntekt ikke som en selvstendig inntekt, men som en del av mannens inntekt. Etter det fradragssystem en nå har og progresjonen i beskatningen, vil den gifte kvinnes inntekt bli sterkere enn andre inntektstakeres. Kvinnesekretariatet mener at en skattepolitikk som beskatter den giftes kvinnes inntekt sterkere enn andre inntekter er uheldig både ut i fra et befolkningspolitisk synspunkt, og i dag ganske særlig ut fra hensynet til mangelen på arbeidskraft.⁵⁸

Etter 1945 gikk kvinnen fra å være en naturlig del av arbeidslivet slik det hadde vært under okkupasjonen, til å bli marginalisert i ”den gode husmortida”⁵⁹ som var på trappene. Dette gjaldt spesielt de kvinnene som var gift. Samtidig er bildet av de lojale og sympatiserende

⁵⁵ Holter, Harriet, Hildur Ve Henriksen, Arild Gjertsen og Haldis Hjort. *Familien i klassesamfunnet*. Oslo: Pax Forlag, 1975. S. 97.

⁵⁶ Furre, Berge. *Vårt hundreår – Norsk historie 1905-1990*. Oslo: Det norske samlaget, 1991. S. 248.

⁵⁷ Store norske leksikon, s.v. ”Arbeiderpartiets kvinnebevegelse,” av Elisabeth Lønnå, 11.10.2019.

⁵⁸ Det norske Arbeiderpartiet, ”Beretning”, 1946.

⁵⁹ Hagemann, Gro. ”Tøffelhelter og karrierkvinner: etterkrigstidens kjønns(u)orden”. I *Feminisme og historieskriving*, redigert av Gro Hagemann, 146-169. Oslo: Universitetsforlaget, 2003. S. 48.

arbeiderkvinnene langt mer sammensatt. Selv om klassekampen stod sterkt, også blant kvinnene, jobbet de for å utjevne de urettferdige økonomiske ulempene for gifte kvinner i arbeidslivet. ”Arbeiderkvinnen” skriver i den første utgaven etter frigjøringen at:

Men nå er krigen over og fredens hverdag har tatt til. En enda større oppgave venter oss, å bygge fredens og frihetens Norge. Og dette nye Norge kan inne unnvære kvinnene! Titusener av kvinner som før ikke så utover kjøkkenets ramme fikk under krigen øynene opp for at nettopp kjøkkenes problem også var samfunnsproblem.⁶⁰

Den sosialistiske utviklingen som fant sted i Norge, hadde andre planer for kvinnene, til tross for all erfaringen og kunnskapen kvinnene hadde unnfanget i krigsårene. Gro Hagemann hevder at de fleste kvinnene nærmest ikke hadde noe annet valg enn å bli husmødre. Etter 1945 kommer det et demografisk skifte hvor det ble lavere ekteskapsalder, flere giftet seg, men vi fikk mindre barneflokker. Barneflokkene ble mindre, likefullt fikk en langt større andel av kvinnene barn. På toppen av dette forsvant hushjelpene ut av den norske husholdningen og enda var ikke behovet for kvinnelig arbeidskraft påtrengende.⁶¹ Videre presiserer Hagemann at dette ideologisk, var kjernefamiliens og husmødrenes storhetstid.

Arbeiderpartiet jobbet også aktivt for å oppvurdere husmødrenes status, dermed manifesteres idéen om mannen som produsent og kvinnen som forbruker, med ansvar for reproduksjon. I høstutgaven til ”Arbeiderkvinnen” i 1945, legger de for dagen i forbindelse med et intervju med statsministeren at kvinnen, særlig husmødrenes utrettelige og tapre innsats i krigen nå endelig har åpnet manges øyne for husmødrenes krav til samfunnet. Einar Gerhardsen gjør det klart at det er en stor oppgave å gi husmødrene bedre arbeidsvilkår.⁶² Han fastslår at: ”Det er en samfunnsoppgave av første rang og den må sees i sammenheng med Arbeiderpartiets hele arbeid for å skape en høyere levestandard for det arbeidende folk.”⁶³

Gerhardsen ønsket å legge til rette for husmødrenes arbeidsforhold, og la vekt på saker som boligbygging og barneinstitusjoner for å oppnå dette. Husmorferien hadde allerede i en årrekke blitt diskutert i deler av arbeiderbevegelsen, og kom som et punkt på DNA sitt program i 1949.⁶⁴ Og Gerhardsen fremhever spesielt én sak som ligger ham særlig på hjertet,

⁶⁰ Arbeiderkvinnen, ”Endelig! Isen er brutt”, nr.1, 1945, 6.

⁶¹ Ibid, 149.

⁶² Arbeiderkvinnen, ”Landets statsminister går inn for husmødrenes krav”, nr.4, 1945, 10.

⁶³ Ibid.

⁶⁴ Skjelbred, Frode. ”Husmorens storhetstid, Arbeiderpartiets kvinnesekretariat og innføringen av husmorvikarer og husmorferie”. Upublisert masteroppgave. Universitetet i Oslo. 2004. S. 59.

”å skaffe de utslitte og trette husmødrene skikkelig ferie.”⁶⁵ Men arbeiderklassen jobber først og fremst for et samfunn hvor det er menn som skal tjene penger og forsørge familien. Dette vil videre virke positivt tilbake på jusmødrenes arbeidsplass, hjemmene.⁶⁶ Arbeiderpartiet under ledelse av Einar Gerhardssen spilte uomtvistelig en stor og viktig rolle, ikke bare i gjenoppbyggingen av landet etter krigen, men også ved å legge grunnlaget for den moderne velferdsstaten. Til samme tid som DNA innførte barnetrygden i 1946, etablerte de den statsfinansiert ordningen med husmorvikarer, og året etter opprettes Arbeiderkvinnenes Husstellkontor. Arbeiderpartiet så det som sitt ansvar å sørge for at kvinner ble kvalifisert for oppgavene i hjemmet.⁶⁷

Martin Tranmæl var en av lederne i DNA sin revolusjonære fløy i 1918, samme år som han ble partisekretær. I 1920- og 1930-årene var han partiets reelle leder, og han jobbet høyt oppe i partiet da de planla og utformet politikken for etterkrigstiden. Men han ble aldri verken partiformann eller statsminister. Kanskje var han i noen samfunnslag ansett som for kontroversiell. Han hadde tross alt en radikale forhistorie som sterk tilhenger av Komintern? Han hadde også på lederplass i Arbeiderbladet argumentert for sterilisering av befolkningsgrupper med såkalt dårlig arvestoff.⁶⁸ I befolkningen fantes det en rekke ulike oppfatninger av ham. Avhengige av hvem man snakket med kunne de beskrive Tranmæl som en tradisjonell arbeiderpartihelt som kjempet for at arbeiderne skulle bekjempe klassestaten med de kampmidlene som var nødvendige. Andre så på ham som en skurk med kommunistpartitradisjon.⁶⁹ Tranmæl skriver i 1946 om de krav som må stilles til kvinnene, i arbeidet med å bygge opp landet:

Arbeiderkvinne, finn din plass i rekkene! Slutt deg til den nærmeste partiavdeling, enten det er en kvinnegruppe, et arbeidersamfunn eller for de yngre et ungdomslag. Gjør arbeiderhjemmene til utgangspunkt for det gjenreisingsarbeid(sic!) som kaller på de evner og krefter vi rår over. Det er i det nye, det sosialistiske Norge at vi skal bære fram i våre sinn, i våre hjem, i våre organisasjoner og i det samfunn vi lever i.⁷⁰

⁶⁵ Arbeiderkvinnen, ”Landets statsminister går inn for husmødrenes krav”, nr.4, 1945, 10.

⁶⁶ Ibid.

⁶⁷ Melby, ”Husmorens epoke. 1900-1950”, 266.

⁶⁸ Westlie, Bjørn. *Drømmen om det perfekte mennesket – Fra arvehygiene til genhygiene*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1995. S. 58.

⁶⁹ Bjørgum, Jorunn. *Martin Tranmæl og radikaleringen av norsk arbeiderbevegelse 1906-1918*.

Doktoravhandling. Universitetet i Oslo. 1998. s. 491.

⁷⁰ Arbeiderkvinnen, ”Finn din plass i rekkene”, nr.1-2, 1946, 2.

Husmor i Oslo (Foto: www.oslobilder.no)

Det skulle bygges 100.000 boliger de neste fire årene, dette var familiehjem med nye moderne kjøkken som skulle tilfredsstillte husmødrenes krav. Hjemmene trengte en husmor som viste utholdenhet, offervilje og trofasthet ovenfor den oppvoksende generasjon. Og det skulle føres en familievennlig politikk, her skriver Tranmæl at barnetrygden var et viktig første steg.⁷¹ DNA hadde jobbet for dette i mange år, og tok det inn i programmet sitt allerede i 1930.⁷²

Tranmæl stod ofte på arbeiderkvinnenes side når det gjaldt å kjempe for kvinners rettigheter. Som da han på lederplass i Arbeiderbladet i 1938 ga sin støtte til kampen for å gi kvinner adgang til alle offentlige stillinger, også prestestillinger.⁷³ Men Tranmæl satte et skarpt skille mellom gifte og ugifte kvinners oppgave i samfunnet. Ideen om solidaritet innad i arbeiderklassen stod sterkt hos Tranmæl, og det var moralsk viktig. Solidariteten skulle i første rekke kalle på offerviljen hos den enkelte, ikke bare viljen til å støtte under kamp, men vilje til å ofre egne interesser for å hjelpe andre.

⁷¹ Ibid.

⁷² Danielsen, Larsen, Owesen, *Norsk likestillingshistorie*, 132.

⁷³ Linder, Doris H. *Aase Lionæs En politisk biografi*. Otta: Det norske Arbeiderparti, 1997. S. 33.

I 1933 tar Tranmæl stilling mot gifte kvinners rett til arbeid. ”At både mann og kone skulle ha fast arbeid, mens familier sultet og led nød, stemte ikke med hans oppfatning av solidaritetens lov.”⁷⁴ Solidariteten ved å fordele de jobbene som fantes på flest mulig familier, virker som en rasjonell og på mange måter fornuftig tanke. I samme åndedrag kan det fortelle oss noe om hva som var viktigst av klassekamp og likestilling.

Her var kommunistdelen av arbeiderbevegelsen uenige, og støttet de gifte kvinnene. De kommunistiske husmorlagene som var knyttet til kommunistpartiet, ønsket at flere gifte kvinner skulle delta i arbeidslivet. De mente at ut i fra tanken om kameratskap, skulle det være lik behandling av kvinner og menn. Og de henviste til hvilken stilling kvinnene hadde i Sovjetunionen.⁷⁵

Tomater og lojalitet

13. mars 1946 skriver Oslos daværende ordfører, Arnfinn Vik, et åpent brev til Bryggearbeidernes forening i Oslo. Bakgrunnen for brevet var at Oslo ventet et spansk frakteskip med 225 tonn tomater. Problemet var at Spania var under ledelse av Francos fascistiske styre, og bryggearbeiderne hadde gitt beskjed om at de nektet å losse lasten ved ankomst til Oslo havn. I sympatistreik med den spanske arbeiderklassen og den spanske frihetskampen lå de norske bryggearbeiderne ned arbeidet. Tomatene ble liggende i lasterommet på skipet D/S Dicto, og Oslos husmødre gikk glipp av ferske tomater til familiene sine. Arnfinn Vik skrev den 14. mars:

Den 16. eller 17. ds. Ankommer et parti tomater fra Kanariøyene på ca. 225,000 kg. Det vesentligste av dette parti skal fordeles på forretningene i Stor-Oslo. Partiet er kjøpt for norske tilgodehavender på Kanariøyene og er betaling for et parti norske varer som for lengst er levert. Jeg har brakt i erfaring at handelen er blitt avsluttet før Franco-spørsmålet ble så aktuelt som det er i dag, nemlig allerede sist i januar måned d. å. Deres organisasjon har vår fulle sympati i dens reaksjon i forbindelse med Franco-spørsmålet. Men saken har i dette spesielle tilfelle en praktisk side som jeg ikke kan se bort fra som formann i Oslo forsyningsnemnd, og som gjør at jeg retter denne henvendelse til deres forening om igjen å ta opp spørsmålet om lossing av dette spesielle tomatpartiet... Et parti på 225,000 kg. verdifulle matvarer kan jeg ikke i dag som ansvarlig for byens forsyninger se på blir ødelagt uten å framholde min mening.

⁷⁴ Zachariassen, *Martin Tranmæl*, 226. Arbeiderbladet 20.7.1949

⁷⁵ Danielsen, Larsen, Owesen, *Norsk likestillingshistorie*, 145.

Særlig vil jeg framheve at for syke og barn vil denne rike A-vitaminkilde ha mye å si etter en kald og mørk vinter.⁷⁶

Søndag 17. mars avholder bryggearbeiderne årsmøte og opprettholder streikevedtaket.⁷⁷ Den 19. mars ankommer skipet Oslo, men lasten blir liggende urørt. Tre dager senere uttaler varaformannen i Arbeiderpartiet, Trygve Bratteli seg: ”Det norske folk bidra til å styrte Franco- styret. Derom må det ikke være tvil.”⁷⁸ Men legger han til, det må gjøres sammen med en samlet demokratisk verden, og ikke gjennom aksjoner som skader det norske samfunnet.

Bryggearbeiderne stod på sitt, og de hadde støtte langt inn i Gerhardsen-regjeringen. Dagene gikk, og tomatene som lå i lasterommet ble mer og mer modne. Det var bare spørsmål om tid før hele laste måtte dumpes på sjøen. Etter fire dager møter hundrevis av husmødre opp på Tullinløkka for å demonstrere. Kvinnene var sinte og misfornøyde med at tomatene ikke skulle ende opp på norske kjøkken, tomater var tross alt ikke en selvfølge et knapt år etter frigjøringen. Kvinnene fortsatt til Stortinget, og videre ned mot Filipstadkaia.

”Tomatkrigen i Oslo” (foto: aftenposten.no)

⁷⁶ Arbeiderbladet, ”Bryggearbeiderne oppfordres til å losse Spania-tomatene.”, 14.3.1946.

⁷⁷ Arbeiderbladet, ”Hva vil Odda-arbeiderne gjøre?”, 19.3.1946.

⁷⁸ Arbeiderbladet, ”Vil kommunistene bedra arbeiderne i Spania-spørsmålet?”, 23.10.1946.

Til protester fra mannlige arbeidere losset husmødrene som på ingen måte var kledd for den slags arbeid, over 200 tonn tomater. Havnearbeiderne slapp kvinnene til og de to politifolkene som var tilstede forsøkte først å stoppe kvinnene, men lot de entre skipet, da de var usikre på hvordan de skulle håndtere situasjonen.

Mange i arbeiderbevegelsen støttet langt på vei streiken til bryggearbeiderne og de fleste arbeiderkvinnene stod lojalt ved sin arbeidermanns side. Samtidig var Regjeringen og LO motstandere av aksjonen. LOs forman Konrad Nordahl sa under konflikten: ”Det er regjeringen og ikke transportarbeiderne som skal føre landets utenrikspolitikk.”⁷⁹ Dagbladet hadde dagen etter tomataksjonen, overskriften ”De tapre tomatsultne kvinner”⁸⁰, mens Arbeiderbladet var svært kritiske til at aksjonen ble gjennomført, og på den måten saboterte arbeidernes streik:

Episoden på brygga torsdag gir grunn til ettertanke. Hvordan kunne noe slikt forekomme? Kvinnene får i stand en direkte, ulovlig aksjon som også fører fram. De arbeidere som hadde nektet å ta i varer fra spanske havner, må stå som passive tilskuere til kvinnene når de marsjerer ned på brygga og om bord på båten for å losse disse tomatene. Det må ha skjedd noe alvorlig når en slik episode kan inntreffe. Folkestyret stiller store krav til oss alle, særlig etter det vi har opplevd de siste årene. Sterkest er kravene til de organiserte arbeidere. De er bærere av de demokratiske prinsipper, og de har i dag en maktstilling som forplikter ut over det vanlige.⁸¹

Blant kvinnene var det delte meninger om aksjonen, og de var ikke glade for en nærmest konsensus av begeistring i pressen. Radikale kvinner fra Arbeiderpartiet og Kommunistpartiet skrev under et protestbrev for å utrykke sin misnøye. Det var likevel et mindretall av de organiserte kvinnene som protesterte. Blant underskriverne var det ingen fra de sentrale kvinneorganisasjonene, heller ikke fra Norsk Kvinnesaksforening.⁸² I de fleste skildringer av aksjonen kommer det fram at den ble utført av et flertall av borgerlige kvinner. Noe også det er mulig å anta ut i fra billedokumentasjonen, arbeiderkvinner hadde ofte litt med beskjedne klær. Men i Arbeiderbladet er det en litt annen versjon som blir fortalt:

Det var en høyst blandet sammensetting dette kvinnetoget hadde. Det var mange enkle husmødre som nærer den samme motvilje mot Franco og alt hans vesen som bryggearbeiderne, men de forsto ikke en slik halstarrig holdning som deres mannlige kamerater inntok. Disse husmødrene kjente seg opprøret over at mat som var betalt og

⁷⁹ Wiig, Birgit. *Kvinner selv – Den skjulte norgeshistorien fra vår nære fortid*. Oslo: Cappelen forlag, 1984. S. 96.

⁸⁰ Ibid.

⁸¹ Arbeiderbladet, ”Lærdommer”, 25.3.1946.

⁸² Wiig, *Kvinner selv*, 97.

fraktet hit på vanlig vis, skulle gå til spille eller sendes vekk. Det var andre kvinner med, som ikke hadde noe imot å tilføye bryggearbeiderne og gjennom dem de øvrige organiserte arbeidere tort og svie. Det var vel disse kvinnene som var toneangivende. Nå hadde de en sjanse. Så klosset og ensidig var denne sak behandlet og tilrettelagt. Fascistinfiserte kvinner, ja endog tyskertøser nyttet høvet til å luften sine følelser.⁸³

Det var sterke merkelapper Arbeiderpressen satt på sine politiske motstandere. De mente at en aksjon som denne ville ramme arbeiderklassens slagkraft og styrke de reaksjonære og fascistiske kreftene i samfunnet.⁸⁴

Kanskje viste tomataksjonen at kvinnekampen og dens ulike politiske fraksjoner hadde flere saker til felles enn de var klar over. Sunn mat var kanskje en av disse sakene husmødre delte på tvers av klasseskillene. To dager senere stod det en liten annonse i Arbeiderbladet: ”Alle forbrukere kan fra i dag få kjøpt ¼ kg. tomater i den forretning hvor de er inntegnet som fruktkunde. Forretningen plikter ikke å oppbevare tomatene lenger enn til og med 30. d. mnd. – Nittedal forsyningsnemnd.”⁸⁵

Bolignøden

Den ekstreme bolignøden satte et sterkt preg på innbyggerne i byen. For vanlige arbeidere, men også for andre samfunnslag var det en vanskelig periode, all den tid man ikke fant et sted å etablere seg. Det var knapt med tilgang på byggemateriale, og boligbyggingen gikk sakte fremover, blant annet på grunn av all industriens som ble bygd opp og gjenreist over det ganske land. John Johansen i DNAs sentralstyre beskrev situasjonen på denne måten i 1945:

Det eneste som kan løst helt og fullt dette store problemet er selvsagt å bygge nye hus. Arbeiderpartiet i Oslo kan være stolte av sin boligpolitikk før krigen, de tusener av moderne leiligheter som ble bygd står i dag som monumenter over dette. Så kom krigen og stanset det hele. Nå må vi ta igjen det forsømte, tross i materialvansker, kvotetildeling, og finansiering. Vi må sette bygningsindustrien på ”Krigsfot”, vi må erklære husnøden krig. Intet ”budsjettmessig hensyn” må stanse oss i kampen mot denne fiende. Vi får bruke ”Låne- og leieloven” den belastning av framtida det fører med seg, kan sikkert ikke måles med all den org og fortvilelse som i dag hersker hos tusener av mennesker i vår by.⁸⁶

⁸³ Arbeiderbladet, ”Lærdommer”, 25.3.1946.

⁸⁴ Ibid.

⁸⁵ Arbeiderbladet, ”Nittedal – utdeling av tomater.”, 27.03.1946.

⁸⁶ Arbeiderbladet, ”Den katastrofale bolignød og botemidlene mot den”, 17.10.1945.

Boligbyggingen var sosialpolitikk, den var også en del av kvinnekampen i form av å bedre hverdagen for husmødrene. Men regjeringen satt ikke inn alt på å bygge nye boliger, det som kom i første rekke var å skaffe arbeidsplasser. Prioriteringen er kanskje ikke så vanskelig å forstå, og de ”budsjettmessige hensyn” politikerne tok var å gjenreise industrien. Regjeringen, med Einar Gerhardsen som sjef, brukte sin makt til å fremme så rask økonomisk vekst som mulig.⁸⁷

I de første måneder og år snakket man mest om ”gjenreising”, men det betydde det samme: Øke kapitalutstyret og produksjonen i forhold til det lave nivået vi var på ved frigjøringen. Man skulle både nå opp til nivået fra før krigen, og samtidig sørge for at de nye boligene og fabrikkene som ble bygd, de nye maskinene og skipene som ble kjøpt fra utlandet, var bedre og mer effektive enn de som var ødelagt; gjenreising og nyreising gikk for så vidt i ett.⁸⁸

Man bygde langt færre boliger enn man hadde kapasitet til. Arbeiderpartiets mål med å vinne regjeringmakten var full sysselsetting og sosiale trygge rammer, en visjon som skulle bli velferdsstatens to grunnpilarer.⁸⁹ Men det var industrien som kom i første rekke. Sosialpolitikken kom i skyggen av arbeids- og industripolitikken.

Bolignød (foto: oslobilder.no)

⁸⁷ Bull, *Norsk fagbevegelse*, 149.

⁸⁸ Ibid.

⁸⁹ Erichsen, *Norske kvinners liv og kamp 1850-2000 – bind 1*, 175.

Like viktig som at Arbeiderpartiet stod for denne politikken, var det at Landsorganisasjonen gikk inn for gjenreisningen. På Arbeiderpartiets landsmøte i 1945 oppfordrer Gerhardsen folket til måtehold, når det kom til privat forbruk. Statsministeren mente man bare kunne løse boligkrisen ved å samtidig holde det privat forbruket nede. Produksjonen av verdier skulle i all hovedsak brukes på gjenreising. Gerhardsen viste at politikken han førte på dette feltet var upopulær, men som valgresultatet i både 45 og 49 viste, lyktes han i få folket med på politikken.⁹⁰

Boligpolitikken blir kvinnekamp

Boligmangelen hadde allerede vært et problem i en årrekke, og utover 1900-tallet ble det i stigende grad oppfattet som et samfunnsproblem. Med sammenslåingen av Oslo og Aker hadde hovedstaden i 1948 vokst til 289.000 innbyggere.⁹¹ Og året etter var det registret over 43.000 voksne og barn på Oslo leiegårdskontors lister over hussøkende.⁹² Under okkupasjonen av de tyske troppene hadde boligbyggingen stoppet nærmest helt opp, og situasjonen var nå verre en noen gang. Sammenligner vi med i dag var det kun et fåtall som eide egen bolig. Det vanlige var å leie, og man regner med at så mange som 80 prosent leide hjemmet de bodde i. Oslo opplevde en alvorlig bolignød på denne tiden, barnefamilier levde ofte svært trangt og i tillegg var det vanlig å ha leieboere i et av boligens soverom.

Velferdsstaten i bred forstand omfattet langt mer enn trygdesystemer som barnetrygd, syketrygd, arbeidsledighets trygd og ferieloven som alle ble innført i årene mellom 1945 og 1949. Velferdsstaten skulle også gi arbeiderklassen gode moderne hjem, og boligpolitikk ble i tillegg til god sosialpolitikk, en del av husmødrenes frihetskamp. Da husnøden var stor, ble det satt i gang en storstilt husbygging gjennom Statens husbank, i tillegg til den private husbygging. Men det var først da Olav Selvaag i 1948 lanserte idéen om å bygge rimelige boliger av høy kvalitet at et ble fart på boligbyggingen. På lederplass i 1948 opprettholder Arbeiderbladet, regjeringens viktigste gjenreisningsoppgave, bygging av ny boliger:

Vi kan og skal ikke kapitulere overfor den bolignød som rår, men sette alle kreftene inn for å løse problemene. Appellen må da i første rekke rettes til bygningsarbeiderne. De må føre kontroll med arbeidets utførelse og holde entreprenørene på plass. Bygningsarbeiderne må yte sin aktive medvirkning til den rasjonalisering som er

⁹⁰ Ibid, 150.

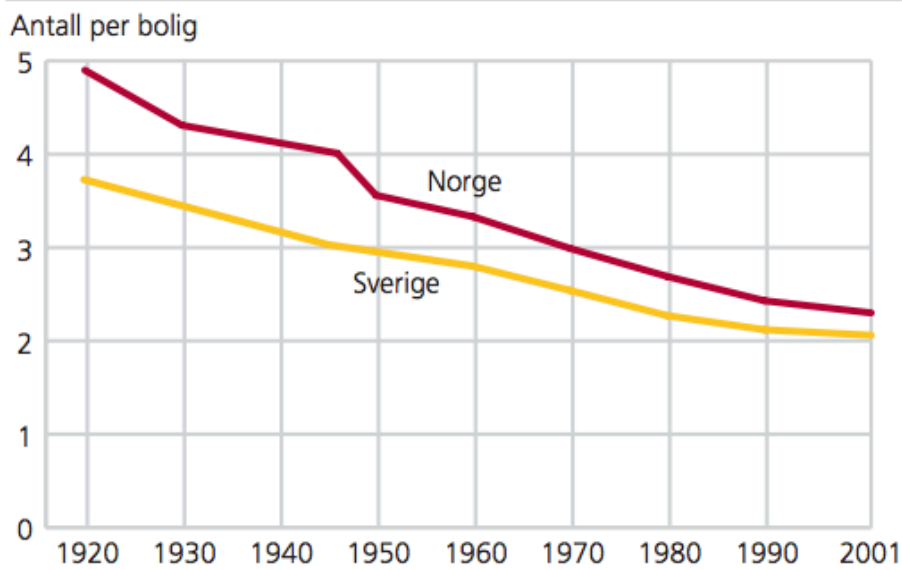
⁹¹ SSB, "Folkemengden ved utgangen av året".

⁹² Lokalhistoriewiki.no, "Bolignøden i Oslo".

påkrevd, og de må gjennom sine byggelag vise at det kan oppnåes store besparelser slik at også arbeidsfolk kan se seg utkomme til å flytte inn i nye og tidsmessige boliger. Slik som boligsituasjonen er, må alt ikke absolutt nødvendig reparasjonsarbeid kunne utstå inntil boligmarkedet er betydelig lettet.⁹³

Aftenposten la skylden på planøkonomien, men Arbeiderbladet på sin side slo tilbake med at det nettopp var mangel på planøkonomi, som bar det vesentligste ansvaret for bolignøden. Arbeiderbevegelsen krevde strengere kontroll over byggebransjen og dens private interesser. Slik situasjonen var nå med opptil to tre familier pr. bolig, risikerte man at den ”hjemlige hygge” ble ødelagt. Boligpolitikk var viktig for familiens velvære.⁹⁴ Som vi kan lese av statistikken under, var det 4 mennesker på boenhet i Norge i 1945. Betydelig mer enn i Sverige. Det er viktig å legge til at dette var gjennomsnittet for hele landet, i byene var tettheten langt større.

Figur 1. Antall personer per bolig. Norge og Sverige. 1920-2001

* Tallet på boliger i Sverige i 1920 er beregnet.
Kilder: Statistisk sentralbyrå (1995) og Socialstyrelsen (1924).

Boligpolitikken hadde blitt kvinnekamp. Den bestående boligmassen holdt for lav standard i forhold til det man i samtiden oppfattet som moderne krav, og det ble nødvendig å gjennomføre en omfattende oppgradering av først og fremst kjøkkenet, for at husmødrene skulle kunne skape et godt hjem for familien. Moderniseringen av kjøkkenet og var allerede godt i gang på 1930-tallet. Men det var først etter krigen at det store gjennombruddet kom,

⁹³ Arbeiderbladet, ”Vi skal ikke kapitulere”, 13.1.1948.

⁹⁴ Ibid.

tiden da nye moderne boliger skulle berøre det store flertallet.⁹⁵ I distriktene var det fremdeles over 60 prosent av boligene som ikke hadde fått innlagt vann, og en tredjedel hadde ei heller elektrisitet. Situasjonen var en del bedre i byene, men hverdagen for husmoren var både tungvint og svært tidkrevende. Bygging av nye boliger og modernisering av den gamle boligmassen ble ansett som et akutt samfunnsproblem.⁹⁶ Det var kanskje aller mest kvinnene som led mest under de dårlige boforholdene. Denne frustrasjonen kommer til uttrykk i en artikkel i Arbeiderbladet: ”Bolignøden er en ulykke for hjemmene og fører med seg store ulemper og byrder, særlig for husmødrene. Det vil derfor bli lagt den største vekt på boligbyggingen som må komme i første rekke ved en tildeling av materialer”⁹⁷

Talen som Kong Haakon holdt på Rådhusplassen i 1952 illustrerte godt den kritiske bolignøden. Kongen blir møtt med stor applaus når han tar opp det som opptar mange barnefamilier alle mest, å ha et eget sted å bo.

Jeg har siden krigen fått mange brever og vi har folk rundt omkring i landet som har spurt om det ikke var mulig for meg å skaffe dem en bolig. Dessverre så er det ikke lykkes og dessverre var det umulig å gjøre det. Men jeg føler meg ganske sikker på at vi må ta det spørsmål opp fordi det er så mange landsmenn som lider på grunn av at de ikke har kunnet få sitt eget hjem. Hvis jeg i dag kunne uttale et ønske, så skulle det bli at vi – innen ikke altfor lang tid – kan få bygget tilstrekkelig så hver norsk kan få sitt eget hjem. Jeg vil takke hele det norske folk for all den elskverdighet og tillit som de har vist meg gjennom alle disse år. Det har bidratt til å gi meg selv styrke til å utføre den gjerning som jeg påtok meg i 1905. Og jeg vil slutte med å ønske at enhver nordmann skal kunne få sitt eget hjem således at vi alle sammen i Norge er et lykkelig land.⁹⁸

I 1945 Tok Arnfinn Vik, Ap-ordfører i Oslo, til ordet for å tvangsflytte NS-familier fra store fine leiligheter til mindre enheter på Bjølsen for å frigjøre de beste leiligheten til ”gode nordmenn”.⁹⁹ Den katastrofale husnøden som hersket i Oslo kunne man daglig lese om i dagsavisene, den opptok hele samfunnet og ble ansett som den viktigste politiske saken i årene etter 1945. Styresmaktene måtte sette i gang flere ekstraordinære tiltak for å utnytte den boligmassen som eksisterte. De som ble dømt til landsforræderi mistet i mange tilfeller boligene sine. Arbeiderpartimann og oppgjørssjef i Oslo, Johan Schwingel, forteller til Arbeiderbladet i 1945, at staten skulle rekvirere boliger som har tilhørt tyskere og NS-

⁹⁵ Hagemann, Gro, ”Kjøkkenet som samfunnsprosjekt”. I *Tidsskrift for kjønnsforskning*. - Årg. 34, nr. 4 (2010), S. 7.

⁹⁶ Ibid.

⁹⁷ Arbeiderbladet, ”Trontalen bebuder en viktig serie tiltak i gjenreisningen etter krigen...”, 15.1.1947.

⁹⁸ Lokalhistoriewiki.no, ”Bolignøden i Oslo”.

⁹⁹ Arbeiderbladet, ”Den katastrofale bolignød og botemidlene mot den.”, 17.10.1945.

sympatisører.¹⁰⁰ Arbeiderpartiets boligpolitikk etter 1945 dreide seg i all hovedsak om å tilfredsstille det kvantitativ behovet for boliger. Regjeringen foreslo blant annet for Stortinget i 1949, at det skulle innføres midlertidig forbud mot bygging av leiligheter på mer enn 100 kvm, næringslivet fikk forbud mot å foreta større reparasjoner av kontorlokaler, rasjoneringen av sement ble foreslått opphevet og restriksjoner på bruk av bygningsmaterialer i industrien.¹⁰¹ De utnyttet den eksisterende boligmassen til det fulle, øke antall nye boliger og ikke minst ble boligstandarden betydelig bedre. Husbanken som ble opprettet i 1946 var sentral i denne boligpolitikken. Husbanken skulle bedre familienes boforhold, og legge til rette for husmødre med barn, slik at de kommende generasjonene kunne vokse opp i en trygg og moderne bolig.

Arbeiderpartiet tok opp kampen for å rasjonalisere arbeidet for husmødrene, og en heving av boligstandarden ble sett på som et viktig tiltak for å lette hverdagen for de hjemmeværende kvinnene. «Har vi råd til å senke boligstandarden?» spør Liv Schjødt i 1948.¹⁰² Schjødt var journalist i Arbeiderbladet og kjempet for kvinners rettigheter. Hun konkluderte med om ikke standarden på boligmassen ble hevet ville ikke bare boligkrisen forbli uløst, men problemet skyves over på barna og den oppvoksende generasjon. De nye boligene skulle bedre husmødrenes vilkår. Mens man tidligere måtte bære ved eller koks opp fra kjelleren fikk nye boliger sentralfyring. Boligene inneholdt nå kott kvinnene kunne lagre ting i, møblene var lettere, veggene fikk tapet og var vaskbare og de hadde fellesvaskeri i kjelleren. Om boligmassen i Oslo hadde Schjødt et utsagn som har blitt stående som et symbol på etterkrigstidens bolignød: ”Vi kan ikke skape førsteklasses borgere i tredjeklasses boliger.”

Hjemmene og familien først

Et godt hjem ble fra tidlig 1900-tallet sett på som en del av både kvinnesaken og klassekampen. Å hjelpe arbeiderkvinnene med å skape et godt og trygt hjem var viktig for å heve hele arbeiderklassens livsvilkår. Under artikkeltittelen ”De unge kvinnene kommer med i Arbeiderpartiets kvinnebevegelse”, kan vi lese i Arbeiderbladet januar 1946:

De føler og forstår at vi nå er gått inn i en ny periode av utvikling av landet. Og de vil så langt de evner gjøre sitt til at den økonomiske og sosiale utviklingen skal bygge på det sosialistiske grunnsynet til arbeiderbevegelsen. I dette gjenreisingsarbeidet(sic!)

¹⁰⁰ Arbeiderbladet, ”Rasjonering løser ikke boligproblemet – det må forebygges”, 15.10.1945.

¹⁰¹ Arbeiderbladet, ”Politisk spekulasjon i bolignøden”, 5.4.1949.

¹⁰² Arbeiderbladet, ”Tidsskrifter”, 8.3.1948.

vil kvinnene i første rekke sette kreftene inn på områder som vedrører hjemmene og familien.¹⁰³

Det er kvinnesekretariatets daværende formann Aase Lionæs som uttaler seg til Arbeiderbladet, og hun presiserer at kvinnenes jobb, i å gjenreise landet, er ”i første rekke å sette kreftene inn på områder som vedrører hjemmene og familien.”¹⁰⁴ Kvinnenes viktigste oppgave var å sikre barna og ungdommen en trygg tilværelse. Videre skriver Lionæs at Arbeiderpartiet mener veien til gjenreisning går gjennom økt produksjon, og at de vil jobbe for kvinnenes rett til arbeid og ikke minst, retten til lik lønn for likt arbeid.

En annen viktig oppgave når det gjaldt kvinner og arbeidsliv, var å heve lønnsnivået på det såkalte kvinnearbeidet. Partiet ville gå inn for en solidarisk lønnspolitikk, og heve lønnen i yrker hvor kvinnene var dominerende. Denne solidaritetstanken er også gjeldende i dagens Arbeiderparti. Dett er noe partiet skriver om likestilling på sine hjemmesider:

For Arbeiderpartiet er likestilling en sentral del av frihetskampen... Vi er ikke i mål før kvinner og menn har de samme rettighetene og mulighetene, i arbeidslivet, i familielivet og i samfunnet generelt. Et samfunn der folk diskrimineres eller der likestillingen er svak, er et svakt samfunn som sløser med sine menneskelige ressurser.¹⁰⁵

Sitatet fra Arbeiderbladet anno 1946 gir et bilde av hvor fagbevegelsens stod, i synet på hva som var kvinners primære oppgave i samfunnet. Samtidig kan uttalelsen i samme artikkel om at Arbeiderpartiet vil jobbe for kvinner rett til arbeid, tilsynelatende ha mye av det samme meningsinnholdet som sitatet fra Arbeiderpartiets hjemmeside i 2019. Og at begge ytrer det samme målet i likestillingskampen. Men en grunnleggende forskjell, som ikke nevnes med ord i artikkelen fra 1946, er mens det i dag ikke skilles mellom gifte og ugifte kvinner i kampen om likestilling, var dette skillet klart som blekk for arbeiderbevegelsen for drøye 70 år siden.

Kvinnekampen hadde fra slutten av 1800-tallet i stor grad vært et borgerlig anliggende. Mens kvinnesakskvinnene hadde en klar kvinnepolitisk profil, var de sosialdemokratiske kvinnene ennå uerfarne når det gjaldt kvinnepolitikk.¹⁰⁶ Motsetningene mellom de borgerlige

¹⁰³ Arbeiderbladet, ”De unge kvinnene kommer med i Arbeiderpartiets kvinnebevegelse”, 7.1.1946.

¹⁰⁴ Ibid.

¹⁰⁵ Arbeiderpartiet, ”Likestilling.”

¹⁰⁶ Bloom og Hagemann, *Kvinner selv...*, 103.

kvinnesakskvinnene og kvinnene i arbeiderbevegelsen viste i sak etter sak. I årene før 1898, da mennene hadde oppnådd allmenn stemmerett, hadde det vært lite engasjement å spore hos arbeiderkvinnene. Mye av forklaringen lå nok i at eiendom og embete lå til grunn for å oppnå stemmerett, noe som vill resulterte i svært få kvinnelige stemmeberettigede. Dette endret seg da bortimot alle menn fikk stemmerett.¹⁰⁷ Stemmerettskampen samlet unektelig de to samfunnslagene, og arbeiderkvinnene gjorde kvinnesakskvinnenes gamle kamp til sin egen: ”stemmerett for kvinner på samme vilkår som menn.”¹⁰⁸

I mellomkrigstiden og i årene etter 1945, vokser motsetningen igjen mellom kvinner av borgerskapet og arbeiderkvinnene. Kanskje var det samtidens økonomiske og materielle realitet som gjorde at kvinnekamp ikke stod like høyt i kurs, og ikke var like avgjørende for arbeiderklassen som hos de privilegerte i samfunnet. Arbeiderkvinnene var opptatt av bedre bolig, mindre helsefarlig arbeid og høyere lønn. Parallelt arbeidet kvinnesakskvinner for saker som neppe fanget den helt store interesse hos verken husmødre eller ugifte kvinner i lønnsarbeid. Et eksempel er ønsket om å endre grunnlovens paragraf 6: i 1946 uttaler venstrepolitikerne Margareta Bonnevie seg til Arbeiderbladet og redegjør for viktigheten av å endre loven slik at også prinsesser bli arveberettiget til den kongelige tronen.¹⁰⁹ Avisens journalist ber om uttalelser fra det menn som, ut fra arbeidstitler, tilhører borgerskapet. Hvilke tanker har de rundt dette spørsmålet, og kunne det se for seg en dronning på tronen? Argumentene for at grunnloven bør forbli uendret er blant annet at det er mer tyngde og kraft over en konge, og at kvinner ikke har de samme egenskapene som menn, egenskaper som klar logikk, skjønn eller evne til å holde hodet kaldt.

I dag ville de alle fleste i vårt samfunn ment at slike uttalelser var hårreisende og dypt diskriminerende. Hadde slike meninger eksistert i det offentlige rom tror jeg bekjempelsen av dem ville stått høyt på agendaen for de kvinner og menn som kjemper for likestilling. Med litt kunnskap om hverdagslivet til arbeiderkvinnene i 1946, kan man forsøke å sette inn i hvorfor slike saker ikke ble ansett som like viktig som kortere og trygg arbeidsdager, og høyere lønn for menn som forsørget kvinnen og barna.

¹⁰⁷ Erichsen, ”Feminisme og nyliberalisme”, 54.

¹⁰⁸ Ibid.

¹⁰⁹ Arbeiderbladet, ”Skal vi fikse litt på grunnlovens paragraf 6?”. 15.4.1946.

Men har arbeiderbevegelsens historikere i for stor grad vært blinde for at arbeiderklassen hadde to kjønn? I en artikkel av Hagemann fra 1988¹¹⁰ forteller nyvalgt formann i Fellesforbundet, John Stene at: ”I industrien er vi ikke så opptatt av kjønnsroller. Industrien former sine mennesker enten det er kvinner eller menn.” Denne uttalelsen faller ikke i 1946 men i 1988, og jeg mener det viser at mange av de samme forestillingene om kvinne- og mansrollen lever i beste velgående. Uttalelsen representerer fagbevegelsens konservatisme vedrørende likestilling, og som Hagemann skriver, ”den totale kjønnsblindhet.”

I en ideell verden tror jeg det beste hadde vært å la menn og kvinner få forme seg selv, at de fant sin egen vei, tilnærmet upåvirket av sosial og kulturell inntrykk og forventninger (noe som ikke er mulig tatt i betraktning det vi vet om både naturens og miljøets påvirkning). Da kunne menn og kvinner tatt selvstendige valg om de ville blitt industriarbeider eller kokk. På alle samfunnsområder kunne menn og kvinner, uavhengig av kjønn, sosial bakgrunn og ev. ytterlige identiteter, levd i, for bruke Hagemanns uttrykk, en lykkelig kjønnsblindhet. Med kjønnsblindhet mener jeg her et samfunn som behandler mennesker likt, og hvor kjønn ikke spiller noen rolle. I husmorepoken, i årene etter den andre verdenskrigen, hvor arbeiderbevegelsen jobbet aktivt for å holde gifte kvinner borte fra arbeidsplassene, var kjønnsblindheten udiskutabelt kvinnefiendtlig. Klassekamp trumfet likestilling.

Det mest interessante i Hagemanns¹¹¹ artikkel, er bildet hun tegner av arbeiderbevegelsens egne historikere. Det rådende synet blant disse historikeren har vært at kjønn ikke er så viktig. De har i årtier synliggjort arbeiderklassen uten tilstrekkelig å fortelle kvinnenenes historie. De har på mange måter skrevet den mannlige arbeiderens historie, og ikke tatt hensyn til den maktfaktoren som var knyttet til kjønn.

Likelønn og dobbeltrolle

Nordmenn var vant til at kvinnene stelte hjemme og oppdro barna. I mellomkrigstiden gjorde kvinnene mye ubetalt arbeid også utenfor hjemmet. Dette påvirket forståelig nok lønnsfastsettelsen når de nå skulle ha betalt for arbeidet. Det er mange eksempler på avisannonser i denne perioden, med bemerkningen, ”på lønn sees ikke så nøye.” Mange

¹¹⁰ Hagemann, ”Historien om den mannlige arbeiderklassen”, 125.

¹¹¹ Ibid.

kvinner regnet sin egen inntekt som en biinntekt til mannens fortjeneste.¹¹² Parallelt var det uro i arbeiderbevegelsen om at arbeidet med å utjevne lønningene mellom kjønnene, kunne medføre at kvinner i praksis ble utestengt fra visse yrker.¹¹³ Dette likelønnsprinsippet ble med jevne mellomrom debattert i Arbeiderbladet og andre aviser. LO mente en medvirkende årsak til at man fremdeles hadde forskjeller i lønn blant menn og kvinner, var at kvinnene ikke viste den samme interessen for det faglige arbeidet. LOs daværende formann, Konrad Nordahl argumenterte på årskongressen at det var de fagorganiserte kvinnene selv som måtte ta styringen i arbeidet med å gjennomføre kravet om ”lik lønn for samme arbeid.”¹¹⁴

Ett år tidligere, like etter frigjøringen i mai 1945, sender Arbeidernes faglige Landsorganisasjonen og Norsk Arbeidsgiverforening ut en melding om lønns- og arbeidsvilkår. De var kommet til enighet om et lønnstillegg på 30 øre pr. time for menn, og 20 øre pr. time for kvinner.¹¹⁵ LO inngikk en avtale om at menn skulle få en lønnsøkning på 50 prosent mer enn hva kvinnene fikk. Dette kom på toppen av en allerede ujevn lønnspraksis mellom kjønnene. Mye tyder på at Konrad Nordahl hadde sitt ord i hold da han argumenterte for at kvinnene selv måtte ta opp kampen for likelønn.

Norge var ikke lenger okkupert, industrien og landet skulle bygges opp. Tiden under okkupasjon hadde endret muligheten kvinner hadde for å ta seg lønnet arbeid utenfor hjemmet. Nå var situasjonen for næringslivet omtrent snudd på hodet sammenlignet med mellomkrigstiden. Det var en katastrofal mangel på arbeidskraft innen det man i samtiden kalte kvinneyrker.¹¹⁶ Bedriftene som trengte kvinnelig arbeidskraft måtte nå, i langt større grad enn tidligere, innynde seg hos de arbeidssøkende. I tillegg gjorde den alminnelige mangelen på arbeidskraft det mulig for kvinner å komme inn tradisjonelle mannsyrker. Industrien og handelsnæringen trengte kvinnene. Men hvorfor var det ikke flere kvinner som tok lønnet arbeid i denne perioden? Og la det offentlige til rette for gifte kvinner å kombinere familieliv med lønnet arbeid?

Vi er dummere enn vi har lov til å være hvis vi ikke nå benytter anledningen til å slå et slag for å få gjennomført de krav vi med rimelighet kan forlange gjennomført i et moderne samfunn. Kravet om samme lønn for samme arbeid er i og med Fagkongressens vedtak godtatt i prinsippet og utjevningen er allerede begynt. Men for

¹¹² Arbeiderbladet, ”Arbeidsplass og organisasjon”, 21.5.1946.

¹¹³ Ibid.

¹¹⁴ Ibid.

¹¹⁵ Skar, Alfred. *Fagorganisasjonen i Norge – bind 4*. Oslo: Arbeidernes Aktietrykkeri, 1949. S. 518.

¹¹⁶ Arbeiderbladet, ”I dag har vi sjansen”, 20.7.1946.

kvinnene, og spesielt for gifte kvinner med barn kan ikke lønnen alene skape likestilling i arbeidslivet. De alminneligste argumenter en blir møtt med når det gjelder kvinnenenes konkurransedyktighet, er at de ikke alltid har samme evne til å konsentrere seg om sitt arbeid som en mann og at de har større sykefravær. Det kan ikke motsies uten videre. Selv om mange kvinner med god grunn protesterer, er det uten tvil riktig innen enkelte grupper. Men hva er så årsaken til dette forholdet? Er det fordi kvinnene er så mye mer vimsete og dovne enn menn? Nepp. Det er den dobbelte arbeidsbyrde som en kvinne må påta seg fordi hun har dårligere lønn, som kvalifiserer henne til dårligere lønn.¹¹⁷

Kvinnene møtte forventninger fra storsamfunnet om at de skulle kunne bekle dobbeltrollen som både omsorgsperson og lønnsarbeider. Samtidig som arbeiderbevegelsen snakket om likelønn og likestilling, er det viktig å ha med seg at dette i alle hovedsak handlet om ugifte kvinner. En ev. likelønn ville ikke være tilstrekkelig for å gi gifte kvinner innpass på arbeidsplassene. Det er også verdt å merke seg at andelen gifte kvinner i arbeidslivet i 1946, var kun 3,9 prosent av alle gifte kvinner. Og tallet var langt lavere sammenliknet med våre naboland.¹¹⁸ Arbeiderpartiet hadde riktignok endret sin bastante motstand mot kvinner i industrien. Bare 18 år tidligere hadde DNA vedtatt å trekke et skarpe skille mellom menn og kvinner i arbeidslivet. I 1928 vedtok formannskapet i Oslo kommune, det vil si DNA, at gifte kvinner ikke skulle ansettes i kommunen.¹¹⁹ De gifte kvinner som allerede hadde arbeid skulle sies opp ved første innskrenking. Kanskje ville vi i dag ha kalt dette for at slags arbeidsapartheid. Gifte kvinner var ved lov utestengt fra arbeidslivet.

I mellomkrigstiden var det en økende arbeidsledighet. DNA og LO reiste en rekke politiske forslag som følge av utviklingen, men ingen av mottiltakene var effektive mot ledigheten. ”I denne situasjonen ble en gammel måte å møte arbeidsledigheten på trukket fram fra de enkelte arbeidsplassene og gjort til fagorganisasjonens politikk.”¹²⁰ De valgte å innskrenke gifte kvinners arbeid. Det var en arbeidsrasjonering i solidaritetens navn. I *Norsk fagbevegelse* fra 1968 skriver Edvard Bull:

Det aller første og mest påtrengende problem som presenterer seg i en arbeidsløshetskrise, er dette: *Hvem* skal få avskjed? For fagforeningsfolk som er vant til solidaritet, er det naturlig å si: Vi får dele på det arbeid som er. I meget stor utstrekning fikk fagorganisasjonen i 1930-årene inn for en ”rasjonering” av

¹¹⁷ Ibid.

¹¹⁸ Bergliot, Lie. *Likelønn – Lik lønn for mannlige og kvinnelige arbeidere for arbeid av samverdi*. Oslo: Aktietrykkeriet Oslo, 1959. S. 49.

¹¹⁹ Lønnå, Elisabeth. *LO, Dna og striden om gifte kvinner i lønnet arbeid i mellomkrigstida*. Oslo: Universitetet i Oslo, 1975. S. 57.

¹²⁰ Ibid. 21.

arbeidet... Begrepet ”dobbelstilling” ble dessuten utvidet slik at heller ikke kona skulle kunne ha et yrke, hvis mannen var i stand til å forsørge familien ved sitt arbeid.¹²¹

Mange gifte kvinner reiste, med rette, stor mostand mot dette prinsippet som nektet dem rett til å tjene egne penger. Følgen av dette var en stor, delvis skjult, arbeidsløshet i tillegg til den åpne. Arbeiderpartiets vedtak om å utestenge gifte kvinner fra arbeidsmarkedet i 1928 er relevant fordi det hadde en opinionsdannende virkning som skulle vare i mange år fremover. Vedtaket bidro til å forsterke en negativ holdning om gifte kvinner i lønnet arbeid, på samme tid oppstod det en glorifisering av hjemmet. Dette kan ha skapt en ideologisk grobunn både for ytterligere innskrenkninger i kvinners rettigheter, og økt press mot gifte kvinner som hadde lønnet arbeid.¹²² Også Kari Melby skriver i en artikkel fra 1985, at dette var uttrykk for en annen tendens i tida: likestillingsideologien. En økende statlig organisert huslighet stod som et uttrykk for endringer i kvinnearbeidet. Etablering av husstelskoler og skolekjøkkenundervisning er eksempler på hvordan staten organiserte husmoropplæringen for kvinner.¹²³

På arbeidekvinnekongressen som ble avholdt i august 1946, ble det drøftet hvordan kvinnene skulle virkeliggjøre likestillingen med mannen. I debatten som fulgte ble det lagt stor vekt på viktigheten av likelønn mellom kjønnene, men også heving av lønnsnivået i de yrkene hvor kvinnene dominerte.

Kapitalismen er sterkt interessert i den billige arbeidskraften og vil gjerne opprettholde forskjellen mellom menns og kvinners lønninger, og den har fått mennene til å gå den ærend. Kapitalismen har fått mennene til å spenne seg for kapitalismens vogn istedenfor arbeiderbevegelsens. Den husmor som trelles hjemme, trelles også for kapitalismen, for hvis kvinnene ikke trelles i arbeidet ute og hjemme, måtte mennene kreve høyere lønn.¹²⁴

Den gjennomgående kampsaken var at kvinnene ikke skulle måtte slite seg ut i rollen som husmor. Finland og Danmark hadde kommet langt lenger enn Norge når det gjaldt omfanget av husmorvikarer og utdanning av slike.¹²⁵ Arbeiderkvinnene krevde flere barnehage og høyere levestandard slik at kjøkkenet kunne utstyres med moderne hjelpemidler. De ønsket å

¹²¹ Bull, *Norsk fagbevegelse*, 136.

¹²² Lønnå, *LO, Dna og striden om gifte kvinner i lønnet arbeid i mellomkrigstida*, 86.

¹²³ Melby, Kari. ”Husmorideologi i mellomkrigstida”. I *Kvinner og arbeid – rapport fra et tverrfaglig seminar*, redigert av Aina Schiøtz, 54-68. Oslo: NAVFs sekretariat for kvinneforskning, 1984. S. 54.

¹²⁴ Arbeiderbladet, ”Kvinnenes stilling i samfunnet”, 15.8.1946.

¹²⁵ Ibid.

mobilisere kvinnene til å gå t i arbeidslivet og være den viktige arbeidsreserven som samfunnet så sårst behovde. Lojaliteten til, og troen på at arbeiderbevegelsen som helhet vill kjempe for kvinnenes ønsker fremstår som et paradoks når man betrakter denne perioden i dag. Marie Skau illustrerer i sitt innlegg hva som er veien å gå: ”Arbeiderklassenes kvinner må slutte seg til arbeiderbevegelsen. Det er gjennom den og bare gjennom den vi kan kjempe våre krav fram.”¹²⁶

Verneplikt for kvinner

I riksavisene og i det politiske Norge pågikk det ulike debatter om likestilling. Det være seg likelønn, yrkesdeltagelse i industrien eller fordeling av husarbeidet. Uavhengig av hvor man stod i likestillingsdebatten, var det nesten uten unntak, ingen som mente at kvinner og menn kunne yte presist like godt på alle samfunnsområder. Her var Partisekretær Håkon Lie en foregangsman og et friskt pust i synet på kvinner. I en artikkel 12. oktober 1946, som tok for seg verneplikt for kvinner kommer han med meninger som ville ha passet godt inn i 2019.

Den moderne krig viser at alt hva et samfunn har av arbeidskraft må mobiliseres. Selv Russland med sine 170 millioner måtte sette inn alt det de hadde, og i England var det arbeidsplikt for kvinner opptil 60 år. Hvordan skal da et lite folk som det norske med sine 3 millioner kunne forsvare seg uten å sette alt inn. I dag finnes det overhodet ingen forskjell på sivil og militær innsats under en krig. Det finnes ingen klare frontlinjer. De yngste og mest skikkede bør, uansett kjønn, være utdannet til å delta der det best passer for dem – i aktiv fronttjeneste. Vi har sett så mye fremragende innsats av kvinner under den krigen vi nettopp hadde, at det overhodet ikke er noe problem hvorvidt de duger på alle hold. Legge den kvinnelige verneplikten til hjemmene? Det er no’ dill. Skulle det først være spørsmål om opplæring i husarbeid, trenger mennene det bedre.¹²⁷

Håkon Lie var på kollisjonskurs med sitt eget parti i denne saken. I 1946 var det i følge Arbeiderbladet, krefter i partiet som hadde et mål og ønske om å avvikle det norske forsvaret: ”I Arbeiderpartiet har vi ikke oppgitt troen på at vi kan nå fram til slike forhold vi kan legge uniformene vekk både for menn og kvinner. Men et slikt fredsarbeid forutsetter at vi ikke lar nasjonalismen gro over hodet på oss.”¹²⁸ Skulle det likevel komme dit hen at Norge måtte forsvare seg mot fremmede makter igjen, mente DNA at kvinner ikke bare burde, men at de også var i stand til å yte motstand og at de ”under en slik ulykke ville det helt selvfølgelig

¹²⁶ Ibid.

¹²⁷ Arbeiderbladet, ”Verneplikt for kvinner”, 12.10.1946.

¹²⁸ Arbeiderbladet, ”Piker i uniform”, 12.11.1946.

også bli bruk for kvinner i forsvaret til en rekke forskjellige oppgaver...f.eks. i kontor og telefontjeneste, intendanturen og i velferdstjenesten.”¹²⁹

Arbeiderpartiet mente at kvinnelige soldater måtte betegnes som et voldsomt tilbakeskritt i utviklingen av menneskeheten. Dette var en politisk debatt om hva som var sømmelig oppførsel og deltagelse for kvinner. Og dette i en tid da diskusjonen om kvinner i forsvaret for alvor ble aktuell. Håkon Lie mente at det ikke var tilstrekkelig med husmorspolitikk. På landsmøtet i 1963 advarte han DNA mot den nedadgående trenden i kvinnelig valgdeltagelse. For å snu utviklingen måtte de, mente Lie, ta opp saker konkrete saker som engasjerte kvinnene: ”vi må tale kvinnenenes sak i et mannssamfunn. Løser vi ikke oppgaven, vil kvinnene trekke seg tilbake fra oss.”¹³⁰ Det var mange enkeltkvinner som ønsket kvinnelig verneplikt, men de møtte motstand fra de fleste kvinneorganisasjoner. Lottenes landsforbund vedtok å jobbe mot verneplikt for kvinnene i 1947, og mente det var tilstrekkelig at kvinner fikk såkalt arbeidsplikt i en krigssituasjon.

Deltidsarbeid

Under krigen høstet man i mange krigførende land, blant annet i Norge, erfaringer med gifte kvinner i arbeidslivet. Ofte i mindre stillinger hvor de jobbet en halv dag, slik at det lot seg kombinere med pliktene på hjemmebane. Etter at freden kom til landet ble det en diskusjon hvorvidt det var riktig av gifte kvinner å videreføre denne deltidspraksisen. Industrien led under mangel på arbeidskraft. I de fleste bransjer der det hersket varemangel, skortet det ikke på råstoff, men tilgangen på arbeidskraft. Da ble det naturlig å se på hvilke arbeidskraftreserver som samfunnet hadde til rådighet. Ytterst få gifte kvinner jobbet utenom hjemmet, og i Norge hadde deltidsarbeidet vært lite brukt. Skjønt noen bransjer var ikke ukjente med praksisen.¹³¹

Bestyreren ved Oslo arbeidskontor, Sverre Torp, stilte seg positiv til en større bruk av deltidsstillinger i arbeidslivet, til tross for at det også fantes ulemper. Som han påpeker i sitt innlegg i avisen desember 46: ”ingen kan være tjent med at en kvinne bryter sammen under forsøket på helt ut å fylle både en ervervende kvinne og en husmors jobb, og selv om vedkommende mener å ha krefter til det, går det ofte utover barna i uforsvarlig grad.” Flere

¹²⁹ Ibid.

¹³⁰ Hagemann, ”Tøffelhelter og karrierkvinner: etterkrigstidens kjønns(u)orden”, 150.

¹³¹ Arbeiderbladet, ”Halv dag for gifte kvinner”, 14.12.1946.

næringer var negative til forslaget om deltidstillinger, da de fryktet at det ville føre til økte administrasjonsutgifter, det var dyrt å lære opp ansatte til halve stillinger, og de fryktet at gifte kvinner som tidligere arbeidet i fulle stillinger ønsket å gå over til halv stilling.¹³²

Kvinnene knyttet til DNA og arbeiderbevegelsen, samt yrkeskvinnene var i begynnelsen sterkt imot løsningen med deltidarbeid.¹³³ De fryktet blant annet at deltidansatte kvinner kunne presse lønningene nedover, at arbeidsgiverne vill skyve mer arbeid inn i den halve dagen at de i realiteten jobbet bortimot full dag. Arbeiderbevegelsens kvinner var også sterkt imot deltidarbeid før man fikk gjennomført likelønnsprinsippet.¹³⁴ Ellers ville ikke kvinnene tjene så mye at de ville greie seg. Flere kvinnegrupper satte fokus på det de mente var ulempene og farene ved å etablere deltidarbeid som vanlig praksis. Det innebar faren at arbeidsgivere kunne bruke deltidarbeid som påskudd til å tvinge inn alle kvinnelige arbeidere i perioder det var mye å gjøre.¹³⁵ I en undersøkelse gjort av Arbeiderbladet forteller et stort flertall av gifte kvinner at de ønsker seg deltidarbeid.¹³⁶ Også i dag, over 70 år senere er deltidstillinger sterkt debattert, også innad i arbeiderpartiet. Opphavet til praksisen finner vi politikken som ble ført i siste halvdel av 1940-årene.

Kampen om kvinners rettigheter i arbeidslivet var komplisert, og hadde interesser som gikk på tvers av hverandre. De sosialistiske kvinnene ønsket at det skulle være likelønn mellom kjønnene. Mange kjempet også for at kvinner skulle få adgang til yrker som tidligere var forbeholdt menn. På samme tid svarte de fleste bedriftseiere, at om var det like lønninger for kvinner og menn, ville de foretrekke mannlige arbeidstakere fremfor kvinnelige, da sykefraværet koblet til omsorg og husstell var langt høyere blant kvinnene.¹³⁷ Storsamfunnet så det som en av kvinnenes viktigste oppgaver å føde nok barn til å opprettholde stabile barnekull og stabil arbeidskraft: ”Sosialøkonomene har regnet ut et tall for hvor mange barn en gift kvinne må ha for at befolkningsveksten skal sikres... Det nødvendige barnetallet, er 4. Fire barn er mye for en kvinne som har et yrke.¹³⁸ Samfunnsøkonomen Johan Vogt uttalte til

¹³² Ibid.

¹³³ Arbeiderbladet, ”De svenske kvinnene sliter med samme problem som oss”, 1.6.1946.

¹³⁴ Ibid.

¹³⁵ Arbeiderbladet, ”Unger hjemme og arbeid ved siden av”, 10.1.1947.

¹³⁶ Arbeiderbladet, ”Ungdommen skifter mest”, 25.9.1947.

¹³⁷ Vogt, *Kvinnearbeid og kvinnelønninger*, 77.

¹³⁸ Arbeiderbladet, ”De selververvende gifte kvinner og samfunnet”, 8.2.1947.

Aftenposten: ”Fattigdomstegn, ikke rikdomstegn at det er selververvende kvinner i et samfunn”.¹³⁹

Det stemmer at det var mange av de gifte kvinnene som gikk ut i arbeidslivet på grunn av dårlig økonomi, men det er også ulike ideologier og holdninger til hva som var ”riktig” for en gift kvinne å gjøre. På tvers av klasseskillene var holdningen blant menn flest (og mange kvinner), at det var mannen som skulle tjene pengene. Tanken på forsørgelsesbyrden ble ofte brukt for å rettferdiggjøre de tradisjonelle ulikheter mellom manns- og kvinnelønninger, selv om konsekvensene da kunne bli at en ungar tjente mer enn en mor som måtte forsørge familien.¹⁴⁰

I 1961 vedtok DNA rammeavtalen om likelønnsprinsippet. Frem til da hadde det vært en lang vei å gå før det ble en politisk realitet. Men fikk vi reell likelønn for samme arbeid, mellom kvinner og menn fra 1961? Svaret sier seg nesten selv. Økonomen Vogt rettet søkelyset mot problemet i 1948, da han i oppdrag fra sosialdepartementet ga en utgreiing av spørsmålet om likelønn. En ting er å komme til enighet om et politisk vedtak, en annet spørsmål er om det finnes økonomisk vilje og mulighet i samfunnet til å realisere det. Det var 20 norske kvinneorganisasjoner som hadde oppfordret sosialdepartementet å sette ned en komité til å greie ut om kvinnes lønnsforhold i arbeidslivet. Og det var av vesentlig betydning å få svar på hvordan man kunne oppnå samme lønn for samme eller tilsvarende kvalifisert arbeid.

En kan ikke forstå innholdet av de ymse internasjonale organisasjoners grunnlover, manifest og prinsipper annerledes enn at medlemskap i disse organisasjoner gjør det til en plikt og oppgave for staten å sørge for menn og kvinners fulle likestilling som samfunnsborgere. Denne likestillingen er helt illusorisk så lenge den ikke er gjennomført på det økonomiske plan. Politiske rettigheter blir bare fullstendige når de følges av økonomiske rettigheter... Samarbeidsnemda mener at staten har plikt til å medvirke til økonomisk frigjøring for kvinnene, og at det første skritt på veien mot dette mål må være en fullstendig undersøkning og kartlegging av lønnsforholdene som de er i dag og en utgreiing om hvilke konsekvenser en gjennomføring av likelønn også i det private næringsliv vil ha på alle områder... ”¹⁴¹

Vogt som sympatiserte med kvinnesaken og senere ble styremedlem i Oslo

Kvinnesaksforening, konkluderer videre med at lønningene i Norge ikke er høye nok, verken for menn eller kvinner som skulle forsørge andre enn seg selv. Det var viktig å se

¹³⁹ Ibid.

¹⁴⁰ Bull, *Norsk fagbevegelse*, 177.

¹⁴¹ Vogt, *Kvinnearbeid og kvinnelønninger*, 3.

sammenhengen mellom lønnspolitikk og familiepolitikk. Lønningene til kvinner lå fremdeles langt under mennenes, og i industrien var kvinnelønningen i gjennomsnitt bare 60 prosent av mannlønnen. Vogt mente for det første at man måtte bryte med de barrierene som hindret kvinner å komme inn i de tradisjonelle mannsyrkene. For det andre å gjennomføre lik lønn for kvinner og menn for likt arbeid, og den tredje oppgaven var å høyne lønningene i typiske kvinneyrker.¹⁴²

¹⁴² Lønnå, ”En feministisk opposisjon til Arbeiderpartiet”, 126.

3. Arbeiderpartiet – frem til 1951

I dette kapittelet ser jeg på årene 1949-1951. Håkon Lie har kalt de fem årene etter frigjøringen som skjebnear, både for paritet og for landet. Jeg har valgt å avslutte perioden i 1951, da Gerhardsen går av som Statsminister. I 1949 førte rasjoneringspolitikken til en sterk økning i inflasjonen. Det samme året begynner regjeringen å frigi forbruksvarer som det tidligere hadde vært rasjonering på. Norge tar et stort skritt i vestlig retning og blir medlem i forsvarsalliansen NATO. I dette spørsmålet var store ideologiske uenigheter i partiet, og det ble sagt at: ”veien til NATO hadde vært en kamp om Einar Gerhardsens sjel”.¹⁴³

Skattepolitikk

Stortingsrepresentant Mons Lid innledet i 1947 debatten om Arbeiderpartiets skattepolitikk. Av sakene som skulle drøftes var blant annet samskatten av ektefellers inntekt, som ble innført i Norge i 1921.¹⁴⁴ Norsk Kvinnesaksforening begynte med sine angrep på samskatten våren 1945. Men innad i flere av organisasjonene var samskatten riktignok et omstridt tema.¹⁴⁵ Inga Refsum som var leder i Hjemmenes Vel (senere Husmorforbundet), skrev en artikkel i VG hvor hun satt ord på hva hun mente var kvinnes tredelte oppgave i livet. De skulle sette barn til verden. Skape et godt hjem for mannen, hvor han kunne finne hvile, livslykke og ny stimulans til sitt arbeid. Å oppdra barn til samfunnsnyttig arbeid. Norsk Kvinnesaksforening og Husmorforbundet stod på hver sin front i spørsmålet om samskatten.¹⁴⁶ Det skulle ta hele 14 år fra kvinnesaksforeningen begynte sitt arbeid, før ektefeller fikk rett til særskilt ligning.

For Inga Refsum var samskatten en viktig beskyttelse av ekteskapet og familien. Hun mente det ville være til ubotelig skade for hjem og barn å lokke husmoren ut av hjemmet, og at dette på ingen måte kunne vurderes i kroner og øre. I aviser og tidsskrifter utspilte det seg en heftig debatt mellom henne og Margarete Bonnevie, og sistnevnte karakteriserte Refsums artikler på en måte Norge knapt hadde sett maken til siden striden mellom Wergeland og Welhaven: ”Den maner fram igjen reaksjonens spøkelse på en måte som en ikke skulle trodd noen ville

¹⁴³ Enholm, Kari. *NATO-basen Norge – Vårt bidrag til atomopprustning og kald krig 1949-1972*. Oslo: Pax forlag, 1973. S.260.

¹⁴⁴ Arbeiderpartiet, ”Mons Lid innleder om skattepolitikken”, 4.2.1947.

¹⁴⁵ Danielsen, Larsen, Ovesen, *Norsk likestillingshistorie*, 134.

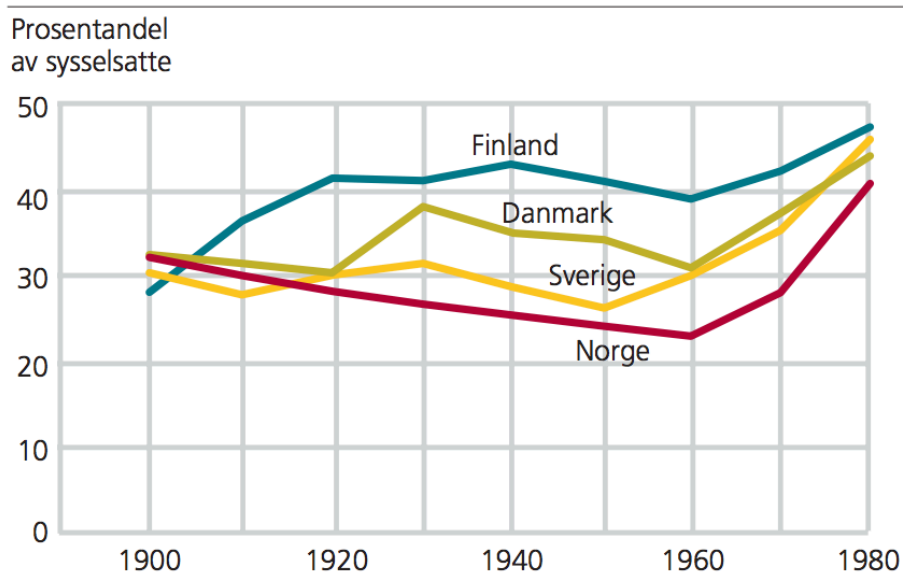
¹⁴⁶ Lønnå, ”En feministisk opposisjon til Arbeiderpartiet”, 121.

våget her i Norge så snart etter nazismens sammenbrudd. Bak hver av Inga M. Refsums linjer ser man formelig skyggen av Rosenberg, Hitler og Gøbbels.»¹⁴⁷

Uavhengig av hvor man stod i striden om gifte kvinners deltagelse i arbeidslivet, norske kvinner skilte seg ut sammenlignet med andre nordiske land. Vi hadde den desidert laveste andelen av kvinner i lønnet arbeid. Hva var grunnen til at Norge lå på bunnen av denne statistikken? Vi hadde nok en mer tradisjonell kvinneverole, noe mange historikere har begrunnet med at vi opplevde en veldig raskt industrialisering og en hurtig omveltning.

Med samskatten tjente familiene på at kvinnene gikk hjemme, dette bidro til at husmoren ble opphøyet.

Figur 1. Kvinnenes prosentandel av sysselsatte. Fire nordiske land. 1900-1980

Kilder: Haavio-Mannila og Kari 1980: 11 i Skrede (1986).

Det var en internasjonal samstemthet på den nordiske kvinnesakskongressen i 1946, om å fjerne samskatten. Husmorforbundet ville beholde skatten, og arbeiderkvinnenes organisasjoner, ville ikke uttale seg om saken. Det skyldtes at Arbeiderpartiet var for samskatten. Når Arbeiderpartiet tok hensyn til kvinnene, var det husmorideologien som la føringen. Etter en lang kamp og flere utsettelse oppnevner Arbeiderpartiet i 1949 Likelønnskomitéen, med et mandat som tok utgangspunkt i Vogts utredningsarbeid, og

¹⁴⁷ Ibid, 122.

kvinneorganisasjonenes syn på likelønn. De fleste politiske partiene hadde jobbet for å avskaffe samskatten, og de fikk støtte fra alle de sentrale kvinneorganisasjonene. Norges Husmorforbund snudde i saken i 1947, men Arbeiderpartiet var likevel den viktigste motstemmen i maktkampen. De mente samskatten var et utmerket virkemiddel i den økonomiske fordelingspolitikken.

Selv om det var svært høy kvinnerepresentasjon i komitéen fikk hverken Margarete Bonnevie eller andre fra Norges Kvinnesaksforening være med. Dette til tross for at det hadde vært svært delaktige i arbeidet med å opprette komitéen.¹⁴⁸ Det skulle ta over ti år før komitéen kom med sin endelige innstilling, i mellomtiden jobbet Norsk Kvinnesaksforening iherdig på egenhånd i samarbeid med internasjonale arbeidslivsorganisasjoner. Kvinnefronten var splittet i to fraksjoner. I en artikkel i Arbeiderbladet, våren 1947 kommer utfordringene for kvinnesakens to sider klart og tydelig frem: ”La ikke denne diskusjonen utarte til en krig på kniven mellom husmødre og yrkeskvinner. La oss ikke glemme at vi tross alt kjemper for en fellessak, og at et både – og vil gagne denne saken meget bedre enn et trangsynt enten – eller!”¹⁴⁹ I 1959 kom innstillingen som resulterte i likelønnskonvensjonen som trådte i kraft i 1960, og som gradvis skulle gjennomføres innen 1967. Kampen om likelønn fortsatte. ”Men prinsippet om likelønn var nå fastslått i Stortinget, og noe av ansvaret overtatt av det offentlige.”¹⁵⁰

Husmorferie

Artikkelen med overskriften, ”Får 1500 husmødre gratis ferie i år?” tar for seg den vanskelige situasjonen for landets husmødre. Og kun de som har tre mindreårige barn eller flere. De som hadde ett eller to barn var ikke engang inkludert i en ev. lov om husmorferie. Realiteten var slik at de aller fleste hadde verken råd eller mulighet til å ta seg ferie og få noen etterlengtede dagers hvile, gjerne borte fra hjemmet og familien. Jeg skal se på kvinnesekretariatet sitt arbeid for å fremme kampen om husmorferie, og hvordan Arbeiderpartiet stilte seg til en slik politikk. I april 1947 kunne man lese i Arbeiderbladet:

”Av landets 50.000 husmødre som har tre eller flere mindreårige barn er det meget få som har høve til å ta en årlig ferie, og nødvendig rekreasjon etter sykdom må de helt se bort i fra. Slik kan det ikke fortsette. Landet har ikke råd til at den største og mest

¹⁴⁸ Ibid, 127.

¹⁴⁹ Arbeiderbladet, ”Samskatten i brennpunktet.”, 12.3.1947.

¹⁵⁰ Ibid, 129.

verdifulle arbeidskraften går tapt, mens alle andre får økt sin ferie og sine hviledager. Noe må gjøres snarest.”¹⁵¹

Artikkelen er skrevet av Erling Thorvalson, sekretær i Norsk folkehjelp. Hensikten var å samle inn nok penger slik at de kunne sende minst 1500 husmødre på ferie. Husmødrene måtte selv søke, og det var betingelser som skulle prioritere de med dårligst økonomi og de som slet med helseproblemer. Det var også mulighet for å søke om å ta med seg et barn. Etter krigen kom det flere nye sosiale tilbud som skulle hjelpe husmødrene. Husmorvikarene var så vidt kommet i gang, det fantes barnehager som skulle gi mødrene noen timer fri midt på dagen, men den store sosiale reformen var husmorferien.¹⁵² Både husmorvikarordningen og husmorferien ble viet større oppmerksomhet av Husmorforbundet enn av kvinnesekretariatet. Det kan kort forklares med at begge de to sosiale ordningene var i tråd med Husmorforbundets familieideologi. De var også uenige i tilnærmingen til husmorferiearbeidet. Kvinnesekretariatet ønsket å fremme Norsk Folkehjelps sitt arbeid, og betraktet Husmorforbundet som en konkurrerende organisasjon.¹⁵³

Å være husmor i etterkrigstidens Norge var ofte ensomt, barnehagene var få og kvinnene stod mye alene om husstell og barneomsorg. I avisene ble de gifte kvinnene oppmuntret til å stå opp for seg selv, og det ble forsøkt å skape sympati for husmorsaken gjennom å fortelle folk hvor hardt det kunne være å jobbe om husmor:

Slik som arbeidsbyrden vanligvis er fordelt i hjemmene og slik synet på husmødrenes plikter nå en gang er, fører sånne dager som oftest med seg økt strev for husmora. Det er hun som har ansvaret for familiens trivsel. Og det som betyr hygiene og ekstraforpleining for den øvrige familien, betyr mer arbeid for henne. Hun syns kanskje hun får sin lønn når hun merker fornøyde ansikter og godt humør rundt seg, men det lar seg ikke nekte at hun personlig også merker det igjen i verkende rygg, hovne bein. Hektiske kjøkkenroser og de andretretthetsreglene – surhet er ett av dem... Dessuten må husmora lære seg å stille krav til samfunnet. Det er egentlig påfallende at nå mens diskusjonen om 3-ukers ferie pågår for fullt, har det vært ganske spinkle røster som har hevet seg fra husmorhold for å peke på at det kanskje ikke ville være så urimelig om spørsmålet om husmorferie også var tatt opp til drøftelse.¹⁵⁴

At mannen i huset skulle ta sin del av husstellet var nesten ikke oppe til debatt. I det nye sosialdemokratiske Norge hadde allerede tradisjonene satt seg, og kjønnsrollene var tydelig

¹⁵¹ Arbeiderbladet, ”Får 1500 husmødre gratis ferie i år?”, 12.4.1947.

¹⁵² Hagemann, ”Husarbeid og medborgerskap”, 177.

¹⁵³ Skjelbred, ”Husmorens storhetstid”, 110.

¹⁵⁴ Arbeiderbladet, ”Skrale hviledager for sliterne i huset.”, 5.4.1947.

avklart når det kom til hus og hjem. Skulle menn ta en større del av husarbeidet, måtte det en langvarig prosess til, sannsynligvis var det også derfor husmorrollen bestod i så mange år. Vi må anerkjenne at med den oppdragelsen norske menn har fått, vil de ikke kunne gjøre like mye i huset som kvinnene. Selv om mennene er aldri så flinke. Samfunnet må begynne allerede tidlig i barneårene, og heimkunnskap for både gutter og jenter er første steg i riktig retning.¹⁵⁵

Husmødre på vei til husmorferie (Foto: www.oslobilder.no)

Helt siden det ble vedtatt på fagkongressen i 1925, at gifte kvinner skulle stenges ute fra arbeidslivet, og frem til perioden for denne oppgaven (mulig også frem til våre dager), har det rådd det en inngrodd holdning blant mange menn som førte til at en kvinne ikke ble sett på arbeider, men som hustru og mor.¹⁵⁶ Husmorferien var bare et av mange tiltak som sprang ut av kulturelt klima der normen var at gifte kvinner skulle være husmødre, ikke yrkeskvinner. Sosiale tiltak som barnetrygd, forsørgerlønn og husmorskoler, utgjorde sammen med husmorferien en husmorideologi. Under lå det rotfestede forestillinger om hvordan kvinner og menn skulle leve livene sine ut i fra deres kjønn.¹⁵⁷

¹⁵⁵ Arbeiderbladet, ”De svenske kvinnene sliter med samme problem som oss”, 1.6.1946.

¹⁵⁶ Balas, Gro, Anne Maria Berg, Brit Førde, Marit Glomm og Erika Jahr. *Faglig kvinnepolitikk – hvor går LO?* Oslo: Pax forlag AS, 1982. S. 9.

¹⁵⁷ Melby, ”Husmorens epoke. 1900-1950”, 266.

Husmorvikar

Ordet ”husmorvikar” hadde blitt brukt tidligere, men kom for alvor inn i språket etter 1945. I flere kommuner i landet kunne man finne både kommunale og private organisasjoner, blant annet Frelsesarmeens slumsøstre, som strakte ut en hjelpende hånd til vanskeligstilte hjem. Norges Husmorforbund hadde allerede i 1929 reist spørsmålet om en husmorvikarordning, og i 1945 fremmet de en innstilling til Norske kvinneorganisasjoners samarbeidsnemnd. Innstillingen hadde til hensikt å styrke husmoryrket gjennom å utdanne og ansette flere husmorvikarer.¹⁵⁸ Husmorvikarer skulle hjelpe til med å styrke husmoryrket, og bistå husmødrene om hun var arbeidsudyktig i en kortere periode. Husmorvikarordningen var en av få politiske ”kvinnesaker” hvor det hersket mer eller mindre enighet på tvers av den politiske skalaen. Både Husmorforbundet og arbeiderkvinnene jobbet for å få flere husmorvikarer ut i arbeid.

Hjemmenes Vel, senere Husmorforbundet, anmoder Sosialdepartementet på høsten 1945 om bevilge penger til utdanning av husmorvikarer.¹⁵⁹ Kvinnesekretariatet hadde langt på vei det samme synet, og mente at husmorvikarene var et tiltak som samsvarte med den sosialpolitikken som Arbeiderpartiet ønsket å gjennomføre. I prinsippprogrammet fra 1945 skrev de at alle skulle få tilgang på den beste helsehjelp moderne legevitenskap kunne gi. I dette lå det underforstått at husmorvikarene trygget den sosiale sikkerheten, og at de var nødvendig for at husmødre skulle få et best mulig helsetilbud.¹⁶⁰ Bestyrer av husmorvikarkomiteén, Sverre Torp underretter i 1948 om statens iver for å bedre vilkårene for husmorvikarordningen:

Husmorvikarsaken er ikke av ny dato for så vidt som flere husmororganisasjoner, blant dem særlig Norges Husmorforbund, arbeidet energisk med spørsmålet før siste verdenskrig, men det er stort sett etter frigjøringen at saken har fått vind i seilene og nå blir realisert i stadig flere kommuner...Hva har så staten gjort? I februar i fjor oppnevnte Regjeringen en egen komité til å utrede spørsmålet om husmorvikarer på bredt grunnlag. Komitéens innstilling forelå trykt i juni måned. På høsten tok sosialdepartementet saken opp i forbindelse med sitt budsjettforslag, og i våres ga Stortinget for første gang statstilskudd til husmorvikarvirksomheten. Fortere kan statsmaskineriet ikke virke.¹⁶¹

¹⁵⁸ Skjelbred, ”Husmorens storhetstid”, 23.

¹⁵⁹ Ibid, 22.

¹⁶⁰ Ibid, 28.

¹⁶¹ Arbeiderbladet, ”Husmorvikarene i praksis”, 20.10.1948.

Partiet og arbeiderkvinnene ønsket å øke bevilningene til husmorvikarordningen som de etablerte i 1947. Dette var i hvert fall det politiske budskapet utad. Sosialøkonomer og folk i arbeidsmarkedsetaten mente at husmorvikarordningen var en pådriver for å få flere husmødre ut i arbeid.¹⁶² Var dette en utvikling som DNA ønsket velkommen? Selv om man så hvilke tiltak som trengtes for å kombinere arbeid og familie, og legge til rette for yrkesarbeid for husmødre, blant annet husmorvikarordningen. Ble dette i begrenset grad omsatt i handling. Diskusjonene strandet ofte på grunn av manglende bevillinger. Når staten ikke gikk inn med økonomisk støtte, ble resultatet av husmorvikarordningen mangelfull og løste ikke problemene for en husmor som ønsket å ta seg lønnet arbeid.¹⁶³

Husmorvikar i arbeid hos ukjent familie (Foto: www.oslobilder.no)

Husmorvikarordningen var forenelig med Husmorforbundets ideologi, og de mente den vernet om hjemmet og ga gode forutsetninger for ekteskap. Kvinnesekretariatet var som kjent skeptisk til Husmorforbundet. De ville ikke redusere de faglige kravene til husmorvikarutdannelsen, da de så ordningen som en mulighet for husmoren å bli fagarbeider. Kvinnesekretariatets ideologiske tilnærming bygget på oppfatningen av å tilhøre en arbeiderbevegelse, de var i mindre grad villige til å utvide husmorvikarordningen.¹⁶⁴

¹⁶² Hagemann, "Husarbeid og medborgerskap", 176.

¹⁶³ Ibid, 181.

¹⁶⁴ Skjelbred, "Husmorens storhetstid", 58.

Kvinnesak og arbeidersak

Rachel Grepp kom fra overklassen, hennes far var skipsreder og fra universitetet i København hadde hun tatt en fin utdannelse i filosofi og fransk. Før hun giftet seg, med Kyrre Grepp som skulle bli formann i DNA, jobbet hun en periode som lærer. Som fembarnsmor var det noen år, rollen som husmor som opptok hennes tid. Men Rachel Grepp var en svært samfunnsaktiv kvinne. Hun skrev for magasiner og Arbeiderbladet, satt i Oslo bystyre for Arbeiderpartiet, og i perioden 1828-1936 var hun vararepresentant på Stortinget. Grepp ble tidlig enke, samtidig fortsatte hun iherdig å jobbe for de sakene hun og hennes mann, sammen hadde kjempet for.¹⁶⁵ Våren 1947 argumenterer hun for arbeiderklassens fremskritt, samtidig som hun påpeker hva som står i veien for en mer effektiv og raskere boligreising, mangelen på arbeidskraft og materialer:

Siden Arbeiderpartiet i 1935 overtok regjeringsmakten er det skjedd fremskritt på alle områder til det beste for det arbeidende folk. Vi kan bare tenke på den store reformen; alderstrygden... En annen sak regjeringen er gått inn for er boligreising. Mangelen på arbeidskraft og materialer legger en stor stein i veien for løsningen av dette livsviktige spørsmål. Men regjeringen gir ikke opp. Hus til folk kommer, om det enn vil ta lenger tid enn de som mangler hus finner ønskelig.¹⁶⁶

Arbeiderpartiet hadde, gjennom det Slagstad kaller statskapitalisme, som mål å innføre en sosialistisk planøkonomi. Det vil si et system hvor planøkonomien, kontroll på arbeiderne, sosialiseringen og det økonomiske folkestyre gjennomsyret hele samfunnet, til man fikk sosialisme. ”Til de første skritt på den sosialistiske vei hørte utarbeidelsen av en treårsplan for landets næringsliv.”¹⁶⁷ Årene etter 1945 var preget av kontinuerlig industriell vekst, statlig styrt, en vekst som fortsatt frem til oljealderen på 1970-tallet.¹⁶⁸

I hvilken grad målet om hurtig industriell gjenreising, spilte inn på kampen for å gi folket tak over hodet, er det lite konkret informasjon om. Men det er innlysende at regjeringen stod i et dilemma. Hvor skulle de skulle sette inn menneskelig arbeidskraft og materialressursene? Regjeringen Gerhardsen hadde lovet 100.000 nye boliger de fire første årene etter frigjøringen. Det ble videre uttalt at en rimelig bolig skulle være en rett til enhver arbeider, og sosial boligbygging en bærebjelke for regjeringspartiet. Avstanden mellom politiske løfter og

¹⁶⁵ Helle, Egil. *Kyrre Grepp*. Oslo: Tiden Norsk Forlag, 1995.

¹⁶⁶ Arbeiderpartiet, ”Kvinnene og partiarbeidet”, 19.4.1947.

¹⁶⁷ Slagstad, Rune. *De nasjonale strateger*. Oslo: Pax Forlag, 1998. S. 193.

¹⁶⁸ Ibid, 221.

virkelighetens regnskap ble stor. Etter fem år var det bare vel halvparten av boligene som var reist.¹⁶⁹

Selv om prioriteringene til Arbeiderpartiet etter den andre verdenskrig kan være forståelige, er det gode grunner til å stille spørsmål om de kommuniserte ærlig ovenfor husmødrene og arbeiderfamiliene når partiet uttalte at boligbygging var deres viktigste sak. På et møte i universitetets aula hvor filharmonien var invitert for å skape god stemning, sa Gerhardsen at ”det er like viktig å skaffe folk boliger som mat.”¹⁷⁰ Kanskje var det mer presist det han formidlet til sine partifeller på landsmøtet høsten samme år, at det Norge han stilte seg i spissen for var en nasjon under industriell modernisering, ”der det arbeidende folk gjennom sine organisasjoner tar førerskapet”.¹⁷¹

Feminisme og kvinnekamp

Feminismen har en lang historie, og den går i ulike retninger. Kanskje ser vi spesielt dette i det Kari Melby kaller husmorens epoke.¹⁷² I forskningslitteraturen blir det omtalt som to feministbølger. Den første bølgen begynte i USA omkring 1850.¹⁷³ Feministene ble tidlig splittet i to retninger. Den ene var den borgerlige kvinnebevegelsen som i Norge kanskje først og fremst var representert av Hjemmenes Vel, senere Husmorforbundet. Den andre var kvinnene innen arbeiderbevegelsen som kjempet for.¹⁷⁴ Blant de borgerlige feministene var det uenighet om man skulle kjempe for full frihet på lik linje med menn, eller om man skulle kjempe for økt anerkjennelse av husmoryrket.¹⁷⁵

Det å være husmor ble i politiske kretser opphøyd som en samfunnsviktig jobb, noe det helt klart kan argumenteres for, med tanke på barnas beste. Men det er lite forskning i samtiden som sa noe om hvor fornøyde husmødrene var. Samtidig med at husmorrollen i etterkrigsårene ble idealisert, dokumenterte kvinneforskningen på 1970-tallet at mange hjemmeværende kvinner følte seg isolerte. Dette var kvinner som først og fremst av sosiale grunner ønsket å gå ut i arbeidslivet, med begrunnelse om å komme ut og treffe andre.¹⁷⁶

¹⁶⁹ Furre, Berge. *Norsk historie 1914 – 2000*. Oslo: Det norske samlaget, 2000. S. 133.

¹⁷⁰ Arbeiderbladet, ”100.000 leiligheter”, 17.11.1945.

¹⁷¹ Slagstad, *De nasjonale strateger*, 220.

¹⁷² Blom og Sogner, *Med Kjønnsperspektiv på norsk historie*, 227.

¹⁷³ Holst, Cathrine. *Hva er feminisme*. Oslo: Universitetsforlaget, 2009. S. 46.

¹⁷⁴ Ibid.

¹⁷⁵ Ibid, 47.

¹⁷⁶ Danielsen, Hilde. *Husmorhistorier: norske husmødre om menn barn og arbeid*, Oslo: Spartacus, 2002.

Også blant arbeiderbevegelsens kvinner var det en sterk uenighet. De som mente at man burde reformere det kapitalistiske systemet kjempet frem viktige politiske seiere som, lik rett til arv i 1854, at kvinner kunne drive næringsvirksomhet i 1868, kvinner fikk studierett på universitetene i 1884 og kanskje den største seieren kom i 1913, allmenn stemmerett for kvinner. ”Kvinnesakskvinnen og forfatteren Margarete Bonnevie var blant dem som var skuffet over at kvinnestemmeretten ikke hadde gitt større resultater, og at kvinnene ikke omfavnet rettighetene sine utover 1920- og 1930 –tallet.

Hun mente at kvinners utvikling hadde havnet i en blindgate.¹⁷⁷ Og noe av problemet var at de hadde glemt å arbeide for gifte kvinnenenes rettigheter i kvinnekampen. På den andre siden i arbeiderbevegelsen stod de som satte solidariteten med arbeidermennene høyere enn likestilling mellom kvinner og menn. Selv om det eksisterte motsetninger innad i partiet, var det sjelden den kom til åpen konfrontasjon. Kvinnene hadde en svak posisjon i partiet, noe mange uttrykte misnøye med.

Det har vært en tradisjon for kvinnene i Arbeiderpartiet å understreke at deres kvinnebevegelse ikke var noen kvinnesaksorganisasjon. Arbeiderpartiets kvinnebevegelse arbeidet for partiet og ikke for kvinners særinteresser. Denne holdningen var utpreget på 1940- og 50-tallet. Det er derfor ikke overraskende at man i denne perioden finner få eksempler på konfrontasjoner mellom kvinnebevegelsen på den ene side og ledelsen og mennene i partiet på den andre.¹⁷⁸

Det var de samme som mente at frihet for kvinner ikke var mulig innenfor det kapitalistiske system, de hevet klassekampen over kvinnesak. Tilhengerne av den marxistisk-leninistisk inspirerte kvinnekampen hadde et slagord som het, ”Kvinnekamp er klassekamp.”¹⁷⁹ Arbeiderpartiet, på linje med de andre partiene, så politikk nesten utelukkende som en maskulin arena. Gjennom *Arbeiderkvinnen* og den sosialistiske presse, hadde kvinne muligheter til å ytre sine meninger. Den ene av *Arbeiderkvinnens* redaktører understreket at samarbeid mellom kvinner og menn var nødvendig om man ikke skulle skade arbeidernes kamp mot kapitalistene.¹⁸⁰ På den ene siden stod høyrekvinnene og Husmorforbundet, på den andre siden, Kvinnesekretariatet og arbeiderbevegelsen. Begge mente å kjempe for kvinners

¹⁷⁷ Danielsen, Larsen, Ovesen, *Norsk likestillingshistorie*, 123.

¹⁷⁸ Halvorsen, Solveig. ”DNA: Kvinnebevegelsen og partiet”. I *Arbeiderhistorie*, årgang 18, (1994) 79-101. S. 86.

¹⁷⁹ Føli, Beate. *Den mangetydige husmoren*. Trondheim: NTNU, 2014. S. 54.

¹⁸⁰ Blom, ”Et dobbelt ansvar”, 11.

rettigheter og kvinnesaken. Artikkelen illustrerer hvordan politikk og klassekamp ofte var viktigere enn kvinnesaken:

Noe av det viktigste var å skaffe husmødrene innlagt vann og elektrisk lys, arbeidssparende maskiner så de kunne få en kortere arbeidsdag og husmorferie. Yrkesskoler for kvinner og en bedre husstellundervisning burde alle høyrekvinner gå inn for. Daghem, barnehager og husmorvikarer. Denne interessen for sosiale spørsmål er ikke noe nytt som dukket opp på høyrekvinnenes landsmøte. Rett som det er har vi i høyreavisene kunnet lese om den innsats høyre vil gjøre – og har gjort – når det gjelder sosial politikk. Selvfølgelig burde vi være glad for en slik iver og interesse fra høyres side, selv om litt beskjedenhet kanskje kunne være på sin plass, når det er tale om den innsats partiet hittil har gjort.¹⁸¹

Artikkelen var skrevet av Rakel Seweriin, stortingsrepresentant for Arbeiderpartiet fra 1945, senere også statsråd i Gerhardsens tredje regjering. Hun fremhevet at en videre utbygging av de sosiale tiltak krevde at alle arbeidsdyktige mennesker utførte produktivt arbeid og at de var villige til å bære sin rettmessige andel av omkostningene.¹⁸² Det fremgikk ikke av artikkelen, om Seweriin og DNA inkluderte husmødrenes innsats i begrepet ”produktivt arbeid”. Så kan man spørre seg om det var en reell debatt i partiet om de gifte kvinnes selvbestemmelse i hvordan de skulle bidra til arbeiderfelleskapet.

Kvinneorganisasjonene

Etter at kvinneneorganisasjonene hadde vunnet kampen om stemmeretten i 1913, gikk de nærmest inn i en tilstand av dvale.¹⁸³ Selv med mange nye rettigheter og formelle muligheter, skjedde utviklingen svært sakte. Antall kvinner som tok utdanning økte langsomt, svært få kvinner ble valgt til kommunestyre og Storting, og det til tross for at valgdeltagelsen blant kvinner økte. Flere av organisasjonene som jobbet for kvinners stemmerett, arbeidet også for å bedre husmødrenes posisjon og status.¹⁸⁴ Spørsmålet er om disse organisasjonene, ved å jobbe med kvinnekamp i organisasjoner utelukkende for kvinner, fremmet likestilling slik intensjonen var. Bidro isolering i egne grupper, som primært tok opp kvinnesaker, til marginalisering av kvinnekampen? Man kan i ettertid spørre seg om kvinnekamp og kampen for husmødres rettigheter hadde de samme målene. Allerede i 1947 blir det stilt spørsmål om kvinneorganisasjonene var overflødige:

¹⁸¹ Arbeiderbladet, ”Slik vil vi ha det!”, 6.9.1947.

¹⁸² Ibid, 11.

¹⁸³ Danielsen, Larsen, Ovesen, *Norsk likestillingshistorie*, 122.

¹⁸⁴ Ibid.

Når kvinnene har anledning til å gjøre sin innflytelse gjeldende i like sterk grad som mennene i alle saker som blir lagt fram, virker det fullstendig meningsløst at de frivillig skulle velge å isolere seg i kvinnegrupper for å diskutere spørsmål som både kan og bør komme fram i fellesdebatter...Det skulle være interessant å høre hva norske arbeiderkvinner mener om dette spørsmålet. De har jo tidligere alltid forstått klarere enn de borgerlige betydningen av å støtte mennene i partisaker, og organiseringen av kvinnene har skjedd i direkte tilknytning til partiet. Det er imidlertid verd å legge merke til at Bondepartiet ikke har noen kvinneorganisasjon lenger.¹⁸⁵

Norske Kvinners Nasjonalråd var den store paraplyorganisasjonen som inkluderte de fleste kvinneorganisasjoner i 50-årene. Sammen med Norsk Kvinnesaksforening jobbet de for å få inn flere kvinner i politiske posisjoner og organer. Men det viste seg å være svært vanskelig å nærme seg noe som i det hele tatt lignet på likestilling innen politikken. I Arbeiderpartiet argumentert Kvinnesekretariatets formann Aase Lionæs nettopp for å opprettholde egne kvinneorganisasjoner, med begrunnelse at det ga en fornuftig fordeling av arbeidsoppgaver innenfor partiet. Lionæs nevner samfunnets omsorg for barn og mødre, og et sunt kosthold som slike eksempler.¹⁸⁶ Det var brede enighet i partiet om at kvinnebevegelsen hadde et spesielt ansvar for de sosiale sakene. Gitt den situasjonen mange kvinner hadde i 1940- og 50-årene dreide sakene seg ofte om hjemmet og husmorens stilling.

Organisering av husmødrene ble i etterkrigstiden en hovedsak for Arbeiderpartiets kvinneorganisasjon. Selv om de hadde et ulikt verdisyn, jobbet også den borgerlige motsatsen Husmorforbundet, for husmødrenes rettigheter. Disse skillelinjene i synet på kvinnefrigjøring går helt tilbake til slutten 1800-tallet. Denne uenigheten mellom Arbeiderkvinnene og Husmorforbundet, tidligere Hjemmenes Vel, kom tydelig frem i debatten om særvern fra nattarbeid i 1909. Kvinnesakskvinnene hadde full likestilling av kvinnene som mål, og det skulle oppnås gjennom fri konkurranse mellom kvinner og menn på alle områder i samfunnet.¹⁸⁷ De tok utgangspunkt i at kvinner og menn var like og hadde de samme forutsetningene for å klare seg selv. Tanken var at med full likestilling ville de individuelle egenskapene avgjøre hvem som klatret til topps i samfunnet.

For Arbeiderkvinnene var likestillingsprinsippet mer problematisk. At kvinner skulle ha samme rettigheter som menn og samme plikter, var også for dem et grunnleggende prinsipp. Men likestilling for enhver pris ønsket de ikke, og de stilte seg avvisende til

¹⁸⁵ Arbeiderbladet, "Er politiske kvinneorganisasjoner overflødige?", 6.9.1947.

¹⁸⁶ Halvorsen, "DNA: Kvinnebevegelsen og partiet", 81.

¹⁸⁷ Hagemann, Gro. "Særvern av kvinner – arbeidervern eller diskriminering?". I *Kvinner selv... Sju bidrag til norsk kvinnehistorie*, redigert av Ida Blom og Gro Hagemann, 95-121. Oslo: Aschehoug & co, 1982. S. 105.

kvinner sakskvinnenes forsøk på å bli ”halve mannfolk”. At kvinnene var fysiske svakere enn menn, at de var mødre og vordende mødre, at de var dårlig organisert og ble ekstra hardt rammet av forholdene i industrien, var for dem fakta men måtte ta utgangspunkt i.¹⁸⁸

Kan ulikhetene blant kvinneorganisasjonene forklares med at kvinner sakskvinnenes ikke hadde reel kjennskap til de harde arbeidsforholdene i industrien, eller var det arbeiderkvinnenes lojalitet over de mannlige kollegaenes arbeidsvern? Jeg mener det var både og. Vurderte arbeiderbevegelsen den gryende kvinnefrigjøringen som en potensiell trussel for bekjempelsen av klasseskillene i samfunnet? Var det det en bevist og ønsket organisering av partiet for å marginalisere kvinnene? Slike spørsmål er det vanskelig å besvare med stor sikkerhet, men det er påfallende hvor mye arbeiderbevegelsen snakket om kvinnekamp og hvor mye politikken motarbeidet kvinners mulighet til å ta frie selvstendige valg.

I etterkrigstidens Norge var det å bli en gift kvinne, nesten det samme som å være husmor. DNA la til rette for at eneforsørgermodellen skulle videreføres. Samtidig er det viktig å se på perioden med samtidens historiske briller. Kvinner ønsket ofte å bli husmødre. Spesielt etter krigen, når giftemålalderen sankt og det ble vanlig å inngå ekteskap i tidlig tjueårene. Mange kvinner ga inntrykk av at det var når de ble gift at livet virkelig begynte:

Den unge vaksne fasen vart slik oppfatta som ei ventetid, ein mellomfase før det verkelege livet starta. I ei spørjeundersøking på 1950-tallet vart amerikanske kvinner spurde om kva dei hadde ofra for ekteskapet. Så og seie ingen hadde ofra noko. Svare ville sannsynlegvis vore samanfallande her i Noreg: Det var ekteskapet som kunne gi kvinna det ho ønskte seg, - ein ektemann som tente pengar nok til at ho kunne oppdra barna deira i familien sin eigen heim.¹⁸⁹

Det kapitalistiske industrialiserte samfunnet trengte at noen tok vare på barn og syke, og som skapte gode hjem for mannen som jobbet lange skift med ofte uverdige arbeidsforhold. Fulltidshusmoren var på mange måter et produkt av industrisamfunnet. Diskusjonen om hva som kom først av industrien og husmoren er ikke så interessant. Men hvorfor satte kvinneorganisasjonene et så skarpt skille mellom kvinnesaker og andre politiske spørsmål i samfunnet. Er forklaringen på at mange kvinneorganisasjoner ikke stilte flere spørsmål ved kjønnsrollene kun lojalitet ovenfor sine arbeidermenn? Noe som taler for dette er hvordan Aase Lionæs innledet den første landskvinnekonferansen etter krigen, høsten 1945.

¹⁸⁸ Ibid.

¹⁸⁹ Danielsen, Hilde. ”Husmor og lønsarbeidar 1940 – 1960”. I *Arbeiderhistorie*, årgang 25, (2001) 27-41. S. 28.

Her fremholdt hun at kvinnebevegelsens mål var et klasseløst samfunn tuftet på sosialisme. Lionæs var sterkt kritisk til Husmorforbundet og sanitetsforeninger, og mente det ville være forkastelig om private organisasjoner skulle løse de sosiale utfordringene i samfunnet, som etablering av barnehager, helsestasjoner og ansettelse av husmorvikarer.¹⁹⁰ Debatten er ikke så ulik fra dagens politiske skillelinjer mellom offentlig og privat engasjement i omsorgssektoren. Aase Lionæs var en foregangskvinne som ledet Kvinnesekretariatet fra 1945 til 53, og hun satt som stortingsrepresentant fra 1958 til 1977. Men det er ikke til å komme utenom at fakta viser at kvinnes inntog i politiske stillinger gikk svært sakte, og vi var dårligst i klassen i skandinavisk sammenheng. Kvinnerepresentasjonen var på ca. 6 % både på Storting og i kommunestyrene gjennom 1950-tallet. Arbeiderpartiet gjorde heller ingen forsøk på å endre denne situasjonen, tvert i mot ønsket de at det skulle være slik.¹⁹¹

Landsorganisasjonen

AFL ble stiftet i 1899, senere endret de navn til LO, de opplevde en voldsom medlemsvekst frem til 1920-tallet. Da resulterte arbeidskonflikter og splittelse i arbeiderbevegelsen, mellom kommunistene og sosialistene, at fagbevegelsen samlet sett ble svekket. Med etterkrigstidens medlemsvekst og det tette forholdet til Arbeiderpartiet ble landsorganisasjonen en politisk maktfaktor, med mål om å bedre arbeidsvilkårene for medlemmene sine. LO og DNA er ifølge organisasjonene selv et samarbeid mellom to selvstendige organisasjoner som deler felles interesser og politiske mål. Men LOs sterke bånd til Arbeiderpartiet har alltid vært en grunnpilar i norsk arbeiderbevegelse.¹⁹² Jeg har sett på hvordan landsorganisasjonen jobbet for kvinners rettigheter og kvinners politiske interesser.

I medlemsbladet til LO i 1909 stod det: ”Sekretariatet har tatt den meget viktige beslutning at opprette et fast kontor for agitation blant kvindene”.¹⁹³ Hensikten var å oppdra arbeiderkvinnene til politisk engasjement, og få flere kvinnelige medlemmer. Det ble sagt at organisasjonen hadde konsentrert seg for mye om å tekkes de mannlige arbeiderne, noe medlemstallet blant kvinner i 1949 også gjenspeiler:

Tilslutningen til landsorganisasjonen er vokset fram gjennom årene. I dag har den atskillig over 465.000 medlemmer. Av disse er 74.500 kvinner. Men ennå står mange

¹⁹⁰ Halvorsen, ”DNA: Kvinnebevegelsen og partiet”, 83.

¹⁹¹ Lønnå, ”En feministisk opposisjon til Arbeiderpartiet”, 119.

¹⁹² Bjørgum, Jorunn. ”Arbeiderpartiet og LO”. I *Arbeiderhistorie*, årgang 23, (1999) 31-57. S. 31.

¹⁹³ Hagemann, Gro. ”Fagbevegelsen og kvinnene”. I *Arbeiderhistorie*, årgang 14, (1990) 112-131. S. 114.

kvinner som burde vært organisert i sin fagforening utenfor til skade for seg selv og for arbeidernes frammarsj. Kvinnene bør forstå hvor deres plass er og slutt opp om organisasjonen og ikke bare nyte fruktene av andres arbeid. De må ikke lenger være snyltere, men selv gå inn for å bedre sine kår. ”Arbeiderkvinnen” slutter også opp i gratulantenes rekke. Vi takker landsorganisasjonen for dens utrettelige arbeid og ønsker den fortsatt framgang til beste for den samlende arbeiderklasse.¹⁹⁴

Kvinnene skulle forstå hvor dere plass var, og ”ikke bare nyte fruktene av andres arbeid.” Men hadde kvinnene grunn til å tro at LO skulle tale deres sak, eller var det først og fremst for å vise lojalitet for sine arbeiderbrødre? Om dette skriver Gro Hagemann:

Når organiseringen av kvinnene ble satt på dagsordenen, var det ikke først og fremst motivert ut i fra arbeiderkvinnenes egne interesse. Det viktigste var å organisere dem som støttespillere i arbeiderklassens kamp. ”Kjend dine pligter!” lød Ole O. Lians opprop til kvinnene i 1911. Han rettet sin appell, ikke til de arbeidende kvinnene, men til ”vore arbeideres mødre, deres hustruer og døtre” om å ”staa sammen med os i kampen for arbeiderklassens fremgang.” Solidariteten krevet også at kvinnene sluttet opp om bevegelsen: ”Til kvinderne vil ropet komme sterkere end nogensinde. Til de som endnu staa utenfor rækkene, om at slutte sig til. Til mødrene og hustruene om at støtte de mandlige arbeidere i den haarde kamp. Ikke at svække deres tro og begeistring med begrædelige miner og utidig sut.”¹⁹⁵

Dette illustrerer i følge Hagemann at den normale arbeideren ble ansett for å være mann, og det er mange eksempler på at disse synspunktene kunne resultere i kjønnskonflikter. Kvinnenes lave lønnsnivå ble av mange menn, sett på som konkurrerende og truende for deres egen posisjon i bedriften. Ved å organisere kvinnene kunne man delvis holde kontroll på denne konkurransen.¹⁹⁶ Før 1940 jobbet landsorganisasjonen aktivt for å diskriminere kvinner i arbeidslivet, blant annet gikk de i 1926 imot at gifte kvinner skulle kunne ta seg lønnet arbeid.¹⁹⁷ Når den økonomiske krisen dempet seg og holdningene til likere behandling av kvinner og menn vant frem, vedtok LO og DNA i 1937 at alle borgere skulle ha rett til lønnsarbeid, inkludert gifte kvinner. ”Idealet om at alle individer skulle behandles likt, var på frammarsj.”¹⁹⁸

I 1949 ble likelønnsutvalget utnevnt. I Arbeiderbladet, høsten 1950, forteller LOs kvinneseekretær at: ”Komiteen som ble nedsatt av den siste fagkongressen for å arbeide med

¹⁹⁴ Arbeiderkvinnen, ”Landsorganisasjonen 50 år.”, nr.4-5, 1949. s. 2.

¹⁹⁵ Hagemann, ”Fagbevegelsen og kvinnene”, 116.

¹⁹⁶ Ibid, 117.

¹⁹⁷ Roll-Hansen, Hege. *Arbeid og forsørgelse, En undersøkelse av kjønn, husarbeid og kategorisering i norske folketellinger mellom 1866 og 1840*. Doktor-avhandling. Universitetet i Oslo. 2012. S. 161.

¹⁹⁸ Danielsen, Larsen, Owesen, *Norsk likestillingshistorie*, 146.

kvinnelønninger og likelønsspørsmålet, venter nå på resultatet av en del undersøkelser for å et grunnlag å arbeide videre på.¹⁹⁹ De skulle som tidligere nevnt bruke ni år på å avlevere sin innstilling. Det er rimelig å si at dette ikke var en høyt prioritert sak hos landsorganisasjonen. Når LO endelig fikk bort ordningen med egen tariff for kvinner, etablerte de et nytt tariffsystem som var basert på arbeidets karakter. Professor og historiker Inger Bjørhaug mener dette var helt bevist og at det er dokumentert i LOs egne møtereferat: ”LO gjorde lite for å sørge for at likelønnskonsensjonen fikk betydning.”²⁰⁰ LOs politikk har blitt kritisert i hele det tjuende århundre for å prioritere de mannlige medlemmene, og å sette klassekamp foran likestilling. For å trekke en rød politisk tråd gjennom LOs historie vil jeg sitere Gro Balas om innføring av likestillingsloven av 1978:

LOs posisjon gjennom forhandlinger, lovverk, representasjon og medbestemmelse har vært en garanti for arbeidstakeres interesser generelt. Vi har alt berørt at organisasjonen dermed ikke fungerer like garanterende for kvinner spesielt. LOs rolle i likestillingsloven tilblivelse er et eksempel på det.²⁰¹

De Castbergske barnelover

Da de Castbergske barnelover ble vedtatt i 1915 satte de en støkk i den konservative opinionen, og kvinnene var splittet i synet på den nye loven. Lovene skulle blant annet sikre barn som var født utenfor ekteskap, økonomisk bidrag fra barnefaren og juridisk rett til både farsnavnet og farsarv. Dette var kontroversielt i samtiden og mange mente lovene truet den ”legitime” familie.²⁰² På den ene siden stod Hjemmenes Vel og sedelighetsbevegelsen, som kjempet ”hjemmenes sak”, de mente lovene kunne oppfordre til umoralsk oppførsel når mannen kunne bli økonomisk ansvarlig utenfor ekteskapet. På den andre siden stod Arbeiderpartiets kvinneforbund som appellerte til kvinners morsfølelse. Katti Anker Møller kjempet frem, sammen med sin radikale svoger Johan Castberg, de påpekte lovene. Hun var medlem i Norsk Kvinnesaksforening og støttet fra 1920-tallet arbeiderkvinnene i kvinnekampen.

Da Larvik bystyre i 1950 vedtok å skille mellom gifte og ugifte mødre når det gjaldt morstrygd vakte det stor oppmerksomhet. Som daværende sosialminister, Aaslaug Aasland påpeker til Arbeiderbladet: ”Det er 35 år siden Stortinget vedtok de Castbergske barnelovene,

¹⁹⁹ Arbeiderbladet, ”Kvinnene og likelønsspørsmålet”.

²⁰⁰ Sandnes, ”LO sviktet kvinnelønna.”

²⁰¹ Balas et al., *Faglig kvinnepolitikk – hvor går LO?*, 12.

²⁰² Blom og Sogner, *Med Kjønnspektiv på norsk historie*, 261.

der det blir slått prinsipielt fast at alle barn her i landet er rettslig likestilt, enten moren er gift eller ugift.²⁰³ Aasland og regjeringen går imot Larviks vedtak om å kunne innvilge ugifte mødre trygd om de har ”riktig” moral, og mener dette bør gjelde for alle mødre. Videre skriver hun at lovvedtaket vil få negative følger for de involverte:

En særbestemmelse som nekter ugifte mødre økonomisk støtte fra samfunnet kan bare bidra til at forholdene i hjemmet blir enda verre. Moren får et offentlig stempel på seg, omtrent som i de dager da enkelte kvinner fikk eget politipass. Det bedret ikke moralen den gang og vil neppe gjøre det i dag heller. Hjelp og forståelse fra samfunnets side kan derimot rette på mye...Særbestemmelse for ugifte blir umulig å opprettholde i praksis. Den representerer et prinsipielt syn som fikk sin dom for en menneskealder siden.²⁰⁴

Arbeiderpartiet støttet opp om de Castbergske barnelovene, og mente et av hovedprinsippene ved lovene var at mann og kvinne stilles likt når det gjelder ansvaret for barna. At gifte og ugifte kvinner skulle handles likt når det gjaldt rett til trygd. Til tross for at de Castbergske barnelovene ble innført i 1915, var det i 1947, bare 52 av 744 norske kommuner som fulgte lovverket om utbetaling av morstrygd.²⁰⁵ En av lovene sa at kommunene skulle ta et minimums ansvar for enslige mødre, hvor barnefaren ikke tok forsørgeransvar.

Arbeiderpartiet var en pådriver for å innføre ett nettverk av sosiale trygdeordninger, det som med årene skulle utvikle seg til den moderne velferdsstaten. Uføretrygden, alderstrygden, morstrygden og senere folketrygden var alle viktige sosiale reformer som ikke bare kom husmødrene til gode, men til hele det norske folk. I 1950 ble barnetrygden utbetalt til alle barn, men hvem som skulle få morstrygd var opp til hver enkelt kommune. Tanken om en kommunal morspensjon ble allerede i 1913, drøftet av Arbeiderpartiets kvinneforeninger i Kristiania.²⁰⁶

Dette skjedde i arbeiderstrøkene hvor mange enslige mødre måtte jobbe for å forsørge seg selv. Her viste de politiske skillelinjene mellom partiene seg. De borgerlige argumenterte for at det kun var enkene som var verdige mottakere av trygden, og mente langt på vei at ugifte mødre ikke kunne ta vare på barna sine. De mest radikale partiene ville gi trygd til alle enslige fattige mødre. En representant fra Høyre uttalte under debatten at: ”Selv om en ugift mor får

²⁰³ Arbeiderbladet, ”Morstrygd og moral”, 25.7.1950.

²⁰⁴ Ibid.

²⁰⁵ Arbeiderbladet, ”Morstrygden vil få en høy prioritet i folketrygden”, 1.8.1950.

²⁰⁶ Seip, Anne Lise. *Veiene til velferdsstaten – Norsk sosialpolitikk 1920-75*. Oslo: Gyldendal Forlag AS, 1994. S. 176.

2-3-4 barn blir der ikke tale om etablering av noget hjem, og hun vil heller ikke bli nogen virkelig mor for sit barn.”²⁰⁷ Arbeiderpartiet mente denne gruppen skulle sidestilles med både gifte fattige mødre og enkene. Oslo kommune var tidlig ute og i 1919 vedtok de en radikal lov i europeisk sammenheng, landets første morstrygd. Høsten 1951 trykkes det en notis i Arbeiderbladet: ”Det er besluttet i Trygdenemda å forhøye satsene for de aldersuførhets- og morstrygdede med et dyrtidstillegg på 10 prosent. Saken vil bli avgjort i bystyret i nær framtid. Det er sannsynlig at det blir etterbetaling.”²⁰⁸ Arbeiderpartiet jobbet stadig for å forbedre situasjonen for mødre. Oslo hadde med morstrygden startet en reform som den mente staten burde ta over, men det skulle ta mange år før mødre over det ganske land skulle bli inkludert i ordningen. Morstrygden ble først vedtatt på nasjonalt plan i 1964²⁰⁹

Samskatt

Det skulle enda gå ni år før samskatten ble fjernet for godt. Men hvorfor tok det arbeiderpartiet så lang tid å skrote en lov som helt opplagt begrenset gifte kvinners deltagelse på arbeidsmarkedet? Jeg mener det er belegg for å si at arbeiderbevegelse, både LO og Arbeiderpartiet tidvis snakket med to tunger når det gjaldt spørsmålet om kvinners rettigheter. I 1951 gikk LO inn for lik lønn for likt arbeid. Men da konvensjonen ble vedtatt åtte år senere, lot LO det være opp til arbeidsgiverforeningen å fastsette premissene for det nye tariffsystemet. Arbeidsgiverforeningens negative holdningen til likelønn var godt kjent innad i LO, og det resulterte i at de kvinnedominerte yrkene systematisk ble rangert nederst på lønnsstigen.²¹⁰ I debatten om samskatten mente DNA at samskatten var viktig for å utjevne de økonomiske forskjellene i befolkningen. Men som et leserinnlegg fra mai 1950 viser vanskeliggjorde denne politikken unge menneskers liv:

Hos oss lar unge mennesker ganske enkelt være å gifte seg på grunn av samskatten, og moralens mange voktere skulle derfor være de første til å gå inn for en ny skattereform. Men se, det gjør de ikke! For nettopp de vil helst holde kvinnene innenfor det interesseområde tyskerne tilviste dem: «Kinder, Kirche und Küche». I det hele betyr skattetekniske spørsmål atskillig for de fleste av oss.²¹¹

²⁰⁷ Ibid, 177.

²⁰⁸ Arbeiderbladet, ”Høyre 10 år for sent ute”, 26.9.1951.

²⁰⁹ Seip, *Veiene til velferdsstaten – Norsk sosialpolitikk 1920-75*, 159.

²¹⁰ Erichsen, *Norske kvinners liv og kamp 1850-2000 – bind 2*, 193.

²¹¹ Arbeiderbladet, ”Fredagsstunden”, 12.5.1950, 3.

Ut i fra de rådende omstendighetene i arbeidsløshetens tid på 1920-tallet, fantes det gode argumenter for å innføre radikale fordelingstiltak av et knapphetsgode som lønnet arbeid. Men på slutten av 1940-tallet minner politikken mer om et påskudd for å videreføre en kjønnsrollepolitikk som man mente gavnet samfunnsutviklingen. At Arbeiderpartiet valgte å videreføre ordningen med samskatt mener jeg vitner om en kortsyntet og mangel på evne til å vurdere kvinnenens innsats i arbeidslivet. Med stort sinnsro skremte de bort ofte høyt kvalifiserte kvinner fra arbeidsplassene. Kanskje var det fordi de i sitt dypeste hjerte helst ikke ville ha dem der. ”LO og arbeiderpartiet førte an i angrepene på de gifte kvinnenens lønnsarbeid.”²¹²

Det var ikke mye som tydet på snarlige endringer da diskusjonen om samskatten skulle opp i Odelstinget i 1948. Arbeiderpartiet påpekte før debatten, at med den progresjonen som fantes i skattesystemet, ville særskilt likning ført til urettferdige resultater samfunnsgruppene imellom:

Odelstinget behandler i sitt møte i dag innstillingen fra finanskomitéen om samskatten. Ingen i komitéen har, som en vil huske, funnet å kunne foreslå særskilt likning av ektefeller gjennomført på det nåværende tidspunkt, men flertallet foreslår bl. a. visse inntektsfradrag ved likningen for hustruer som har arbeid utenfor hjemmet og utenfor ektefellenes felles bedrift.²¹³

Arbeiderpartiet snakket gjentatte ganger om likestilling mellom menn og kvinner, men i mellomkrigstiden var det nedgangstider og arbeidsløshet som satte premissene for arbeidslivspolitikken. Ikke desto mindre ble det i årene etter 1945, også ført en tydelig kvinnefiendtlig arbeidspolitikk. Denne politikken startet i mellomkrigstiden og hadde både et ideologisk og et praktisk aspekt.²¹⁴ Margareta Bonnevie kalte det for innskrenkingspolitikken, og debatten om kvinnerollen og kvinners yrkesaktivitet gikk i hele den industrialiserte verden.²¹⁵

Kvinnesaksforeningene i Norge hadde samskattproblematikken jevnlig oppe til diskusjon, men arbeiderkvinnens organisasjoner uttalte seg ikke, da Arbeiderpartiet var for samskatten. Det var først og fremst en verdidebatt, og de som ble rammet hardest var kvinnene med de høyeste inntektene. Paradokset var at dette var de samme kvinnene som hadde høyest

²¹² Melby, ”Husmorens epoke. 1900-1950”, 263.

²¹³ Arbeiderpartiet, «Samskatten i dag», 23.1.1948, 2.

²¹⁴ Erichsen, *Norske kvinners liv og kamp 1850-2000 – bind 1*, 157.

²¹⁵ Ibid.

utdannelse, og dermed de som trengtes mest i arbeidslivet.²¹⁶ Som Lønnå skriver, var debatten om samskatten ofte preget av detaljer og et stort tallmateriale. De fleste innså likevel at det dreide seg om en ideologisk overbevisning om kvinnens plass i familien og arbeidslivet. Og den kan si oss noe om ulike gruppers holdninger til kvinnerollen i femtiårene.²¹⁷

Mimi Sverdrup Lunden var både privilegert og velutdannet, og nestleder i Kvinnesaksforeningen. Hun ble for alvor politisk engasjert da hun hadde små barn og hennes mann var alvorlig syk, samtidig som hun mistet stillingen sin med begrunnelse i at hun var ”gift lærerinne”. Lunden skriver i *Kvinnen og maskinen* fra 1946:

Husmødrene behøver ingen mindreverdigetskjensler ha, verken på land eller i by. Samfunnet trenger dem og deres arbeid mer en noen gang før. ”Samfunnet skriker etter kvinnelig arbeidskraft,” heter det. La samfunnet skjønne at kvinnene ikke lenger vil finne seg i at det driver slik vanvittig rovdrift med kvinnes barn og med alt positivt arbeid! Det skulle være en oppgave for husmødrene og mødre framfor noen annen oppgave! Og la oss aldri glemme: Kvinnene er av naturen kolossalt positivt innstilt overfor arbeid, og følelsen av å være til nytte og utrette noe gir dem en dyp tilfredsstillelse. Et samfunn som skjønnte sitt eget gagn, ville sette alt inn på å løse disse bundne kreftene hos kvinnene og bruke dem i byggende positiv tjeneste. Men gjør ikke samfunnet det, må kvinnene sjøl gjøre det!²¹⁸

Et samlet parti?

Arbeiderpartiet førte en politikk i etterkrigstiden som ga menn og kvinner ulike rettigheter. Samtidig snakket de om likestilling mellom kjønnene. Den sosialdemokratiske likestillingen innebar en forståelse som bygde på at menn og kvinner var forskjellige. De skulle verdsettes likt, men gis ulike muligheter.²¹⁹ Denne arbeidsfordelingen mellom kjønnene var avgjørende for det som skulle utvikle seg å bli til den moderne velferdsstaten. Om det var det var den kjønnssegregerte husmorpolitikken i etterkrigsårene som var avgjørende for Norges økonomiske fremgang, er vanskelig å slå fast.

Det er mye som vitner om at politikken som ble ført var for å skåne kvinnene fra harde og slitsomme industriyrker, og den dobbeltrollen som husmødrene var pålagt gjennom forventninger til omsorg for barn og hjem. Frigjort fra dette er det grunn til å stille spørsmål om hvilket kvinnesyn som var bærende i arbeiderbevegelsen. Mange kvinner ønsket å jobbe

²¹⁶ Lønnå, ”En feministisk opposisjon til Arbeiderpartiet”, 123.

²¹⁷ Ibid.

²¹⁸ Lunden, *Kvinnen og maskinen*, 157.

²¹⁹ Danielsen, Larsen, Owesen, *Norsk likestillingshistorie*, 151.

deltid både for å spe på husholdningens økonomi, men også for å være sosial sammen med andre utenfor hjemmet. Det var ikke så lett når forholdene i arbeidslivet ikke var lag til rette for en husmor:

Husmødrene, først og fremst de middelaldrende, har vist seg interessert i deltidsarbeid, og en kan si at det teoretiske er stor etterspørsel etter slikt arbeid, forteller Agda Rössel, men det viser seg svært ofte at det ikke så lett lar seg realisere i praksis. Så lenge kvinnelønningene ligger så meget lavere enn mennenes og så lenge samskatten opprettholdes, er det mange kvinner som finner ut at deltidsarbeid kaster for lite av seg.²²⁰

En annen utfordring for gifte kvinner som kunne ønske å ta seg en deltidsjobb, var mangelen på nettopp slike jobber.²²¹ Skulle husmødrene få en reel anledning til å ta en jobb utenfor hjemmet måtte det store endringer til og kvinnenens innsats måtte verdsettes med økt barnetrygd. Det var ikke nok med småbarnsinstitusjoner og andre samfunnstiltak. Åsa Gruda Skard mente familiestrukturene i samfunnet måtte reorganiseres og at mannen måtte ta farsarbeidet like alvorlig som lønnsarbeidet. Hun pekte på konkrete reformer hvor ektefellene delte på arbeidet, både hjemme og ute.²²² Åsa Gruda Skard var forut for sin tid hva det gjelder kjønnsrollene i samfunnet.

Den familieideologien som rådet var mye på grunn av høy arbeidsledighet i mellomkrigsårene og ”det gode” at kvinner ikke skulle trenge å ha lønnsarbeid.²²³ Familiene skulle basere livsgrunnlaget sitt på én inntekt – mannens. Husmoren skulle være hjemme å passe barn og stelle hus. Sosialdemokratiet så på husmødrene som et mål på velstand og suksess.²²⁴ Denne samfunnsstrukturen med en forsørgerrolle og en husmor, hadde vokst frem sammen med arbeiderbevegelsens kamp mot dårlige betalte og harde fysiske jobber for ”alle” familiemedlemmene. At mødrene kunne slippe de belastende og helseskadelige industrijobbene var på mange måter et fremskritt. At ideologien overlevde den harde industrialiseringen på begynnelsen av 1900-tallet og inn i 50- og 60-årene, var kanskje ikke det samme fremskrittet.

²²⁰ Arbeiderbladet, ”Deltidsarbeidet.”, 18.3.1947.

²²¹ Lønnå, Elisabeth. *Stolthet og kvinnekamp – Norsk kvinnesaksforenings historie fra 1913*. Oslo: Gyldendal norsk forlag, 1996. S. 202.

²²² Ibid, 186.

²²³ Lund, Ellen Cathrine. ”Med lønnsarbeid i husmorperioden – Rjukankvinner på tvers”, I *Arbeiderhistorie*, årgang 25, (2001) 9-25. S. 9.

²²⁴ Ibid.

Abort

Katti Anker Møller mente at den neste store kvinnekampen, nå som de hadde oppnådd allmenn stemmerett, var retten til å kunne bestemme over egen kropp. Det at kvinner kunne planlegge sine svangerskap og begrense barneflokkene var hennes hjertesak.²²⁵ Da hun satte i gang abortdebatten i 1913 var dette svært radikalt og det skulle enda ta mange år før retten til fri abort ble en realitet. I mellomkrigstiden måtte Arbeiderpartiet balansere mellom ulike hensyn i abortsaken. Arbeiderbevegelsen internasjonalt gikk på den ene siden inn for fri abort, på den andre siden måtte partiet søke støtte hos de andre partiene.²²⁶ Margareta Bonnevie skrev allerede i 1932 at kvinnene var avhengige av fødselsregulering for å ikke bli fullstendig slukt i arbeid med store barneflokker:

Naturligvis vil alltid morsarbeidet være det uundværligste og mest lykkebringende av alt for kvinnen; men man gjør henne og menneskeheten stor urett og skade ved å basere kvinnens tilværelse på at hennes oppgave som mor og husmor bør og skal sluke alle hennes krefter. Når kvinnen fritas for å føde flere barn enn fornuftig og rimelig er, vil hennes arbeide som mor og den modningen det gir, nettopp øke hennes muligheter for å yde verdifullt arbeide også utenfor hjemmet, i samfundslivet.²²⁷

En påfallende endring i hverdagslivet i mellomkrigstiden var den synkende fertiliteten i ekteskapene, og både prevensjon og abort ble diskutert i offentligheten. Arbeidernes opplysningsforbund spredte informasjon om barnebegrensning og de hadde støtte i arbeiderbevegelsen. Men kirken, mange eldre leger og brorparten av medlemmene i Arbeiderpartiet delte ikke den samme begeistringen for prevensjon.²²⁸

Abortspørsmålet hadde på 1920-tallet blitt tatt opp av radikale kvinner i arbeiderbevegelsen, og sammen med Katti Anker Møller hadde de flere ganger reist krav om å avkriminalisere abort. Men motstanden blant mannlige medlemmer i arbeiderforeningene var stor. Motsetningene internt i kvinnebevegelsen var også stor og kunne kanskje virke overraskende, ville ikke fødselskontroll være i alle kvinners interesse? Men heller ikke spørsmål om prevensjon og abort gikk på tvers av classeskillene. Kvinnesakskvinnene motarbeidet lenge retten til fri abort. I Arbeiderbladet mars 1949 kan vi lese at stemningen rundt abortloven er i ferd med å endre seg:

²²⁵ Lønnå, Elisabeth. *Stolthet og kvinnekamp – Norsk kvinnesaksforenings historie fra 1913*. S. 147.

²²⁶ *Ibid*, 150.

²²⁷ Bonnevie, Margarete. *Ekteskap og arbeide*. Oslo: Some & Co.'s forlag, 1932. S. 134.

²²⁸ Blom, "Et dobbelt ansvar", 15.

På medicinerforeningens møte i går talte lege fra Valborg Klem om abortlovgivningen som hun hevdet i sin nåværende form er meningsløs, foreldet og høyst urettferdig, og til stadighet blir brutt. Tallet på såkalte kriminelle aborter årlig i Norge kunne hun ikke gi, men hun opplyste at på Ullevål sykehus ble i 1946 955 aborttilfelle behandlet, av dem var 35 pst. provosert.²²⁹

Senere sammen måned holdt kvinneorganisasjonenes samarbeidsnemnd et møte hvor de diskuterte et forslag fra abortkommisjonen. I forhold til dagens syn på abortlovgivning fremstår forslagene fra samarbeidsnemnden som ukontroversielle, og et ligger på et minimumsnivå av hva man ville tenke på som medmenneskelig omsorg og empati for gravide kvinner.

Hva som lå bak disse holdningene har jeg forsøkt å finne ut av ved å gå til Mimmi Lundens bok fra 1948. Hun skrev at det var det kapitalistiske industrisamfunnet som hadde interesse av å holde ”barneavlen” oppe, for å sikre fremtidig tilgang på arbeidskraft. Videre påstod hun at den moralske barnevennligheten var av mer teoretisk karakter: ”Arbeiderklassen hadde interesse av å bedre sine barns kår. Altså kunne kapitalsamfunnet og arbeiderne rekke hverandre hånden i arbeidet for barna, ut fra nokså forskjellige motiver.”²³⁰ denne barnevennligheten gav seg utslag i sterk moralsk fordømmelse av kvinner som ikke ville ha barn, og de ble beskyldt for å være både egoistiske og ha liten offervilje. Det er interessant å se at samtidens normer knyttet til barnebegrensning like gjerne kunne ha en forklaring i ønske om økonomisk profitt, som i et konservativt og kvinneundertrykkende verdisyn. Møtet i kvinneorganisasjonenes samarbeidsnemnd ble innledet av Katti Anker Møllers datter, Tove Mohr:

Dr. Tove Mohr innledet med å si at hele abortloven og alle foranstaltningene for å bedre morskapets kår ikke er et enten-eller, men et både-og. Det aller første er å regulere fødslene slik at alle barn som blir født, er velkomne og at moren har legetime og åndelige krefter til å ta av seg det barnet hun har født. Dr. Mohr nevnte det pionéarbeidet som er utført for mødrehygien, og hilste det som et stort framskritt at Norske Kvinners Sanitetsforenings styre nå har besluttet å ta opp veiledning om prevensjon ved alle helsestasjonene. Prevensjon er vårt viktigste middel til å gjøre abort sjeldnere. Abort er en nødutvei som vi må ha så lenge prevensjonen ikke er utvidet til å omfatte alle, og så lenge morskapets kår er mangelfulle...Dr. Mohr ga en oversikt over det arbeid som siden 1913 har vært drevet her i Norge for å få en forandring i abortlovgivningen...Forslaget er nå 14 år gammelt, det ligger ytterst nær opp til det svenske som nå er lov, og det kunne vedtas i morgen...²³¹

²²⁹ Arbeiderbladet, ”Stemning for endring for abortlovgivningen”, 5.3.1949.

²³⁰ Lunden, Mimi Sverdrup. *Den lange arbeidsdagen*. Oslo: Tanum. 1948. S. 162.

²³¹ Arbeiderbladet, ”Abortkommisjonens forslag kan vedtas den dag i morgen”, 20.5.1949.

Under krigen fantes det en lov som tillot abort, om det stod om liv og helse. Denne loven opphevet Arbeiderpartiet i 1945. Siden var det mange arbeiderkvinner som støttet en ny lov og jobbet for å få nedsatt et lovutvalg, det kom i 1951. Begge de politiske sidene av kvinnekampen ønsket en ny abortlov. De borgerlige ville stramme inn på de ulovlige abortene, men ville åpne opp for lovlige aborter, og få bukt med de illegale. Debattklimaet var mer polarisert her i Norge enn i de andre nordiske landene, og vi lå langt etter i spørsmålet om abort:

Alle de andre nordiske land. Danmark, Island, og Sverige har de seinere år endret sin lovgivning når det gjelder svangerskapsavbrytelse, i alle tilfelle med sikte på å komme vekk fra en *gammeldags* og *primitiv* abort-lovgivning svarende til det nåværende norske, og over til lovregler i høyere grad bygget på hygienisk og sosial tankegang. Det er vanskelig å forklare seg forskjellen mellom Norge på den ene side og f. eks. Danmark og Sverige som står oss så nær når det gjelder samfunnsstruktur og andre forhold. Mens vi i Norge har kastet tiden bort med til dels opphisset og lite verdig diskusjon hvor de to parter nesten ikke har vært på talefot, har så vel Danmark, som Sverige og de andre nordiske landene vært i stand til å behandle saken og finne en begynnende løsning.²³²

Debatten raste videre utover 50-tallet. Men Arbeiderpartiet var ikke helt på linje med Kvinnesekretariatet. Arbeiderpartipolitiker Kirsten Brunvoll rettet søkelys mot problemet når hun sa, samtidig som man kjempet for en friere abortlov måtte man jobbe hardt for å endre samfunnets syn på den ugifte mor, og fjerne skammen for såkalte uekte barn.²³³ ”Abortsaken ble ikke prioritert i den først etterkrigstiden, verken av Arbeiderpartiet eller av den politiske opposisjonen, som jo ønsket å beholde den eksisterende loven.”²³⁴

Som en tematisk avslutning for perioden siterer jeg Tove Mohr i hennes artikkel som ble publisert i slutten av 1951. Husmoren valg over egen kropp, var dessverre ingen selvfølge:

Med Katti Anker Møllers innsats i norsk politikk går kvinnesaken i vårt land over i en ny fase. Hun betegner vendepunktet. Fra å være en kamp for likestilling – altså vesentlig de ugiftes frigjøring – fører hun kampen inn på den gifte kvinnes store arbeidsfelt. Det er kvinnen som mor hun vil hjelpe. I og utenfor ekteskap.²³⁵

²³² Arbeiderbladet, ”Abortlovgivningen”, 2.1.1950.

²³³ Arbeiderbladet, ”Vi må kjempe som løver for å få en friere abortlovgivning”, 21.1.1950.

²³⁴ Danielsen, Larsen, Owesen, *Norsk likestillingshistorie*, 151.

²³⁵ Arbeiderbladet, ”Doktor Tove Mohr”, 24.11.1951.

Det var først på slutten av 1950-tallet at Arbeiderpartiet tok opp saken igjen og kom med forslag om moderate endringer i lovgivningen. Selv om Arbeiderpartiet hadde flertall på stortinget fram til 1965, var abort straffbart frem til 1964. Det var først når selvbestemt abort kom med i partiprogrammet deres i 1969, og husmorperioden var over, at vi fikk en ny abortlov.

Kjøkkenet

I 1939 hadde bare hvert tredje kjøkken i Norge innlagt vann. Å få rennende vann i fra springen i en fire etasjers bygård i Oslo betydde mye for husmorens hverdag. Samtidig som et mer moderne kjøkken lettet de hverdagslige arbeidsbyrder, skulle etterkrigstidens husmor komme i klar kontrast til den liberale kvinnerollen som eksisterte i mellomkrigstiden. Etter 1945 var tiden inne for å gå tilbake på kjøkkenet. Kjøkkenmoderniseringen ble en viktig del av en det sosialdemokratiske prosjekt, under Arbeiderpartiets storhetstid.

Kjøkkenmoderniseringen bidro til både økt forbruk og velferd, ikke minst en massemobilisering av gifte kvinner som arbeidskraft.²³⁶ Kjøkkenet stod sentralt i moderniseringen av det norske etterkrigssamfunnet. Det var husmorens domene, og navet i husmorens hjul. I *Husmorboka* fra 1967 står det om husmorens grunnleggende oppgaver:

Det er husmorens store oppgave å skape likevekt og harmoni i hjemmet slik at alle som lever der, kan trives og utvikle seg. Det stiller store krav til hennes kunnskaper, praktiske sans og innsatsvilje. Forutsetningene for at hun skal kunne oppfylle disse kravene, er at de rent praktiske husarbeider ikke tar mer tid og krefter enn at hun har overskudd til å tilrettelegge samlivet i familien, gi det de impulser det trenger, slik at det finner sin rytme og harmoni. Det er ingen lett oppgave. Men lykkes den, er ingen oppgave mer givende.²³⁷

Det var ingen lett jobbeskrivelse og leve opp til det å være husmor. Innsatsen som de mange hundre tusen husmødrene la ned har utvilsomt vært til glede for familien, og den skapte trygge rammer for en generasjon av etterkrigsbarn. Men som Berge Furre skrev i 1993, det var ingen som spurte husmødrene om de var fornøyd med tingenes tilstand.²³⁸

Da hushjelpene forsvant, ble arbeiderklassens og middelklassens husmorrolle mer lik hverandre. Begge ble arbeidere i eget hus. Husholdningsteknologien skjøt fart da de

²³⁶ Hagemann, "Kjøkkenet som samfunnsprosjekt", 4.

²³⁷ Furu, Iris. *Husmorboka*. Oslo: Humanist forlag, 2016. S. 71.

²³⁸ Furre, Berge. "Draumen om femtiåra". *Syn og segn*, nr. 2 (1993): 168-177.

bedrestilte klasser manglet hjelp, men det var først etter 1945 at forbedringene ble vesentlige. Derfra gikk utviklingen raskt, og mye av det tunge fysiske slitet husmødrene strev med forsvant gradvis.²³⁹ I etterkrigsårene ble man mer bevisst på hvordan husmorens arbeidsplass så ut, og man forsøkte å legge til rette på best mulig måte. Når det skulle bygges nye boliger, ble det brukt store ressurser for å lage så moderne og praktiske kjøkken som ”husmødrene fortjente”. I mange av de gamle bygårdene på Oslo øst var det grå og triste bakgårder, og kjøkkenet lå ut mot bakgården. Arbeiderbladet slo et slag for Husmoren sommeren 1950:

Mellom hundrevis av nybygg i og omkring Oslo er det sørget for at leieboerne har gressplener og blomsterbed på åpne arealer. Fritt, luftig, solrikt og vakkert er parolen. Men store deler av den gamle byen ligger tilbake på dette området... ut mot gata er det nok forholdsvis pent, fordi en holder fasaden i noenlunde orden. Men går en inn porten og kommer til bakgården, er det trist og grått og trangt... En del jord, litt blomster og grasfrø g noen steinheller og så litt godt stell, og mange gårdsrom ville bli totalt forandret. Om leieboerne slo seg sammen og fikk støtte hos gårdeieren for å gjøre det litt penere? Husk på at alle disse stygge gårdsrommene som oftest ligger mot kjøkkenvinduene og det er husmorens utsikt mot verden en stor del av dagen.²⁴⁰

Etter krigen kom Arbeiderpartiets kvinneforbund med et modellkjøkken i fullskala som ble stilt ut i Folkets Hus i Oslo.²⁴¹ De hadde ambisjoner om at modellkjøkkenet skulle bli kjent blant hele landets husmødre, og kvinneforbundet turnerte land og strand med kjøkkenutstillingen. Aase Lionæs fant det oppmuntrende at den tekniske nyvinningen kunne skaffe husmoren en levelig tilværelse:

I folkets hus, B-lokalet, utstilles i disse dagene to kjøkkener, ett for byhusholdninger og ett for landsbygdas husholdninger... Et slikt kjøkken burde være obligatorisk i alle hus som bygges med lån i Husbanken, fortsettes Aase Lionæs. Våre arkitekter burde se det som en oppgave å nå fram til en like vellykket løsning av dette for husmødrene så viktige spørsmål. Først når vi har rasjonalisert husarbeidet kan vi komme videre med våre bestrebelser for å frigjøre den kvinnelige arbeidskraften for produktivt arbeid. Dette å få rasjonalisert ernæringsspørsmålet i de tusener hjem er også en stor nasjonaløkonomisk sak. I et kjøkken som dette går ikke noe matvarer til spille.²⁴²

Arbeiderkvinnene trappet gradvis ned markedsføringen av ”husmorkjøkkenet” etter at de hadde turnert rundt i landet på 1940-tallet.²⁴³ Dette skyldtes at de ønsket en annen husmorpolitikk, men kanskje aller mest for å markere motstand mot Husmorforbundet.

²³⁹ Wærnes, Kari. ”Kvinnekultur og husmorrolle”. I *Hvis husmoren ikke fantes*, redigert av Ragnhild Grennes, 119-132. Oslo: Pax forlag AS, 1978. S. 123.

²⁴⁰ Arbeiderbladet, ”De stygge bakgårdene må bli grønne oaser”, 14.7.1950.

²⁴¹ Hagemann, ”Kjøkkenet som samfunnsprosjekt”, 14.

²⁴² Arbeiderbladet, ”Et moderne kjøkken frigjør kvinnens arbeidskraft.”, 1.9.1947.

²⁴³ Hagemann, ”Kjøkkenet som samfunnsprosjekt”, 14.

Arbeiderkvinnene mente Husmorforbundets profesjonaliseringslinje representerte borgerlige verdier. Motsetningene mellom Husmorforbundet og arbeiderkvinnene kunne noen ganger virke tilfeldige, kanskje var det nettopp for å markere avstand til motparten.

I utgangspunktet syntes det å være en underliggende forståelse av at kjøkkenet var viktig for samfunnsutviklingen. Det gammeldags bondekjøkkenet var det få som ville tilbake til. Det som noen tiår tidligere hadde blitt sett på som luksus, ble nå tilgjengelig for deler av arbeiderklassen. Det moderne teknologiske kjøkken skulle ut til folket. Arbeiderklassen skulle få det som tidligere hadde vært uopnåelig.

Hvordan skal vi forstå den massive kjøkkeninteressen hos Arbeiderpartiet i etterkrigstiden? En del av forklaringen er nok at den var en integrert del av boligpolitikken, som var det store sosiale spørsmålet i samfunnet.²⁴⁴ En annen forklaring er at husmororganisasjonene jobbet for å bedre arbeidsvilkårene til kvinnene, gi de mer frihet og mer plass. Husmødrene må sies å ha vært en svært viktig aktør i det sosialdemokratiske prosjektet. Her skulle kvinnene finne sin plass og yte sin plikt. Uten dem ville landet stoppe opp. Det var konsensus i folket om at kjøkkenbenken var kvinnenenes plass. Til tross for at husmødrene var en av samfunnets bærebjelker, fikk de lite anerkjennelse i det arbeiderpartistyrte Norge.

²⁴⁴ Hagemann, "Kjøkkenet som samfunnsprosjekt", 24

4. Konklusjon

”Ser vi hundreåret under eitt, har kvinner vorte meir aktive både i yrkeslivet og på andre område. Utviklinga har likevel langt frå vore jamn. Yrkesdeltakinga blant kvinner gjekk jamvel tilbake i første halvdel av hundreåret, og var i 1950-åra på eit lågmål.”²⁴⁵

Hvordan har forholdet mellom klassekamp og kvinnekamp i perioden 1945-1951 kommet frem i denne oppgaven? Det var paradoksalt at gradvis innlemmelse av kvinner i samfunnet, i tiårene før andre verdenskrig, ble etterfulgt av husmoridealet. Hvorfor stod husmoren, både som ideal og yrkesgruppe, sterkere i Norge enn de andre nordiske landene? Oppgavens hovedspørsmål var om dette var en bevist og villet politikk? Oppgaven satte seg fore å finne noen av årsakene til at vi fikk husmorens gullalder på 1950- og 60-tallet, og da med fokus på hva som la grunnlaget i gjenreisningsårene. Gjennom en innholdsanalyse av Arbeiderbladet har jeg kommet frem til et rimelig svar på problemstillingen min. I dette kapittelet skal jeg nøste sammen trådene og forsøke så presist som mulig å anskueliggjøre det. Jeg vil diskutere problemstillingen min, noen av funnene, og forsøke å trekke noen historiske virkningsforklaringer frem til vår tid.

Dette sitatet fra 1937 gir et bilde av hvordan noen kvinner forstod samtiden og kvinners framtidsutsikter som likeverdige borgere. Mange hadde et håp om at nye dører gradvis skulle åpnes. Ikke bare retten til, men også muligheten til å ta en utdanning, var noe mange kvinner drømte om. Før krigen var mange optimistiske, og øynet håp om et annerledes samfunn for den neste generasjonen. Den politiske situasjonen etter fem år med okkupasjon ville det annerledes:

Feministene legger ikke skjul på at frigjørelsens er i sin første begynnelse. Ennu er kvinnelige lønnsarbeidere en pariakaste og husmorarbeidet undervurdert. Den moderne psykologi, som regner så sterkt på barndomsinntrykk og personlighetshemninger, kan gi forhåpninger om at nye kvinneslekter under gunstigere kår vil kunne innfri de store løfter fra kvinnesakens grunnleggende år.²⁴⁶

Anna Agerholt viste lite om hva som skulle treffe Norge og Europa kun få år senere, men sitatet vitner om et håp om en bedre fremtid for den oppvoksende generasjon unge kvinner. Kanskje var det første verdenskrigs grusomme erfaringer, fattigdom og arbeidsledighet på

²⁴⁵ Stuge, Ola Svein. *Norsk historie etter 1905*. Oslo: Det norske samlaget, 2012. S. 16.

²⁴⁶ Agerholt, Anna Caspari. *Den norske kvinnebevegelses historie*. Oslo: Gyldendal norsk forlag, 1937. S. 318.

tjuetallet som lå til grunn for utsagnet. Tar vi med den neste verdenskrigen og hvordan den må ha gått inn på folk og preget hele deres eksistensielle verdensbilde hva gjelder frykt, trygghet og stabilitet. Så var kanskje gjenreisningsårenes husmorpolitikk og de påfølgende tiårene en reaksjon på den andre verdenskrigen.

Etter 1945, da Arbeiderpartiet skulle ta fatt på nybrottsarbeidet med å gjenreise landet, endret husmorrollen seg dramatisk. Fra å være en del av det yrkesaktive fellesskapet under okkupasjonen, ble kvinner nå nærmest frarøvet muligheter og friheter som de tidligere hadde besittet. Det ble i langt større grad lagt føringer på hvordan kvinnerollen skulle være, og hvordan en kvinne burde te seg. Husmorpolitikken inngikk som en viktig del av etterkrigstidens sosialdemokratiske modell. Arbeiderpartiet ville legge til rette for at kvinner kunne velge å være husmor på heltid, men samtidig var det et mål at gifte kvinner skulle kunne delta i yrkeslivet. Resultatet var beviselig at færre og færre gifte kvinner deltok i det lønnede arbeidslivet. Så kan man spørre seg om politikken ga de resultatene regjeringen ønsket? Politikken som ble ført var definitivt tilpasset situasjonen til det store flertallet voksne kvinner.²⁴⁷ Om Gerhardsen ønsket reelle valgmuligheter for barnefamiliene og deres mødre, så burde de ha ført en annen arbeidslivspolitik.

Arbeidsliv

Det som karakteriserte perioden oppgaven tar for seg, var av en nærmest endeløs mangel på arbeidskraft. Under krigen hadde kvinnene vært en viktig del av den daglige arbeidsstokken, og det innenfor de fleste arbeidsgrener. Etter krigen reverseres situasjonen og kvinnene blir i enda større grad enn tidligere diskriminert i lønnsarbeidet. Kjønnsdifferensieringen blir en del av grunnmuren i den sosialdemokratiske orden,²⁴⁸ og gifte kvinner har knapt noen annen mulighet enn å bli husmor. Kvinnene hadde lavere lønninger, og LO jobbet åpenlyst sammen med resten av arbeiderbevegelsen for å opprettholde situasjonen.

Husmødrene får tilrettelagt ordninger som husmorferie, husmorvikarordninger og en modernisering av hjemmene med boligbyggingen. Disse tilretteleggingene er for å bevare og styrke husmorens posisjon, men det legges nok en stein til byrden når det kommer til kvinnenes valgfrihet. Mens arbeiderkvinnene jobbet for å åpne nye yrker for kvinnene og

²⁴⁷ Hagemann, "Husarbeid og medborgerskap", 171.

²⁴⁸ Furre, Berge. *Vårt hundreår – Norsk historie 1905-1990*. 248.

hadde likelønn som et uttalt mål, var kvinnes viktigste oppgave å føde barn og opprettholde en jevn tilgang på arbeidskraft slik brorparten av Arbeiderpartiet så det.

Skatt

Samskatten var et argument mot at gifte kvinner skulle ta lønnsarbeid.²⁴⁹ Den satt et helt tydelig skille mellom mannens og kvinnes rolle i familieliv og storsamfunnet. Det ironiske er den ble innført i 1921, samme år som ekteskapsloven slo fast at begge ektefellene skulle bidra med forsørgeransvaret. Begrunnelsen for å beholde skatten var fordelingspolitikk. Det var en samlet kvinnebevegelse som i utgangspunktet ønsket skatten fjernet. Etter hver kjempet kvinnesakskvinnene for å fjerne den, mens kvinnesaksforeningen forsvarte den nærmest med partiboka i hånda. For noen var samskatten en viktig beskyttelse av familieverdiene, det som likevel kjennetegner Arbeiderpartiets verdisyn var ønsket om at hele folket skulle inn i den samme støpeskjeen.

DNA var igjen på kollisjonskurs med kvinnene. Det var et komplisert bilde, og det fantes gode argumenter i samtiden for drive fordelingspolitikk. Samtidig mener jeg at det finnes god dekning for å si at arbeidernes kamp mot borgerskapet var langt høyere prioritet enn likebehandling av kjønnene.

Husmorstatus

Norske kvinner tok med seg sin status som underlegne individer inn i arbeidslivet. Hjemme mellom husets fire vegger derimot, der rådet kvinnen. Etterkrigspolitikken behandlet kvinnene som en homogen gruppe, hvor alle ønsket å marsjere i den samme retningen. Foruten om ulike verdisyn mellom arbeiderkvinnene og de borgerlige, var kvinnene først og fremst individuelle personer, med ulike verdier og ønsker for eget liv. Spørsmålet er om arbeiderkvinnene hadde den samme friheten til å ytre sine ønsker som middelklassen.

Veien fra jordbrukssamfunnet hvor alle bidro på gården, til husmorsamfunnet i 1950 er et langt historisk og kulturelt spenn. At en husholdning kunne ha moren hjemme var et tegn på velstandsøkning og arbeiderklassens suksess. Denne samfunnsmodellen med husmoren og

²⁴⁹ Sogner, Sølvi. *I gode og vonde dager*. Oslo: Det norske samlaget, 2003. S. 114.

forsørgeren var i stor grad en politisk konstruksjon, skapt av DNA. Reklame var her et viktig virkemiddel for å opphøye rollen som omsorgsperson, som mor og som hjemmets beskytter.

Mens jordbrukssamfunnet verdsatte kvinnene høyt og ga dem selvstendighet på egen områder, førte det moderne industrisamfunnet til at kvinnene tapte status. Mulig man finner noe av forklaringen her, når man skal forstå samtiden. Flere i arbeiderbevegelsen snakket om å trekke inn husmødrenes arbeidsinnsats i statsbudsjettets, hensikten var å fremheve kvinnenens innsats. Husmorskolen ga også husmødrene som yrkesgruppe økt status gjennom profesjonalisering, selv om det kun var en liten brøkdel som hadde en slik utdanning. Statusfølelsen for yrkesgruppen var nok et vel så viktig resultat, som kunnskapshevingen for noen få.

Barnetrygden som ble innført i 1946 må sies å ha vært et stort løft for husmoryrket. Arbeiderpartiet vedtok å tilby en egen utdanning for husmorvikarer. Ikke bare lettet det slitne husmødres hverdag, det hevet også husmoren som et eget yrke. Staten øker samtidig innsatsen for å kunne sende flere på husmorferie. I etterkrigsårene var det et stort statsapparat som jobbet for å holde på husmoren som en bærebjelke i samfunnet.

Avslutning

I 1945 trengte industrien flere arbeidshender, det skulle produseres jern, betong og andre livsnødvendige materialer som trengtes i gjenoppbyggingen. Arbeiderpartiets skattepolitikk og verditunge føringer resulterte i at mange kvinner som kunne ha bidratt i verdiskapningen, valgte å gå hjemme. Ofte ble denne tilværelsen et livslangt handikapp. Etter at ungene hadde flyttet ut av hjemmefra, satt husmoren der uten relevant erfaring, og med få muligheter til å finne arbeid.

Arbeiderbevegelsen oppstod nærmest som en religiøs sekt, hvor målet var et klasseløst samfunn. Staten skulle styre alle i en og samme retning. Selv 60 år etter at DNA oppstod, var likhetstanken like sentral i ideologien. Dette gjenspeiles også i husmopolitikken. Folket skulle være homogent, dermed ble de politiske vedtakene basert på en felles oppfatning av hva idealsamfunnet var. Husmødrene ble opplært til hvordan de skulle kle og te seg, det var mange normer og kjøreregler, som i de fleste rollene i samfunnet. Samtidig må man anerkjenne den utrolig viktige jobben husmødrene gjorde. For de oppvoksende gutter og jenter i tårene etter krigen hadde dette sannsynligvis en uvurderlig verdi. Så kan man

argumenter med at trygg og god oppvekst for de fleste barna gikk på bekostning av husmødrenes rett til å bestemme over sitt eget liv.

Husmorpolitikken innebar som nevnt tidligere, politikk som blant annet oppfordret gifte kvinner til å avstå fra lønnsarbeidet. Det er vanskelig å fastslå om det var ideologiske grunner som først og fremst la føringene for utviklingen. Etterkrigstidens behov for ro og stabilitet hang mye sammen med kriseårene på 1920-tallet og krigens fryktinngytende periode. Gro Hagemann mener det er belegg for å si at det var den norske demografien som var en stor årsak til tyngden husmorpolitikken fikk:

Demografiske forhold med babyboom, nytt giftermålmønster og en befolkning med mange unge voksne, tilsa at husmødrene var flere i denne perioden enn noen gang før eller siden. Man kan til og med spørre seg om man overhodet hadde hatt noen husmorpolitikk av denne typen hvis det ikke hadde vært for babyboomen.²⁵⁰

Vi skal ta med oss at bildet av perioden ofte kan bli fremstilt nesten karikert i litteraturen. Det var kvinner som jobbet, også gifte kvinner. Sejersted skriver om perioden, at statistikkene ofte viser en sterk underregistrering av kvinnens arbeid utenfor hjemmet.²⁵¹

Hvilket samfunn var sosialdemokratiet? Tre av etterkrigstidens store historikere har vidt forskjellige karaktetiskker for denne samfunnsmodellen. Sverre Sten kalte den for ”den store forsoningen”, Jens Arup Seip for ettpartistaten, og Edvard Bull d.y. for kapitalismens fullstendigjøreelse.²⁵² Forklaringen ligger nok i hvilke trekk ved samfunnet de har sett på. Kanskje er det riktig å si at en samfunnsorden har mange ulike nivåer, utfordringer, positive og negative sider.

Avslutningsvis vil jeg spørre om kvinnene selv ønsket å ta yrket ”husmor”, og bidra til fellesskapet på den måten? Eller var det Arbeiderpartiet som ønsket å bygge en sosial struktur med husmødre som barneoppdrager, og skapere at det gode hjem for forsørgermannen? Det ene behøver ikke å utelukke det andre. Mange premisser var lagt etter krigen. Industrien skulle bygges opp igjen, og landet trengte mange nye bolighus. Samtidig satt Arbeiderpartiet med makten, en organisasjon som var tuftet på revolusjon. Arbeidsledighet og store

²⁵⁰ Hagemann, ”Husarbeid og medborgerskap”,

²⁵¹ Sejersted. *Sosialdemokratiets tidsalder*, 301.

²⁵² Store norske leksikon, s.v. ”Norge i etterkrigstiden”, av Åsmund Borgen gjerde, 5.11.2019. https://snl.no/Norge_i_etterkrigstiden

streikekonflikter hadde skapt det arbeiderpartiet vi hadde i 1951. Bekymringen for at proletariatet nok en gang skulle enda opp med ”lua i hånda” er én forklaring på Arbeiderpartiets ideologiske fundament. Likhetstanken var grunnleggende, ønsket om å få hele folket til å marsjere i takt. Men det var likhet mellom klassene som raget høyest, ofte på bekostning av husmødrene. Ideologien var langt på vei førende for partiet.

Hva etterkrigstiden har hatt å si for hvordan vi organiserer samfunnet i dag er vanskelig å si noe sikkert om. Men kanskje har vi med oss husmødrenes hengivende omsorg for barna og familien, samtidig med en bevissthet om verdien av individuell frihet. På godt og vondt.

Begrenset arbeiderbevegelsens klassekamp likestillingen i Norge? Sannsynligvis gjorde den det. Å utjevne klasseforskjellene var det fremste målet til arbeiderbevegelsen. Likefullt er det viktig å se perioden ut i fra samtidens kontekst, og forsøke å forstå de valgene som ble tatt ut i fra verdiene samfunnet var bygd på.

En reaksjon på husmorens gullalder var 70-tallets kvinnefrigjøring. Det får det bli opp til andre å sette ord på.

Litteraturliste

Kilder

A. Trykte

Agerholt, Anna Caspari. *Den norske kvinnebevegelses historie*. Oslo: Gyldendal norsk forlag, 1937.

Bonnevie, Margarete. *Ekteskap og arbeide*. Oslo: Some & Co.'s forlag, 1932.

Gleditsch, Liv et al. *Husmorboken*. Oslo: Cappelens forlag, 1930.

Lunden, Mimi Sverdrup. *Den lange arbeidsdagen*. Oslo: Tanum, 1948.

Lunden, Mimi Sverdrup. *Kvinnen og maskinen*. Oslo: NKLs forlag, 1946.

Vogt, Johan. *Kvinnearbeid og kvinnelønninger*. Oslo: Skrivemaskinstua, 1948.

B. Aviser og magasiner (kronologisk)

Arbeiderbladet, "Demokratiet banker på fabrikkportene" 14.8.1945.

Arbeiderbladet, "Rasjonering løser ikke boligproblemet – det må forebygges", 15.10.1945.

Arbeiderbladet, "100.000 leiligheter", 17.11.1945.

Arbeiderbladet, "De unge kvinnene kommer med i Arbeiderpartiets kvinnebevegelse"
7.1.1946.

Arbeiderbladet, "Bryggearbeiderne oppfordres til å losse Spania-tomatene." 14.3.1946.

Arbeiderbladet, "Hva vil Odda-arbeiderne gjøre?", 19.3.1946.

Arbeiderbladet, "Vil kommunistene bedra arbeiderne i Spania-spørsmålet?", 23.10.1946.

Arbeiderbladet, "Lærdommer", 25.3.1946.

Arbeiderbladet, "Nittedal – utdeling av tomater.", 27.03.1946.

Arbeiderbladet, "Skal vi fikse litt på grunnlovens paragraf 6?" 15.4.1946.

Arbeiderbladet, "Arbeidsplass og organisasjon" 21.5.1946.

Arbeiderbladet, "De svenske kvinnene sliter med samme problem som oss", 1.6.1946.

Arbeiderbladet, "I dag har vi sjansen" 20.7.1946.

Arbeiderbladet, "Kvinnenes stilling i samfunnet", 15.8.1946.

Arbeiderbladet, "Verneplikt for kvinner", 12.10.1946.

Arbeiderbladet, "Piker i uniform", 12.11.1946.

Arbeiderbladet, "Halv dag for gifte kvinner", 14.12.1946.

Arbeiderbladet, "Unger hjemme og arbeid ved siden av", 10.1.1947.

Arbeiderbladet, "Trontalen bebuder en viktig serie tiltak i gjenreisningen etter krigen og for å sikre arbeidslivet", 15.1.1947.

Arbeiderpartiet, "Mons Lid innleder om skattepolitikken", 4.2.1947.

Arbeiderbladet, "De selververvende gifte kvinner og samfunnet", 8.2.1947.

Arbeiderbladet, "Samskatten i brennpunktet.", 12.3.1947.

Arbeiderbladet, "Deltidsarbeidet.", 18.3.1947.

Arbeiderbladet, "Skrale hviledager for sliterne i huset.", 5.4.1947.

Arbeiderbladet, "Får 1500 husmødre gratis ferie i år?", 12.4.1947.

Arbeiderbladet, "Et moderne kjøkken frigjør kvinnens arbeidskraft.", 1.9.1947.

Arbeiderbladet, "Er politiske kvinneorganisasjoner overflødige?", 6.9.1947.

Arbeiderbladet, "Slik vil vi ha det!", 6.9.1947.

Arbeiderbladet, "Ungdommen skifter mest", 25.9.1947.

Arbeiderbladet, "Den katastrofale bolignød og botemidlene mot den.", 17.10.1945.

Arbeiderbladet, "Vi skal ikke kapitulere", 13.1.1948.

Arbeiderpartiet, "Samskatten i dag", 23.1.1948.

Arbeiderbladet, "Tidsskrifter", 8.3.1948.

Arbeiderbladet, "Husmorvikarene i praksis", 20.10.1948.

Arbeiderbladet, "Stemning for endring for abortlovgivningen", 5.3.1949.

Arbeiderbladet, "Abortkommisjonens forslag kan vedtas den dag i morgen", 20.5.1949.

Arbeiderbladet, "Abortlovgivningen", 2.1.1950.

Arbeiderbladet, "Vi må kjempe som løver for å få en friere abortlovgivning", 21.1.1950.

Arbeiderbladet, "Fredagsstunden", 12.5.1950.

Arbeiderbladet, "De stygge bakgårdene må bli grønne oaser", 14.7.1950.

Arbeiderbladet, "Morstrygd og moral", 25.7.1950.

Arbeiderbladet, "Morstrygden vil få en høy prioritet i folketrygden", 1.8.1950.

Arbeiderbladet, "Kvinnene og likelønsspørsmålet", 26.8.1950.

Arbeiderbladet, "Høyre 10 år for sent ute", 26.9.1951.

Arbeiderbladet, "Doktor Tove Mohr", 24.11.1951.

Arbeiderkvinnen, "Endelig! Isen er brutt" nr. 1, 1945. s.6.

Arbeiderkvinnen, "Landets statsminister går inn for husmødrenes krav", nr. 4, 1945. s.10.

Arbeiderkvinnen, "Landsorganisasjonen 50 år.", nr.4-5, 1949. s.2.

C. Nettsider

Det norske Arbeiderpartiet, arbeidsprogram 1949.

https://res.cloudinary.com/arbeiderpartiet/image/upload/v1/ievv_filestore/c157a070caa84e67a754f9bc9e52bd0fbe9f60a0fcb2468d81dc2030627cdd3f

Det norske Arbeiderpartiet, ”Beretning 1946”. Oslo: Arbeidernes aktietrykkeri. 1947.

https://www.arbark.no/Digitale_dokumenter_beretninger_Arbeiderpartiet.htm#nil

Det norske Arbeiderparti sine beretninger, 1945-1951.

https://www.arbark.no/Digitale_dokumenter_beretninger_Arbeiderpartiet.htm#nil

Litteratur

Andresen, Astri, Sissel Rosland, Teemu Ryymin, Svein Atle Skålevåg. *Å gripe fortida, innføring i historisk forståing og metode*. Oslo, Det norske samlaget, 2012.

Bergliot, Lie. *Likelønn – Lik lønn for mannlige og kvinnelige arbeidere for arbeid av samme verdi*. Oslo: Aktietrykkeriet Oslo, 1959.

Balas, Gro, Anne Maria Berg, Brit Førde, Marit Glomm og Erika Jahr. *Faglig kvinnepolitikk – hvor går LO?* Oslo: Pax forlag AS, 1982.

Björgum, Jorunn. ”Arbeiderpartiet og LO”. I *Arbeiderhistorie*, årgang 23, (1999) 31-57.

Björgum, Jorunn. *Martin Tranmæl og radikaliseringsen av norsk arbeiderbevegelse 1906-1918*. Doktoravhandling. Universitetet i Oslo. 1998.

Blom, Ida. ”Et dobbelt ansvar – kvinner og menn i norsk arbeiderbevegelse 1918-1940”. I *Arbeiderhistorie*, årgang 22, (1998) 5-33.

Blom, Ida og Sølvi Sogner. *Med kjønnsperspektiv på norsk historie: fra vikingtid til 2000-årsskiftet*. Oslo: Cappelen akademiske forlag, 2004.

Bojer, Hilde. ”Kvinner arbeid og inntekt”. Kilden (2007) 10.10.2019.

http://kjonnsforskning.no/sites/default/files/_hilde_kvinner_arbeid_og_inntekt.pdf

Bull, Edvard. *Norsk fagbevegelse*. 2. utgave. Gjøvik: Tiden norsk forlag, 1968.

Dahl, Ottar. *Norsk historieforskning i det 19. og 20. Århundre*. Oslo: Universitetsforlaget, 2007.

Danielsen, Hilde. ”Husmor og lønsarbeidar 1940 – 1960”. I *Arbeiderhistorie*, årgang 25, (2001) 27-41.

Danielsen, Hilde. *Husmorhistorier: norske husmødre om menn barn og arbeid*, Oslo: Spartacus, 2002.

- Danielsen, Hilde, Eirinn, Larsen og Ingeborg W. Ovesen. *Norsk likestillingshistorie*. Oslo: Fagbokforlaget, 2015.
- Enholm, Kari. *NATO-basen Norge – Vårt bidrag til atomopprustning og kald krig 1949-1972*. Oslo: Pax forlag, 1973.
- Erichsen, Bodil. *Norske kvinners liv og kamp 1850-2000 – bind 1*. Oslo: Res Republica, 2017.
- Erichsen, Bodil. *Norske kvinners liv og kamp 1850-2000 – bind 2*. Oslo: Res Republica, 2018.
- Furre, Berge. *Norsk historie 1914 – 2000*. Oslo: Det norske samlaget, 2000.
- Furre, Berge. ”Draumen om femtiåra”. *Syn og segn*, nr. 2 (1993): 168-177.
- Furre, Berge. *Vårt hundreår – Norsk historie 1905-1990*. Oslo: Det norske samlaget, 1991.
- Furu, Iris. *Husmorboka*. Oslo: Humanist forlag, 2016. S. 71.
- Føli, Beate. *Den mangetydige husmoren*. Trondheim: NTNU, 2014.
- Grenness, Ragnhild. *Hvis husmoren ikke fantes*. Tønsberg: Pax forlag, 1978.
- Hagemann, Gro. ”Fagbevegelsen og kvinnene”. I *Arbeiderhistorie*, årgang 14, (1990) 112-131.
- Hagemann, Gro. *Feminisme og historieskriving*. Oslo: Universitetsforlaget, 2003.
- Hagemann, Gro. ”Historien om den mannlige arbeiderklassen”. I *Arbeiderhistorie*, årgang 12, nr.1. (1988) 124-151.
- Hagemann, Gro. ”Housewife or citizen? Gender politics in the post-war era”. I *Twentieth-century housewives – Meanings and implications of unpaid work*, redigert av Gro Hagemann og Hege Roll-Hansen, 21-48. Oslo: Unipub Oslo academic press, 2005.
- Hagemann, Gro. ”Housewife or Citizen? The Dilemma of Twentieth-Century Gender politics”. I *Pathways of the past. Essays in honour of Sølvi Sogner on her 70th Anniversary*, redigert av Thorvaldsen, G. et al., 152-161. Oslo: Novus forlag, 2002.
- Hagemann, Gro. ”Husarbeid og medborgerskap, sosialdemokratisk husmorpolitikk i etterkrigstidens Skandinavia”. I *Arbeiderhistorie*, årgang 33, (2009) 169-187.
- Hagemann, Gro, ”Kjøkkenet som samfunnsprosjekt”. I *Tidsskrift for kjønnsforskning*. - Årg. 34, nr. 4 (2010)
- Hagemann, Gro. ”Særvern av kvinner – arbeidervern eller diskriminering?”. I *Kvinner selv... Sju bidrag til norsk kvinnehistorie*, redigert av Ida Blom og Gro Hagemann, 95-121. Oslo: Aschehoug & co, 1982.
- Hagemann, Gro. ”Tøffelhelter og karrierkvinner: etterkrigstidens kjønns(u)orden”. I *Feminisme og historieskriving*, redigert av Gro Hagemann, 146-169. Oslo: Universitetsforlaget, 2003.
- Halvorsen, Solveig. ”DNA: Kvinnebevegelsen og partiet”. I *Arbeiderhistorie*, årgang 18,

- (1994) 79-101.
- Helle, Egil. *Kyrre Grepp*. Oslo: Tiden Norsk Forlag, 1995.
- Holst, Cathrine. *Hva er feminisme*. Oslo: Universitetsforlaget, 2009.
- Holter, Harriet, Hildur Ve Henriksen, Arild Gjertsen og Haldis Hjort. *Familien i klassesamfunnet*. Oslo: Pax Forlag, 1975.
- Hunt, Lynn. *Writing history in the global era*. New York: W.W. Norton & Company, 2015.
- Jacobsen, Dag Ingvar. *Hvordan gjennomføre undersøkelser? Innføring i samfunnsvitenskapelig metode*. Kristiansand: Høyskoleforlaget, 2005.
- Lahlum, Hans Olav. *Oscar Torp*. Oslo: Cappelen, 2007.
- Larsen, Eirinn. "Kvinne- og kjønnshistoriens fortellinger". I *Fortalt fortid norsk historieskriving etter 1970*, redigert av Jan Heriet, Teemu Ryymin og Svein A. Skålevag, 148-175. Falun: Pax Forlag, 2013.
- Lie, Einar. *Norsk økonomisk politikk etter 1905*. Oslo: Universitetsforlaget, 2012.
- Linder, Doris H. *Aase Lionæs En politisk biografi*. Otta: Det norske Arbeiderparti, 1997.
- Lund, Ellen Cathrine. "Med lønnsarbeid i husmorperioden – Rjukankvinner på tvers", I *Arbeiderhistorie*, årgang 25, (2001) 9-25.
- Lønnå, Elisabeth. "En feministisk opposisjon til Arbeiderpartiet". I *Arbeiderhistorie*, årgang 24, nr.1. (2000) 117-134.
- Lønnå, Elisabeth. *LO, Dna og striden om gifte kvinner i lønnet arbeid i mellomkrigstida*. Oslo: Universitetet i Oslo, 1975.
- Lønnå, Elisabeth. *Stolthet og kvinnekamp – Norsk kvinnesaksforenings historie fra 1913*. Oslo: Gyldendal norsk forlag, 1996.
- Melby, Kari. "Husmorens epoke. 1900-1950". I *Med kjønnsperspektiv på norsk historie: fra vikingtid til 2000-årsskiftet*, redigert av Ida Blom og Sølvi Sogner, 227-298. Oslo: Cappelen akademiske forlag, 2004.
- Melby, Kari. "Husmorideologi i mellomkrigstida". I *Kvinner og arbeid – rapport fra et tverrfaglig seminar*, redigert av Aina Schiøtz, 54-68. Oslo: NAVFs sekretariat for kvinneforskning, 1984.
- Melve, Leidulf. *Historie – Historieskriving frå antikken til i dag*. Oslo: Dreyers forlag, 2010.
- Roll-Hansen, Hege. *Arbeid og forsørgelse, En undersøkelse av kjønn, husarbeid og kategorisering i norske folketellinger mellom 1866 og 1840*. Doktor-avhandling. Universitetet i Oslo. 2012.
- Seip, Anne Lise. *Veiene til velferdsstaten – Norsk sosialpolitikk 1920-75*. Oslo: Gyldendal Forlag AS, 1994.

- Sejersted, Francis. *Sosialdemokratiets tidsalder*. Oslo: Pax forlag, 2005.
- Skar, Alfred. *Fagorganisasjonen i Norge – bind 4*. Oslo: Arbeidernes Aktietrykkeri, 1949.
- Skjelbred, Frode. ”Husmorens storhetstid, Arbeiderpartiets kvinnesekretariat og innføringen av husmorvikarer og husmorferie”. Upublisert masteroppgave. Universitetet i Oslo. 2004.
- Slagstad, Rune. *De nasjonale strateger*. Oslo: Pax Forlag, 1998.
- Sogner, Sølvi. *I gode og vonde dager*. Oslo: Det norske samlaget, 2003.
- Stuge, Ola Svein. *Norsk historie etter 1905*. Oslo: Det norske samlaget, 2012.
- Westlie, Bjørn. *Drømmen om det perfekte mennesket – Fra arvehygiene til genhygiene*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1995
- Wiig, Birgit. *Kvinner selv – Den skjulte norgeshistorien fra vår nære fortid*. Oslo: Cappelen forlag, 1984.
- Wærnes, Kari. ”Kvinnekultur og husmorrolle”. I *Hvis husmoren ikke fantes*, redigert av Ragnhild Grennes, 119-132. Oslo: Pax forlag AS, 1978.
- Zachariassen, Aksel. *Martin Tranmæl*. 2. utgave, Oslo: Tiden norsk forlag, 1979.

Andre nettsider

- Arbeiderpartiet, ”Likestilling” 10.9.2019.
<https://www.arbeiderpartiet.no/politikken/likestilling/>
- Erichsen, Bodil. ”Feminisme og nyliberalisme”. *Vardøger* 35, (2016): 50-71. 10.10.2019.
<http://www.vardoger.no/fulltekst/vardoger36/5%20bodil%20eriksen%20feminisme.pdf>
- Holter, Øystein Gullvåg. ”Jordan Petersons tynne fortelling om Norge.” *Aftenposten*. 28.10.2018. <https://www.aftenposten.no/meninger/debatt/i/5VKvn6/jordan-petersons-tynne-fortelling-om-norge-oeystein-gullvaag-holter>
- Human-Etisk Forbund, ”Religionsfrihet kan ikke unnskyldes diskriminering” 22.2.2017.
<https://human.no/nyheter/2017/mars/religionsfrihet-kan-ikke-unnskyldes-diskriminering/>
- Heimdal, Knut Ward. ”Religion hindrer kvinner.” *Vårt Land*. 22.6.2017.
<https://senterforlikestilling.org/wp-content/uploads/2017/06/V%C3%A5r-land-22.06-2017-Religion-og-likestilling.pdf>
- Kraft, Pål. ”Kjønnforskere misliker en viss type funn om likestilling. Det gjør ikke emirien mindre gyldig.” *Aftenposten*. 31.10.2018.

<https://www.aftenposten.no/meninger/debatt/i/BJ9XnE/kjoennsforskere-misliker-en-viss-type-funn-om-likestilling-det-gjoer-ikke-empirien-mindre-gyldig-paal-kraft>
Lokalhistorie.no, "Bolignøden i Oslo" 26.11.2019.
https://lokalhistoriewiki.no/wiki/Bolign%C3%B8den_i_Oslo
Reisel, Liza, Øyvind Søråas Skorge og Stian Uvaag. "Kjønnsdelte utdannings- og yrkesvalg".
Institutt for samfunnsforskning, nr. 6 (2019): 19. 10.10.2019.
<https://samfunnsforskning.brage.unit.no/samfunnsforskning-xmlui/bitstream/handle/11250/2592572/Kj%C3%B8nnsdelte%2butdannings-%2bog%2byrkesvalg.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
Sandnes, Heidi Elisabeth. "LO sviktet kvinnelønna." *Kilden*. 7.7.2010.
<http://kjonnsforskning.no/nb/2010/07/lo-sviktet-kvinnelonna>
Statistisk sentralbyrå, "Folkemengden ved utgangen av året" 25.10.2019.
<https://www.ssb.no/a/histstat/aarbok/tab-2000-12-12-02.html>
Statistisk sentralbyrå, s.v. "Kjønnsdelt arbeidsmarked tross kvinnenes utdanningsforsprang"
av Karin Hamre, 7.3.2016. <https://www.ssb.no/befolkning/artikler-og-publikasjoner/kjonnsdelt-arbeidsmarked-tross-kvinnenes-utdanningsforsprang>
Store norske leksikon, s.v. "Arbeiderpartiets kvinnebevegelse," av Elisabeth Lønnå,
11.10.2019. https://snl.no/Arbeiderpartiets_kvinnbevegelse
Store norske leksikon, s.v. "Norge i etterkrigstiden", av Åsmund Borgen gjerde, 5.11.2019.
https://snl.no/Norge_i_etterkrigstiden
Universitetet i Bergen, "Arbeid for alle – De politiske partienes felles program."
(Fellesprogrammet) 10.10.2019.
<http://www.nsd.uib.no/polsys/data/filer/parti/10302.rtf>

Foto

www.aftenposten.no. <https://www.aftenposten.no/osloby/i/qQ2z/tomatkrigen-i-1946-da-oslos-fine-fruer-ble-bryggesjauere>
www.oslobilder.no. Husmor på Enerhaugen, Oslo museum.
http://oslobilder.no/OMU/OB.F04597?query=husmor&count=136&search_context=1&pos=1

www.oslobilder.no. Husmorvikarens arbeidsdag, Oslo museum.

http://oslobilder.no/OMU/OB.%C3%9847/0374h?query=husmorvikar&count=16&search_context=1&pos=8

www.oslobilder.no. Husmorbladets buss til København, Oslo museum.

http://oslobilder.no/OMU/OB.%C3%9850/0864d?query=husmor&count=136&search_context=1&pos=30

www.oslobilder.no. Bolignød, Oslo museum.

http://oslobilder.no/ARB/0021358?query=bolign%C3%B8d&count=83&search_context=1&pos=0

www.snl.no. Valgkamplakat av Arbeiderpartiets kvinnebevegelse, Arbeiderbevegelsens arkiv. https://snl.no/Arbeiderpartiets_kvinnbevegelse

Grafer

SSB. <https://www.ssb.no/a/publikasjoner/pdf/sa69/sa69.pdf>